శివధర్మగ్రంథమాలా—చతుర్థబిల్వమ్.

శ్రీపతిపండితాచార్యప్రణీతం

బ్రహ్మమీమాంసాసూత్ర -

శ్రీకరభాష్యమ్

(చతుస్సూత్రీ)

వేదకావ్యస్మృతితీర్థ-ధర్మాచార్య-విద్యానిధి-

పండిత చిదిరేమఠీయ వీరభద్రశర్మణా

పరిష్కృతమ్.

శ్రీదేవిడీసంస్థానాధిప-ఇజ్జత్-అసార్

కందుకూరి బాలసూర్యప్రసాద రాజానాం

సాహాయ్యేన

శివధర్మగ్రంథమాలా

౪-౨౬౮, సజ్జన్‌లాల్ వీథీ, సికింద్రాబాద్ దక్కన్.

ఇత్యేతైః ప్రకాశితం

మూల్యం ౦-౧౨-౦] [December 1941

శ్రీశివాభ్యాం నమః

యేనావిష్కృతమాంధ్రవాచి విపులం
విజ్ఞానమత్యుజ్జ్వలం।
యః శ్రీవీరశివాఖ్యధర్మజలధి-
ప్రాలేయభానుర్మతః।
యస్యౌదార్యవశాదిదం ప్రకటితం
భాష్యం పరం పావనం।
స శ్రీదేవిడిభూపతిర్విజయతే
శ్రీమత్ప్రసాదాభిధః॥

శ్రీజగద్గురురేణుకాచార్యః ప్రసీదతు.

వాస్తవికమ్

॥ ప్రపంచపరమాద్వైక–కారణం మారమారణం ।

ప్రపద్యే పరమేశానం భవపాశనివారణం ॥

శ్రీమత్పరవాదిగజాంకుశాయమానేన ఆరాధ్యపదపద్మేన అశేష శాస్త్రశేముషీధురంధరేణ శ్రీపతిపండితభగవత్పాదాచార్యేణ ప్రణీతం బ్రహ్మమీమాంసాసూత్రవ్యాఖ్యాప్రాయం శ్రీకరభాష్యం, శివధర్మసిద్ధాంత స్థాపకేషు గ్రంథరత్నేషు మూర్ధానమధిరోహతీతి విపశ్చిదపశ్చిమాః ప్రమాణం. చిరాదస్య ప్రకాశనే సాకాంక్షం మచ్చేత ఇత్యప్యనిర్వచనీయం. తదద్య కంచిద్ధర్షలవమప్యనుభవతీత్యత్ర అల్పమప్యేతత్ప్రకాశనం నిదానం. కేనాపి దైవదుర్విపాకేన, సాంప్రదాయికానామౌదాసీన్యేన వా మహార్ఘమప్యేతద్ భాష్యమంధే తమసి నిగూఢం నవసంఖ్యాకాః శతాబ్దాః (౯౦౦) వ్యతీయతేతి నాశ్చర్యకరం విజ్ఞాతదశానాం. విచ్ఛిన్నపఠనపాఠనాదస్య భాష్యస్య లిఖితగ్రంథా అపి కేచిదేవ ద్విత్రాః సముల్లసంత్యాంధ్ర విషయే. పరిష్కరణార్థమవలంబితాని ఆదర్శపుస్తకాన్యత్రోదాహ్రియంతే. తద్యథా—

(౧) సికింద్రాబాద్ వైద్యం నాగలింగప్పమహాశయప్రదత్తం. ద్విసంపుటాత్మకం. సంపూర్ణం. కర్గజలిఖితం. లేఖనదోషజుష్టం.

(౨) సికింద్రాబాద్నగరే 1893తమే ఈసవీయాబ్దే ఆంధ్రాక్షరైర్ముద్రితం. ద్విశతపత్రపర్యంతం. అసంస్కృతమశుద్ధిబహులం. అసంపూర్ణం.

(3) లింగంపల్లి–శివకోటి వీరభద్రార్యమహాశయప్రదత్తం. తృతీయపాద పర్యంతం. లిఖితం. దోషభూయిష్ఠం. సుందరాక్షరం. ××

ఏతత్పుస్తకత్రయప్రాప్త్యనంతరం పరిష్కృతభాష్యప్రకాశనాయ సోత్సాహం మనశ్చిరాత్పరియత్నమాసీత్. పండితవర్యైః శ్రీకాశీనాథ

×× What about Hayavadana Rao's Edition?

శాస్త్రిభిరేతద్భాష్యచతుస్సూత్రీ అత్రాంతర ఏవ సంశోధ్య ప్రకాశన
మానీతేతి ప్రమోదస్థానం. తదనవిలంబితమేవ 'విభూతి'— మాస
పత్రికాయామస్మదీయాయాం చతుస్సూత్రీభాష్యస్యాస్య ప్రకాశనం శనైః
పర్యంకమారబ్ధం. తథాప్యనాశ్రియతయా చతుస్సూత్ర్యాః సమాప్తి
దర్శనం న 'విభూతి'పాఠకైరాప్తం. నివేదితైతద్వృత్తాంతాః శ్రీమంత
శ్శివస్వరూపిణో దేవిడీసంస్థానాధీశ్వరాః కందుకూర్యన్వయాంబుధికుముద
బాంధవాః శ్రీమద్బాలసూర్యప్రసాదరాయబహద్దర్మహాశయాః నూనమ్ము
దితాంతరంగా అస్య ప్రకాశనసాహాయ్యప్రదానేన జనస్యాస్య ప్రయత్నమ
భినందుః. సోఽయం చతుస్సూత్రీభాగోఽద్య సుధీజనచక్షుర్గోచరతాం
సవినయమానీత ఇతి న పునర్వక్తవ్యం. పరిష్కరణే తత్ర చ్యుతినిర్దేశే
చ కియాన్వా పరిశ్రమ ఇతి పూర్వముద్రితమాంధ్రాక్షరగ్రంథమిమం చ,
సవిమర్శమాలోకయద్భ్యశ్చక్షుష్మద్భ్య న నివేదనీయమవశిష్యతే.
వృత్తాంతోఽయం ప్రకాశ్యమానాయాం నాగరాక్షరగ్రంథప్రస్తావనా
యాం విస్తార్యతే.

శ్రీపతి పండితాచార్య వృత్తం

భాష్యకారోఽయమాత్మనివాసపుణ్యేన ఆంధ్రవిషయస్థం విజయ
వాటికానగరమనుజగ్రాహేతి సుప్రసిద్ధోఽయం వృత్తాంతః 'శ్రీపతిపండితా
చార్యః,' 'శ్రీపతిపండితారాధ్య' ఇత్యప్యస్య సామాన్యో వ్యవహారః.
గ్రంథాదౌ అష్టమశ్లోకాదారభ్య దశమశ్లోకంయావద్ వీరశైవమతస్థాప
కేషు శ్రీజగద్గురురేణుకాదిపంచాచార్యేషు తృతీయస్య శ్రీమదేకోరామ
జగద్గురోః మహాప్రభావద్యోతకం యత్ స్తోత్రంనిబద్ధం. తదస్య భాష్యకా
రస్య శ్రీపతిపండితస్య శ్రీమదేకోరామాచార్యశిష్యపరంపరాత్వం భృంగి
గోత్రిత్వం చ వ్యజ్యతే. అస్య సహజవీరశైవత్వం తు బాఢమురరీక్రియతే.
ఆగంతుకతా న కైశ్చిచ్ఛంకనీయాస్య. నిరాభారి (పరివ్రాజక)తాస్వీకా
రాత్ప్రాగయం గృహస్థో వా న వేతి న నిర్ణీయతే. తథాపి విద్యానాథో
యమాచార్యో విపులయానేకయా ఛాత్రసంపత్త్యా రరాజేత్యత్ర న సంది
హ్యతే. పరశ్శతైః పండితైరాచార్యైశ్చానేకం కృతబహుశాస్త్రార్థః, సంస్థా
పితస్వసిద్ధాంతోఽయం భాష్యకారః శ్రీమద్రామానుజాచార్యస్య శ్రీభాష్యం

స్త్రీభాష్యత్వేనాక్షిప్య శ్రీకరంభాష్యం కించిదపూర్వం లలితమధురం స్వకీయమేవ ప్రణినాయేతి మహాన్ ప్రవాదః ఆంధ్రవీరశైవపండితేషు. అగ్రిమయా కాలచర్చయా చాస్య విశేషం వృత్తాంతం సంలక్ష్యేత.

భాష్యనిదానం

శ్రీకరభాష్యప్రణయనే మూలమగస్త్యవృత్తిరితి శ్రీపతిః స్వయమువాచ షోడశే శ్లోకే. రామానుజస్తు స్వభాష్యస్య బౌధాయనవృత్తిం నిదానం జగాద. వృత్తిద్వయమపీదమద్య న ద్యోతతే భారతే. కిం కిం ను ఖలు కాలః కరాలః స్వకుక్షౌ న చిక్షేప? శ్రీకరభాష్యే సామాన్యతో నిగమాగమోపనిషత్పురాణేతిహాసప్రమాణానాముపన్యాసస్తుముల ఏవ. తథాపి యేషామేవ సదామనననిదిధ్యాసనాదస్య శ్రీపతేర్భాష్యరచనాపటిమావిరాసీత్, తేషాం శివధర్మగ్రంథానాం అద్యాలభ్యప్రాయాణాం తత్తదాచార్యకృతీనాం చ నామాని అస్య చతుస్సూత్రీగ్రంథస్య పృష్ఠానుసారేణ సూచ్యంతే:—

వాతూలాగమః	౨	శాంభవానందారాధ్యః	౫౧
అగస్త్యవృత్తిః	౩	కైవల్యప్రకాశః	౫౩
ఐశ్వర్యశాఖా	౨౦	పరమశివారాధ్యః	౫౩
సిద్ధాంతాగమః	౨౫	ధూర్వాసీయవృత్తిః	౫౫
కైవల్యచంద్రోదయః	౪౧	జ్యోతిర్నాథభాష్యం	౬౨
రేణుకభాష్యం	౪౨	భీమనాథ ,,	,,
దారుకభాష్యం	౪౨	ఘంటానాథ ,,	,,
శంఖకర్ణభాష్యం	౪౨	శివాద్వైతప్రకాశః	22
గోకర్ణభాష్యం	౪౨	శివధర్మశాస్త్రం	౭౨
శివాగమః	౪౫	శివరహస్యం	౭౨
ఏకోరామభాష్యం	౫౦	వీరాగమః	౭౪

ఏతేన శ్రీపతిపండితభగవత్పాదాచార్యస్య మహాదధ్యయనం స్వసమయనిష్ఠాతత్త్వం చ వ్యజ్యతే. గ్రంథేష్వేతేషు కేషాంచిదేవ నామాని వీరశైవపండితైరపి శ్రవణగోచరీకృతాని. ద్విత్రాణాం ప్రత్యక్షతాపి. పరమతీయపండితానాం కృతే పునః కిము వక్తవ్యం? శ్రీపతిపండితారాధ్యభగ

వత్వాదస్తు ధన్యతమః సంభావ్యతే, యస్య జన్మ పరస్పృహాస్పేషు స్వమత గ్రంథేషు సత్సు సుభిక్షకాలేఽభూత్. అత ఏవ మహాన్ ప్రమాణప్రవాహోఽనిరుద్ధ ఇవ భాష్యేఽస్మిన్ పరసిద్ధాంతభూజాన్ నిశ్శంకం పాతయతి. సాకల్యస్యాస్య భాష్యస్య యద్యాశు ప్రకాశనం భవేత్తర్హి బ్రహ్మసూత్రార్థపరిశీలకానాం విదుషాం చేతసి కించిదపూర్వమేవ సంజీవనం సంజాయేత.

భట్టభాస్కరస్య, శ్రీకంఠాచార్యస్య చ బ్రహ్మసూత్రభాష్యప్రభావః శ్రీకరభాష్యే తత్ర తత్రాతిసూక్ష్మః ప్రతీయతే. తథాపి స్వాతంత్ర్య ఏవ స్థాపనమార్గః శ్రీపతేశ్శ్రీకరభాష్యే గభీరతరం వైదుష్యముద్ఘాటయతీతి అతిరోహితం మతిమతాం. "నీలకంఠశివాచార్యనామ్నా, భాష్యమచీకరత్" ఇతి క్రియాసారస్మరణాత్, శిష్టపరంపరయా జనశ్రుతేశ్చ నీలకంఠభాష్యమేవ వీరశైవభాష్యత్వేన లబ్ధప్రతిష్ఠం చిరాద్దృశ్యతే. కింతు న కేనాపి విదుషా తల్లబ్ధం నాలోచితం. కేచిత్తు శ్రీకంఠభాష్యమేవ నీలకంఠభాష్యమ్మన్యంతే, నాస్మాభిస్తత్ సమర్థ్యతే. శ్రీకంఠభాష్యే వీరశైవీయానాం ఆచార్యాణాం, గ్రంథానాం, షట్స్థలాదీనాం లేశతోఽప్యుల్లేఖనాభావాత్ న తల్లింగధారిశక్తివిశిష్టాద్వైతవాదినాం స్వకీయం భవితుమర్హతి. రేణుకాదిప్రాచీనాచార్యభాష్యానామవలంబనం, శివాగమధర్మస్థాపనం చాత్ర శ్రీకరభాష్యే నైశద్యేనోపలభ్యతే. పరంపరాభిమతత్వాత్, ప్రత్యక్షప్రమాణత్వాచ్చ, శ్రీకరభాష్యమేవ నీలకంఠభాష్యానంతరం (యది లభ్యతే?) వీరశైవజగతి సిద్ధాంతస్థాపనప్రామాణ్యాయ సర్వైః స్వమతీయైర్మస్తకన్యస్తహస్తస్తబకపురస్సరం సమాద్రియతే.

భాష్యకారకాలచర్చా

శ్రీపతిపండితస్య స్థితికాలవిషయే కైశ్చిదసాంప్రదాయికైః సందిహ్యతే. సమాధేయాంశస్సంక్షిప్యాత్ర ప్రకాశ్యతే. శ్రీకరభాష్యస్య చతుస్సూత్ర్యాః ౮౧ తమపృష్ఠే భట్టభాస్కరస్య, ప్రథమాధ్యాయప్రథమపాదే ౨౧సూత్రభాష్యే నీలకంఠస్య, ద్వితీయాధ్యాయప్రథమపాదద్వాత్రింశసూత్రభాష్యే శ్రీకంఠస్య, ద్వితీయాధ్యాయద్వితీయపాదే ౪౨సూత్రభాష్యే రామానుజస్య చ నామగ్రహణాదయం శ్రీపతిః నీలకంఠ-భట్ట

భాస్కర–శ్రీకంఠ–రామానుజాదిభ్యః అర్వాచీన ఇతి నిశ్శంకం నిర్ణేయః. నీలకంఠస్య విషయే తు "సోఽతిప్రాచీనః" ఇత్యేవాంగీకర్తవ్యః, తత్కాలనిర్ణయసాధనానుపలబ్ధేః. భట్టభాస్కరస్తు క్రీ. శ. దశమశతాబ్దీయ ఇతి రాద్ధాంత ఏవ. అత ఏవ డా॰ సర్. ఎస్. రాధాకృష్ణమహాశయః "ఇండియన్ ఫిలాసఫీ" నామకే స్వగ్రంథే "బ్రహ్మసూత్ర భాష్యప్రణేతా భాస్కరః క్రీ.శ.౯౦౦–అబ్దే ఆసీత్. యతోఽస్య మతం క్రీ.శ.౯౮౦–అబ్దీయేన కుసుమాంజలికారేణ ఉదయనాచార్యేణ విమర్శితం" ఇతి లిలేఖ.

Bhaskara wrote a commentary on the Brahma Sutra called Bhaskara Bhashya about 900 A.D. His views are attacked by Udayana in his Kusumanjali (A.D. 980).

(Indian Philosophy Vol. II Page 670)

శ్రీకంఠాచార్యకాలోఽపి క్రీ.శ.౧౦౬౮అబ్ద ఇతి అఘోరశివాచార్యకృతే మహోత్సవవిధౌ స్వకాలస్య క్రీ.శ.౧౧౫౮అబ్దత్వేన నిర్దేశాత్, శ్రీకంఠస్య స్వప్రపితామహత్వకథనాచ్చ నిశ్చీయతే. శ్రీ ఎస్. ఎస్. సూర్యనారాయణశాస్త్రివిరచితే "శివాద్వైత ఆఫ్ శ్రీకంఠ" (Sivadwaita of Sreekantha) ఇతి నామ్ని పుస్తకే తథైవ శ్రీకంఠాచార్యస్య దశమశతాబ్దీయత్వం ప్రతిపాదితం.

రామానుజాచార్యః క్రీ.శ.౧౦౧౭అబ్దే బభూవేతి విద్వద్విశ్రుతమేవ. అత ఏతద్భాస్కర-శ్రీకంఠ–రామానుజేభ్యోఽనంతరమేవ శ్రీపతిపండితాచార్యః శ్రీకరభాష్యం జగ్రంథేతి నిరాపదం. అత్ర కాశ్చిదుపపత్తయః ప్రదర్శ్యంతే.

వీరశైవేషు పండితత్రయప్రశంసా తు ప్రాయః శ్రూయతే. "శ్రీపతి పండిత -- మంచనపండిత -- మల్లికార్జునపండిత" -- వ్యక్తిత్రయమేవాత్ర తత్పండితత్రయమిత్యపి నిర్వివాదం. క్రీ.శ.౧౧౯౫--తమాబ్దీయః పాల్కురికి సోమనాథకవిః స్వాంధ్రపండితారాధ్యచరిత్రదీక్షాప్రకరణారంభే పండితత్రయమేవం ప్రశశంస.

> "హరభక్తియుత్పత్తి కధిపతి నాఁగ బరఁగను దొల్లి శ్రీపతిపండితయ్య
> చెనసి భక్తిక్రియాస్థితికర్త యనఁగఁ జనియెను వెంకమంచన పండితయ్య
> దూరాన్యసమయ సంహారుఁడై చనియె శూరుఁడు మల్లికార్జునపండితయ్య
> ఖ్యాపితభక్తికి గారణపురుషులై పండితత్రయం బవ భువిఁ జన్నిరి"

అనేన మల్లికార్జునపండితోఽపి పా. సోమనాథాత్పూర్వం క్రీ.శ. ౧౧౬౦ ప్రాంతే ఆసీదితి ఆంధ్రచరిత్రచతురైర్నిర్ణీతం. మల్లికార్జునపండితారాధ్యకృతిస్తు "శివతత్త్వసారము" ఇతి నామ్నా ఆంధ్రవాచి సుప్రసిద్ధా,ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదా ప్రకటితా చ. తత్రస్థాత్ ౪౦౬తమపద్యాత్ శ్రీపతిపండితస్య అగ్నిస్తంభనకథా, శాస్త్రార్థవిజయశ్చ ప్రతీయతే యథా-

"కం. ఒక్కఁడె దైవము శివుఁ డని
నిక్కము సేయుటకు ముడిచె నిప్పులు సీరన్
గ్రుక్కక శ్రీపతిపండితుఁ
డక్కజముగ విజయవాడ నల జమ్మి శివా!"

(శివతత్త్వసార ౪౧౬ పద్యం)

కథామిమాం పా. సోమనాథోఽపి కథయామాస.

"భక్తుండు శ్రీపతిపండితుం డీశుభక్తుని కిలఁ గోటి బ్రాహ్మణు లైన
నెన యన్న నాలుక నే గోసి పైతు ననుచు ననంతపాలుని సభాస్థలిని"

(ఆంధ్రబసవపురాణసప్తమాశ్వాసే)

అనంతపాలాస్థానే శ్రీపతిపండితః పరాన్ పరాభవం ప్రాపయామాసేతి వృత్తాంతః కమపి ప్రాచీనమితిహాసం స్మారయతి. అనంతపాలో నామ రాజా చాళుక్యత్రిభువనమల్లదేవసామంతః సన్ విజయవాటికా (Bezwada) గుంటూరు—కర్నూల్— ఆదిమండలమండితం ఆంధ్రదేశం, బనవాస్యాదికర్ణాటకదేశం చ, క్రీ. శ. ౧౧ తమే శతాబ్దే పారిపాలయామాసేతి Inscriptions of Madras Presidency Vol. II గ్రంథే ౩౦౫ సంఖ్యాక—గుంటూరుశాసనాత్, ౩౫౧ సంఖ్యాక—కర్నూల్ శాసనాత్, South Indian Inscriptions of Govt. of India Vol. IV గ్రంథస్య 489 పృష్ఠస్థితశాసనాత్, Ephigraphia carnatica Vol. VII గ్రంథే శికార్ పురీయేభ్యః ౧౩, ౯౮, ౯౯, ౧౩౧, ౧౪౯ శాసనేభ్యశ్చ బాఢం ప్రతీయతే. సర్వమిమం ప్రమాణసమవాయం సమాలోచ్యైవ స్యాత్, శ్రీ టి. ఎస్. నారాయణశాస్త్రిణా బి.ఎ. బి.ఎల్.పదవీధరేణ The Indian Review Vol. 16. May 1915 No. 5 నామ్ని మాసపత్రే "The Five Great Schools of Vedanta Philosophy" ఇత్యభిధో లేఖః ప్రకాశితః, తద్యథా—

"Of these eleven Schools of Vedanta Philosophy, those of **Shankara Srikantha, Ramanuja, Srikara** and **Maddhawa** are the most important and constitute the Five Great Schools of Vedanta Philosophy. Of these, Shankara belongs to the end of the 6th Century B. C. (born 509 B. C.) Srikantha was a contemporary of the Second Great Shankara, the 38th Acharya or successor of Adi Shankara who was born in 788 A. D., and who is unfortunately mistaken for Adi Shankara and belongs to the latter part of the 8th Century A. D. Ramanuja belongs to the earlier part of the 11th Century A. D. (born 1017 A.D.) Srikara and Maddhwa respectively belong to the latter half of the 11th century and the earlier half of the 12th Century A.D. (**Srikara** having been born in **1072** A.D., and Maddhwa in 1119 A.D.)"

ఉపలబ్ధప్రమాణైరేతైః అనంతపాలరాజస్య, శ్రీపతిపండితస్య చ, సమకాలికత్వం క్రీ.శ. ౧౦౭౨ తమేఽబ్దే స్థితత్వం చ సుదృఢం ప్రస్థాప్యతే. యేయం కథా శ్రీపతిపండితమహిమద్యోతనీ అగ్నిస్తంభనాత్మికా జనశ్రుతౌ పరంపరాపతితా శ్రూయతే, సా నితరాం సత్యతాపూర్ణేత్యత్ర అపరమప్యేకం బలీయః ప్రమాణమత్ర ప్రకాశ్యతే.

శిలాశాసనప్రమాణం

విజయవాడనగర ఏవ శ్రీపతిపండితాచార్యనివాస ఇతి జ్ఞాయతే ఏవాత్ర స్థిత్వై, తత్రైవ అనంతపాలరాజసమ్ముఖం శివధర్మశాస్త్రప్రస్థాపనం, అగ్నిస్తంభనప్రకాశనం చ, శ్రీపతినానుష్ఠితమిత్యపి సుప్రసిద్ధం. కింతు తద్వృత్తాంతస్థాపనాయ ప్రత్యక్షసాధనమన్వేషయితానేన జనేన సప్రయత్నవిశేషేణ విజయవాడనగరస్థితే శ్రీమల్లేశ్వరదేవాలయే ప్లి కేతరాజవిలేఖితం శిలాశాసనం సముపలబ్ధం. యత్ర వా అగ్నిస్తంభనం కృత్వా పరవిదుషః పరం పరాభవం ప్రాపయ్య సముజ్జ్వలం శ్రీకరభాష్యమిదం ప్రభాషితం, తస్యాధునాపి శమీవేదికేతి (జమ్మిదొడ్డి) వ్యవహారో దృశ్యతే, యద్వా భాష్యరచనాస్థలం, యత్ర వా శిలాశాసనస్థితిః, యచ్చ శిలాశాసనం, తదేతత్త్రయమపి సప్రతిబింబం సపరిచయమత్ర సమ్ముద్ర్యతే.

శ్రీపతిపండితారాధ్యమహిమాన్వితం

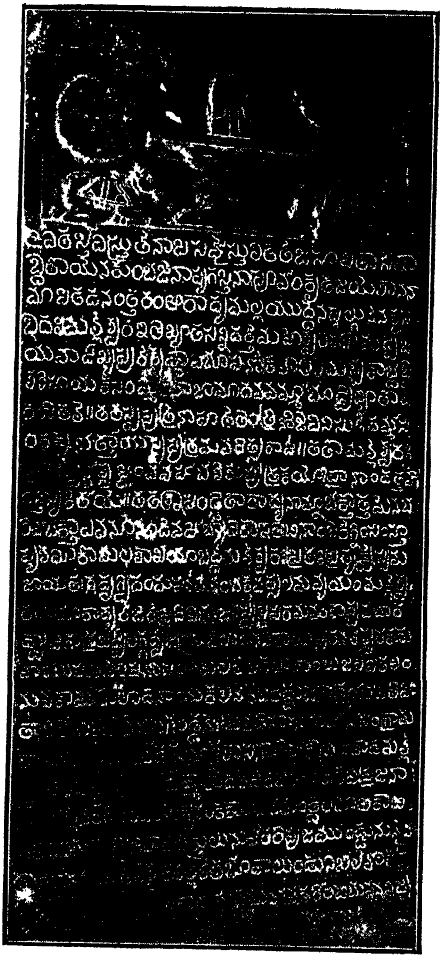
పల్లకేతరాజశిలాశాసనం

శాసన స్థానం — విజయవాడ — మల్లేశ్వరాలయః.

దైర్ఘ్యం— త్రిపాదసార్ధద్వయాంగులం. విస్తారః — సపంచాంగులపాదః.

(శాసనపాఠో యథాచ్ఛాయం)

౧. ఓం వితస్తి విస్తృ(స్తృ)తేనాపి సర్వే(ర్వే)స్తులిత తేజసా పీతాసే(శే)షా-
౨. బ్ధితో యేన కుంభజేనాప్యగస్తినా। పూర్వం కృతజయేశానస్థా-
౩. మాపి తదనంత్ర(త)రం ఆరాధ్య మల్లయుద్ధేన ఫల్గునేన కృతా-
౪. భిధః। మల్లేశ్వర ఇతి ఖ్యాత[ః] సన్నిధత్తే మహేశ్వరః శ్రీమద్విజ-
౫. యవాటాఖ్యపురే కృష్ణావిభూషణే కలౌ శ్రీమచ్ఛకాబ్దేబ్ధి-
౬. శశిసాయకసంమ్మి(మి)తే। రాజా మాధవవర్మాభూద్విఖ్యాతో ధ-
౭. రణీతలే॥ తత[ః] స్వపుత్రేణ హతే తింత్రిణీజీవినీసుతే ధర్మ్మశాస-
౮. నరక్షణార్థాయ స్వపుత్రమవధీత్స రాట్॥ తతో మల్లేశ్వరః
౯. ప్రీతః స్వర్ణవృష్టిం వవర్షచ శిశుపుత్రకయోః ప్రాణం దత్త్వా-
౧౦. నస్త్యస్య కీర్త్తయే॥ తత[ః] శ్రీపండితారాధ్యనామ్నా భక్తోత్తమేన చ
౧౧. శివభక్తా ఏవ నూనం దేవర్షిభ్యోధికా ఇతి। చీనాంబరేగ్నిం సంస్థా(స్థా)
౧౨. ప్య శమీకోమలశాఖయా బద్ధే మల్లేశ్వరః ప్రీతః ప్రత్యక్షస్సమ-
౧౩. జాయత। ఈదృగ్విధం మహాదేవం భక్తవత్సలమవ్యయం మల్లేశ్వ-
౧౪. రం సమారాధ్య రేజిరే పృథివీభుజః॥ స్వస్తి పరమవంశోద్భవ భార-
౧౫. ద్వాజగోత్ర ఖట్వాఙ్గధ్వజ వృషభలాంఛన కాంచీపురవరేశ్వర కడు
౧౬. వాయుపరపోషణ పల్లవకులతిలక పాదాంబుజసేవిత(వక?) అం-
౧౭. నువ (?) కామకులాధినాయక అనేకబంద్ధు(ధు)జనాశ్రయ పత్తిహి-
౧౮. తాభరణ పతిమెచ్చుగండ్డ(డ)నొడువడి సాహసార్జున సంగ్రామ-
౧౯. రామ సమరైకభీమ డక్కునూళ్ల శాసనాధిప శ్రీబెజవాడమల్లే-
౨౦. శ్వరదేవదివ్యశ్రీపాదపద్మారాధక పరబలసూదక విప్రజనా-
౨౧. శ్రయ శ్రీవేంగిదేశచాళుక్యనంకకాఱ పెరమండలచూఱకాఱ-
౨౨. పతి దేవగురుద్విజపాదభక్తులును వైరరిపుజముండ్లును నైన
౨౩. శ్రీమన్మహామండలేశ్వర పల్లకేతభూపాలుండు నిఖిలలోకప్ర-
౨౪. [సిద్ధకాఞ్చీటిమ]హీపాలు వంశమున నవతరించి భువనవిఖ్యా...

(౩) పల్లికేతరాజ (శ్రీపతిపండితారాధ్యమహిమాన్విత)

శిలాశాసనమ్

శాసనసారః

"అత్రస్థమల్లేశ్వరస్వామినే పూర్వమగస్త్యేన జయేశాననామ కృతం. తదను అర్జునేన కృతమల్లయుద్ధత్వాత్ మల్లేశ్వర ఇత్యభిధా సమాగతా. తతో విజయవాటనగరే ౯౧౪తమే శాలివాహనశకే (క్రి.శ.౯౯౨)మాధవవర్మా రాజా బభూవ. యః ఖలు తింత్రిణీపల్లవోపజీవిన్యాః పుత్రస్య ప్రాణాపహృతే స్వపుత్రాయాపి మరణదండం విధాయ ఆత్మనో న్యాయపక్షపాతిత్వం ప్రకటయామాస. తదా మల్లేశ్వరః ధర్మస్వరూపమముం మాధవవర్మాణం స్వదర్శనానుగ్రహేణ, మృతయోః ప్రాణప్రదానేన చ ధన్యతమం చకార. తదనంతరం శ్రీపతిపండితారాధ్యో వీరమాహేశ్వరః "దేవర్షిభ్యోఽపి శివభక్తా ఏవాధికాః ఇతి" స్వప్రతిజ్ఞాసిద్ధయే చీనాంబరేఽగ్నిం సంగృహ్య శమీశాఖాయాం బబంధ. (తథాపి న తచ్చీనాంబరం దగ్ధం) తతో మల్లేశ్వరః ప్రత్యక్షోఽభవత్. ఏవం విధేనైవ, మల్లేశ్వరమారాధ్య ప్రాచీనాస్సర్వే నృపాలా రేజిరే. తదనంతరం భారద్వాజగోత్రః, కాంచీపురేశ్వరస్య పల్లవవంశీయరాజస్య పాదసేవకః, వేంగీచాళుక్యసామంతః, డక్కునామ్ని దేశ(గ్రామ?)పరిపాలకః, బెజవాడమల్లేశ్వరపాదారాధకః, కార్వేటివంశోద్భవః, పల్లకేతభూపాలః ....(శ్రీమల్లేశ్వరస్య నిత్యపూజాభోగార్థం పరిహృతసర్వకరగ్రహం భూమిం సమర్పయామాస?)"

అనేన శాసనవృత్తాంతేన శ్రీపతిపండితస్య అగ్నిస్తంభనకథా విజయవాటికాయామేవ సంవృత్తేతి పర్యవస్యతే. శ్రీపతిః పల్లకేతాత్ప్రాచీన ఇత్యపి సంగచ్ఛతే. అంతిమభాగస్య భిన్నత్వాత్ శాసనలేఖనకాలో న జ్ఞాయతే. తథాపి లిపిశాస్త్రమర్యాదయా, చాళుక్యశాసనానాం క్రీ.శ. ౧౨తమశతాబ్దానంతరం అదర్శనాచ్చ, శాసనమిదమపి ద్వాదశశతాబ్దీయమితి సంభావ్యతే. అతో మల్లికార్జునపండితారాధ్య— పాం.సోమనాథ— పల్లకేతరాజాదిభిః సంస్మృతః శ్రీపతిపండితః, తేభ్యః ప్రాచీన ఇతి, పూర్వోదాహృతప్రమాణైః క్రి.శ.౧౦౭౦తమాబ్దప్రాంతీయ ఇతి చ నిస్సందేహం నిర్ధార్యతే. శ్రీకరభాష్యావిర్భావకాలోఽపి స ఏవేతి సంభవప్రమాణేనానుసంధాతవ్యః.

సందేహనిరసనం

బెంగళూరునగరనివాసిభిర్మధ్వమతీయైః శ్రీహయవదనరాయైః సంపాదితం శ్రీకరభాష్యం ప్రకటితమప్యప్రకటితమివ అస్మాదాదిభిర్భావ్యతే, రాయమహాశయా ఆంగ్లభాషానిధయోఽపి దేవవాచి నితరామనధిగతసామర్థ్యాద్ భాష్యమఖిలమపి అశుద్ధిబహులం ముద్రయామాసుః, తత్పుస్తకే ఏకత్ర "మధ్వద్వైతక్షపణకతార్కికాదయః" ఇతి వాక్యం దృశ్యతే. మధ్వశబ్దమిమమవలంబ్య మధ్వాచార్యకాలాత్ (1120) అర్వాచీనత్వం శ్రీపతిపండితస్యారోపితుం రాయమహోదయేన పరిశ్రాన్తమత్యంతం. అస్మత్పరిశీలితేషు శ్రీకరభాష్యలిఖితపుస్తకత్రయేషు కుత్రాపి మధ్వశబ్దాదర్శనాత్, ఉపరితనవాక్యే మధ్వశబ్దం వినా "ద్వైతక్షపణకతార్కికాదయః" ఇతి వాక్యస్య స్వాభావికత్వాచ్చ కేనాప్యర్వాచీనేన స్వమతీయేన పరమతీయేన వా మధ్వశబ్దః ప్రక్షిప్తః స్యాదిత్యేవ గాఢం ప్రతిభాతి. శంకరరామానుజభాష్యవాక్యాని యథా శ్రీకరభాష్యే యథామూలం దృశ్యంతే, న తథా మధ్వభాష్యవాక్యమేకమపి లభ్యతే. అత్ర భాష్యే దృశ్యమానేఽపి ద్వైతఖండనే న తన్మధ్వాచార్యమతమిత్యేవ పరిగణ్యతే, కింతు ప్రాచీనద్వైతమిత్యేవావగంతవ్యం. ఏవమేవ రాయమహోదయలిఖితం సర్వమసాంప్రదాయికం దత్తోత్తరప్రాయమివ సమాధేయం. తదన్యత్ర సత్వరం ప్రపంచ్యతే.

వీరశైవసిద్ధాంతః

శ్రీకరభాష్యపర్యాలోచనయా శక్తివిశిష్టాద్వైత- ద్వైతాద్వైత విశేషాద్వైత – భేదాభేద – శివాద్వైతాద్యపనామా వీరశైవసిద్ధాన్తః, అనాదిసంసిద్ధో వేదవేదాంతప్రసిద్ధో రేణుక–దారుకైకోరామాద్యాచార్యప్రస్థాపితో నీలకంఠ–పరమశివారాధ్య-జ్యోతిర్నాథ- శాంభవానందాదిభాష్యప్రకాశితో విరాజత ఇతి విబుధైరవక్రైరవితథం విజ్ఞాత ఏవ. అత్ర భాష్యోపన్యస్తా శివాగమాః, భాష్యాదయః, శివరహస్య -- సిద్ధాంతశిఖామణి -- కైవల్యప్రకాశ -- కైవల్యచంద్రోదయాదయో గ్రంథాః

శ్రీకరభాష్యాత్పూర్వమేవ సుప్రసిద్ధా ఆసన్నితి నిరాతంకమవగంతవ్యం. అన్యాపి వీరశైవగ్రంథసంపత్తిర్విపులా విజయతే భారతీయాసు భారతీషు. అఖిలమేతదజానద్భిర్విపరీతజ్ఞానాదసూయావశాద్వా బసవప్రవర్తితత్వమస్య యదనుమీయతే, తత్సర్వమనవద్యమప్రామాణికమనార్యజుష్టమితి దిక్.

శ్రీమతః శ్రీకరభాష్యాద్ వీరశైవసిద్ధాంతః సమ్యగ్బుధ్యత ఏవ బుద్ధిమద్భిః. విస్తరస్తు శివాగమసిద్ధాంతశిఖామణ్యాదౌ విలోకనీయః.

శ్రీమదాచార్యచరణానామనుగ్రహాద్ యథాబుద్ధివైభవమేతద్భాష్యం సంఖ్యావత్సు సమర్ప్యతే. అస్య పరిష్కరణ--సంకలన--లేఖనాదిషు యేషాం గ్రంథానాం లేఖానాం చ సాహాయ్యం సమజని, తదర్థం సధన్యవాదం "మణౌ వజ్రసముత్కీర్ణే సూత్రస్యేవాస్తి మే గతిః" ఇతి కవికులగురూక్తిర్నివేద్యతే. అన్యథా కా శక్తిర్మమ వరాకస్య గభీరభాష్యపరిశీలనే!

ఇతి నివేదయతి.

శా. శ. ౧౮౭౩ వృషసహస్యే
సికిందరాబాద్.

సుధీజనవిధేయః
చి. మ. వీరభద్రశర్మా

సీతికాదయః సికింద్రాబాద్ ప్రీమియర్ ప్రెస్ - ముద్రితాః.

శ్రీకరభాష్య (చతుస్సూత్రీ)-

విషయానుక్రమణికా

(విషయాః) (పృష్ఠాంకాః)

౨. జన్మాద్యధికరణం.

3. శాస్త్రయోనిత్వాధికరణం.

४. సమన్వయాధికరణం.

శ్రీజగద్గురుపఞ్చాచార్యాః ప్రసీదన్తు.

శ్రీపతిపండితభగవత్పాదాచార్యవిరచితం

శ్రీకర భాష్యమ్

ఓం నమో లింగరూపాయ జగజ్జన్మాదిహేతవే।
నిగమాగమవేద్యాయ భక్తసిద్ధిప్రదాయినే ॥౧॥

యత్ సందర్శనమాత్రజర్ఝరితభక్తానీకపుర్యష్టకం
ద్వైతాద్వైతవిశిష్టబౌద్ధమతమత్తేభేంద్రకంఠీరవః।
శైవాద్వైతవివేకసారవిలసత్సిద్ధాంతపక్షప్రదం
శంభోస్తచ్చరణం భవాబ్ధితరణం మన్యే జగత్పోషణమ్ ॥౨॥

శివ త్వద్దాసదాసో యస్తద్దాసోఽస్మీతి యో సుధీః।
తాం దత్త్వా కృపయా పాహి జన్మజన్మాంతరేఽపి మాం ॥3॥

శివస్య తత్త్వం శివ ఏవ వేత్తి నందీ చ విఘ్నర్న్నగజాకుమారః।
శివప్రసాదాచ్ఛివతత్త్వమాపుస్తేభ్యో నమః శంకరతత్త్వవిద్భ్యః ॥౪॥

సదాశివం శక్తిధరం సుకేశం చండీశ్వరం భృంగిరిటిం శిలాదం।
కుంభోద్భవం చిన్మయవామదేవం శ్రీరేవణాసిద్ధగురుం ప్రపద్యే॥౫॥

శ్రీమచ్ఛివాచారవిచారదీక్షం స్వశిష్యసత్ప్రీణనపూర్ణపక్షం।
దుర్వారకామాదివిదారదక్షం భజామ్యహం రేవణకల్పవృక్షమ్॥౬॥

శ్రీమత్సర్వకలాసు కోవిదతమః ప్రాలేయశైలాత్మజా-
జానేః పూర్ణకృపావిశేషనిచయప్రజ్ఞానధీరో బభౌ।
శ్రీమద్రేవణదేశికేంద్రవిభవం లింగావధానోజ్జ్వలం
సిద్ధార్యం మరుళప్రభుం బుధనుతం తం మన్మహే శ్రేయసే ॥౭॥

ఏకోరామాఖ్యసిద్ధం ప్రథితగుణగణాగణ్యపుణ్యోదయశ్రీ-
సమ్యక్సంసేవ్యమానం బుధనుతచరితం ద్వాపరాచార్యవర్యమ్।
ఉద్యద్వేదాంతశాస్త్రోభయగతవిలసచ్ఛైవసంస్థాపనాఢ్యం
పూర్వాచార్యప్రసిద్ధం శరణమహామిమం దేశికేంద్రం ప్రపద్యే ॥౮॥

వాతూలాంతిమకామికాదిశివశాస్త్రజ్ఞానషాణ్మాతురో
మీమాంసాద్వయతత్త్వబోధకవచస్సంరంభణాంభోజజః।
తర్కవ్యాకరణాదిశాస్త్రనిచయే సాక్షాద్భవానీపతి-
స్తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే శివమతాచార్యాయ తుభ్యం నమః ॥౯॥

శ్రీమద్దండశిఖోపవీతవిలసత్కంథాజినాలంకృతః
కాషాయాంబరకుండికాప్రణవపాత్రచ్ఛత్రమౌంజీధరః।
వేదాంతోభయవాక్ప్రబోధితలసచ్ఛ్రీభస్మఘుంటీయుత-
శ్చైకోరామయతీంద్రశేఖరశివాచార్యస్సదా పాతు నః ॥౧౦॥

శ్రీవైయాసికసూత్రవర్ణపదముఖ్యార్థం శివానుగ్రహా-
ద్భాష్యం శ్రీకరనామకం భవహరం దుర్వాదిగర్వాపహమ్।
సర్వానర్థవినాశకం బుధనుతం తత్త్వార్థబోధాకరం
శ్రీమచ్ఛ్రీపతిపండితేంద్రయతినా వ్యాతన్యతే సాంప్రతమ్ ॥౧౧॥

అశేషోపనిషత్సారవిశేషాద్వైతమండనమ్।
శివజ్ఞానప్రదం సూత్రభాష్యం జయతు సర్వదా ॥౧౨॥

వేదాగమార్థతత్త్వజ్ఞశైవానాం మోక్షకాంక్షిణాం।
వైదికానాం విశుద్ధానామేతద్భాష్యం హి కల్పకమ్ ॥౧౩॥

శ్రుత్యేకదేశప్రామాణ్యం ద్వైతాద్వైతమతాదిషు।
ద్వైతాద్వైతమతే శుద్ధే విశేషాద్వైతసంజ్ఞకే।
పరశైవైకసిద్ధాంతే సర్వశ్రుతిసమన్వయః ॥౧౪॥

పరశబ్దేనోచ్యతే శంభుర్హ్మాంసహాంసేతిమంత్రతః।
శేషశబ్దేన శారీరో యథాగ్నేరితి మంత్రతః॥

అద్వైతేన భవేద్యోగో 'యథా నద్య' ఇతి శ్రుతేః ॥౧౫॥
అగస్త్యమునిచంద్రేణ కృతాం వైయాసికీం శుభామ్।
సూత్రవృత్తిం సమాలోక్య కృతం భాష్యం శివంకరమ్ ॥౧౬॥

జిజ్ఞాసాధికరణమ్. ౧.

అథోపనిషద్బ్రహ్మమీమాంసాం దర్శయిష్యామః. విషయసంశయపూర్వపక్షసిద్ధాంతప్రయోజనసంగతిరూపాధికరణవిశిష్టత్వే సతి, సూత్రానుకూలశ్రుత్యాదిసహలిఖితపదపరిష్కృత సూత్రపదాధిష్ఠానత్వే సతి, ఉపక్రమోపసంహారాదిషడ్విధతాత్పర్యలింగప్రకాశకత్వం భాష్యత్వమ్.

గర్భాష్టమవర్షప్రయుక్తోపనయనసంస్కారసిద్ధశ్రుత్యర్థోపదేష్టృదేశికముఖోదితనియమనియతనిగమార్థజ్ఞానావచ్ఛిన్నశ్రోత్రియస్యైవ స్థూలారుంధతీన్యాయేన ధర్మజిజ్ఞాసాదర్శనే స్వభావనియమనియతప్రయోజకతయా యత్పూర్వభావిత్వం విధీయతే, యత్పురుషవ్యాపారతంత్రాభ్యుదయఫలం, యదసందిగ్ధమప్రయోజనం ఘటవన్న తత్ప్రేక్షావిషయః, అప్రయోజకత్వాత్, కరటదంతవత్.

విషయస్సోపాధికో నిరుపాధికో వా ? ప్రసిద్ధోఽప్రసిద్ధో వా ? యుష్మదస్మత్ప్రత్యయవిషయారాధ్యారాధకయోః శ్శివజీవయోర్భేదో వా? న వా? భేదే— "యథా నద్యః" ఇత్యాదిశ్రుతిశతవిరోధాపత్తిః, అభేదే "ద్వా సుపర్ణా" ఇత్యాదిశ్రుతివైయర్థ్యప్రసంగః. ముఖ్యత్వేన ప్రామాణ్యం యావచ్ఛ్రుతీనాం, యత్కించిచ్ఛ్రుతీనాం వా? యన్నియమనియతపూర్వవృత్తధర్మవిశిష్టో హ్యధికారీ? యదవచ్ఛిన్నవిశేషార్థిత్వాదయో ధర్మాః ? యదనంతరమేకదారంభః ? ఇత్యాద్యనేకసంశయవిశిష్టముముక్షుస్వాంతచింతాశూకవిధ్వంసనార్థం పరమకారుణికేన సర్వశాస్త్రవిజ్ఞానశిఖామణినా మహాపాశుపతదీక్షావిశిష్టేన పారాశర్యేణ

పునరావృత్తిరహితచరమశాశ్వతపురుషార్థఫలప్రదర్శకమిదం సూత్రం నిరూపితమ్.

॥౧॥ అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా॥

ఇతి. అత్ర జిజ్ఞాసాపదేన సంశయప్రయోజనే దర్శయతి. సంశయశ్చ సూత్రప్రతిపాదితం బ్రహ్మ అస్తి వా? న వా? ఇతి.

"బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్" (బృ. ౧—౪—౧౦) "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్" (తై. ఆనం. ౭) ఇత్యాదిభిః సత్త్వాసత్త్వప్రతిపాదనాత్.

తత్ర పూర్వపక్షః—బ్రహ్మ నాస్తి, ఘటాదివచ్చాక్షుషాదివిషయత్వాయోగాత్, జీవానాం జన్మాంతరజ్ఞానాదర్శనాత్, పరలోకగతపురుషపునరాగత్యనుభవాభావాత్, "భస్మీభూతస్య దేహస్య పునరాగమనం కుతః। తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన ఋణం కృత్వా ఘృతం పిబేత్॥" ఇతి శాస్త్రదర్శనాచ్చ. సుధాహరిద్రాచూర్ణవైశిష్ట్యేనారుణరూపోత్పత్తివత్, గోమయాదిషు కీటోత్పత్తివచ్చ పృథివ్యాదిభూతవైశిష్ట్యేన చేతనాచేతనోత్పత్తిః, తద్వియోగో నాశః, న తస్మాజ్జీవశ్శరీరభిన్నః.

కించ—మతాంతరవైదికవాదే శరీరభిన్నజీవసత్త్వపక్షేఽపి తజ్జీవనియామకేశ్వరో నాస్తి. తథా హి—

విధిమన్త్రార్థవాదభేదేన శ్రుతిస్త్రివిధా. తత్ర "జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత" ఇతి విధివాదో ముఖ్యః; మంత్రవాదో హ్యనుష్ఠేయార్థప్రకాశనవిషయః, అర్థవాదః స్తుతివిషయః। జీవానాం స్వకర్మానుసారేణ సుఖదుఃఖాదికమపూర్వమేవ దాస్యతి.తస్మాన్న బ్రహ్మజిజ్ఞాసా సంభవతి.

కించ—ఉపనిషచ్ఛాస్త్రమనారంభణీయం, సంశయప్రయోజనసద్భావాభావాత్. సందిగ్ధం హి విచారవిషయః, "సందిగ్ధే న్యాయః ప్రవర్తతే" ఇతిన్యాయాత్. సంశయస్తు పరశివాత్మని? శారీరాత్మని వా? నాద్యః-"సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ" (తై. ఆనం. ౧) "ఏకో హి రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థుః" (శ్వే. ౩-౨) "రుద్రమేకత్వ మాహుః శాశ్వతం వై పురాణమ్" (అథర్వశిరః) ఇత్యాదిశ్రుతిశతేన పరశివాత్మస్వరూపస్య నిశ్చితత్వాత్. అహంప్రత్యయేన శారీరాత్మ ద్యోతనాన్న ద్వితీయః.

కించ-తద్విచారస్య తద్విషయజ్ఞానం హి ఫలం? జ్ఞేయపరిచ్ఛేదోఽపి జ్ఞానం? తదా అనేన బ్రహ్మ పరిచ్ఛేద్యం న వా? పరిచ్ఛేదే హి అపరిచ్ఛేద్యత్వవిధాయకశ్రుతిశతవిరోధః, ఘటవదనిత్యత్వప్రసంగశ్చ. అపరిచ్ఛేదే యథార్థసాక్షాత్కారాభావేనాప్రసిద్ధిప్రసంగః. న చ ప్రయోజనమ్- "అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం" (శ్వే. ౪-౫) "జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ" (శ్వే. ౧-౯) ఇత్యాదిభిః స్వాభావికశారీరప్రకృత్యోరవినాశిత్వావగమేన బ్రహ్మజ్ఞానేనాపి ముక్తేరసంభవాత్.

నను —"అయమాత్మా బ్రహ్మ" (బృ. ౨-౫-౧౯) "తత్త్వమసి" (ఛాం. ౬-౮-౭) ఇత్యాదిభిర్జీవబ్రహ్మణోరేకత్వప్రతిపాదనాత్, అహంప్రత్యయేన భేదప్రతిపాదనాచ్చ సంశయః కిం న స్యాత్? ఇతిచేన్న — అబాధితాహంప్రత్యయవిరోధేనైక్యశ్రుతీనాముపచరితార్థత్వాత్. న చ పరమాత్మవిషయేఽప్యహంప్రత్యయస్య దుర్బలత్వం, స్వయంప్రకాశే ఽపి బ్రహ్మణ్యనాద్యవిద్యావశాదహంప్రత్యయేన "మనుష్యోఽహం" ఇత్యాద్యధ్యాసానుభవదర్శనాత్. "న హి దృష్టేఽనుపపన్నం నామ" ఇతి న్యాయాత్ అధ్యాసానుపపత్త్యావనిర్మోక్షప్రసంగః.

కించ—తమఃప్రకాశవద్భేదాభేదయోః పరస్పరవిరుద్ధస్వభావత్వాదేకపక్షావలంబనం యుక్తం. అతః—"యతో వాచో నివర్తంతే"

(తై. ఆనం. ౯) ఇత్యాదినా బ్రహ్మణోఽవిషయత్వదర్శనాచ్చ వేదాంత శాస్త్రమనారంభణీయమ్. ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః—

సర్వోపనిషత్సిద్ధద్వైతాద్వైతవిధాయకబ్రహ్మమీమాంసాశాస్త్రారంభో యుక్తః. బ్రహ్మసత్త్వే ప్రత్యక్షానుమానాగమప్రమాణదర్శనాత్. తథాహి — "ఏకో హి రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థుః" (శ్వే. ౩-౨) ఇత్యాదిబహ్వాగమదర్శనాదాగమప్రమాణమ్.

సూర్యచంద్రర్తుసముద్రకాలాదీనామీశ్వరాపేక్షావశాత్ స్వధర్మప్రవృత్తిద్యోతనాత్, లోకే ధనధాన్యవిద్యాదిపూర్ణసహాయసంపన్నానామపి స్వాభీష్టసర్వకార్యసిద్ధ్యదర్శనాత్, తత్సహాయరహితానామపి కదాచిత్కాలే దుర్ఘటకార్యసిద్ధేర్దృష్టత్వాచ్చ సర్వజ్ఞేశ్వరసత్త్వే జీవానాం జన్మసత్త్వే చేదమేవ ప్రత్యక్షం ప్రమాణమ్.

లోకే రథగోపురప్రాసాదప్రాకారాదికార్యజాతస్య చేతనకర్త్రపేక్షాదర్శనాత్, తద్వద్వియదాదిజడాజడప్రపంచస్యాపి కర్తా పరమేశ్వరోఽస్తీతి వివేకిభిరనుమీయతే.

"సుధానిశాచూర్ణసంయోగే లోహితరూపప్రాప్తివత్ పృథివ్యాదిభూతచతుష్టయసంయోగేనైవ చేతనాచేతనసృష్టిః స్వతో భవిష్యతి" ఇది యదుక్తం తదయుక్తం, కేవలపృథివ్యాదిభూతసంయోగేన పశుపక్షిమృగాద్యుత్పత్త్యదర్శనాత్, ఏకశరీరావచ్ఛేదేన పశుమనుష్యాదిధర్మవిశిష్టభూతోత్పత్తిశ్చ కిం న స్యాత్? గోమయాదిషు గుప్తజీవస్య ఈశ్వరేణ స్థాపితత్వాత్, సర్వసహాయసంపన్నస్య మహారాజస్యాపి అనపేక్షితాధివ్యాధిజరామరణదరిద్రత్వాదిప్రాప్తిదర్శనాత్, జీవానాం జన్మాంతరకృతపుణ్యాపుణ్యకర్మానుసారేణ ప్రభువత్ ఫలప్రదాయకేశ్వరోఽస్తీతి నిశ్చీయతే.

జడస్యాపూర్వస్య జీవకృతపుణ్యాపుణ్యకర్మానుకూలఫలదాతృత్వాయోగాత్, జారచోరాదికర్మణామేవ తత్తత్కర్మానుసారేణ ఫల

దాదృత్వాదర్శనాచ్చ ధర్మమీమాంసావాదోఽప్యవిచారితరమణీయః. ఏతేన కపిల కణాదాదీనాం జడజగత్కారణవాదోఽపి నిరస్తః.

"అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్" (తై. ఆనం. ౭) ఇతి శ్రుతావసచ్ఛబ్దేన సూక్ష్మత్వముపదిష్టమ్. నో చేత్ "తతో వై సదజాయత" (తై. ఆనం. ౭) ఇత్యుత్తరవాక్యవిరోధో దుర్నివారః. అత్రాసచ్ఛబ్దేన ఖపుష్పశశశృంగాదివచ్ఛూన్యత్వాంగీకారే వంధ్యాపుత్రేణ సత్పురుషోత్పత్తిః కిం న స్యాత్? అతః పూర్వోక్తమేవ యుక్తం "అసదితి చేన్న ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్" (బ్రహ్మసూ. ౨-౧-౭) ఇతి సూత్రే బాదరాయణేనైవాయమర్థో బహుధా ప్రపంచితః.

కించ—సంశయప్రయోజనసద్భావాదపి శాస్త్రారంభో యుక్తః, వేదాగమోభయవేదాంతప్రతిపాదిత స్వాభావికానంతశక్తి విశిష్టజగదుభయకారణ పశుపాశనియామక సకలనిష్కలస్థూలసూక్ష్మచిదచిత్ప్రకాశకసత్యజ్ఞానానంతకల్యాణగుణవిభవాశ్రయత్వం బ్రహ్మత్వమ్. అనాది స్వాభావికమాయాపాశబద్ధఘోరాపారనిస్సారసంసార వ్యాపారతాపత్రయానలదందహ్యమాననానాశరీరప్రవేశనిర్గమనవర్ణాశ్రమాభిమానవిశిష్టకామక్రోధాద్యనుస్యూత సుఖదుఃఖాశ్రయత్వం జీవత్వమ్. పరస్పర విరుద్ధస్వభావయోరజన్యయోరవినాశిస్వభావయోరేతయోః "తత్త్వమసి" (ఛాం. ౬-౮-౭) "అహం బ్రహ్మాస్మి" (బృ. ౧-౪-౧౦) "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" (ముం. ౩-౨-౯) ఇత్యాభిరభేదవ్యపదేశాత్ సందేహః.

బ్రహ్మణస్సవిశేషత్వే పరిచ్ఛేద్యత్వమితి యదుక్తం తదయుక్తం; ఘటవత్పరిచ్ఛేద్యత్వాభావేఽపి "నేతి నేతి" (బృ. ౨-౩-౬) "అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘం" (బృ. ౩-౮-౮) ఇత్యాదివ్యావర్తకలక్షణేన పరిచ్ఛేదయోగ్యత్వాత్. లక్ష్యవిషయత్వాల్లక్షణపరిచ్ఛేదస్య

తదలక్షణసజాతీయవిజాతీయస్థూలసూక్ష్మప్రపంచవ్యావృత్తతయా బ్రహ్మ వేదాంతవాక్యైర్నిరూప్యతే. తస్మాత్తద్విచారో యుక్తః.

"బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం" (తై. ఆనం. ౧) "జ్ఞాత్వా శివం శాంతిమత్యంతమేతి" (శ్వే. ౪-౧౪) "ఈశం తం జ్ఞాత్వా అమృతా భవంతి" (శ్వే. ౩-౭) "జ్ఞాననిర్మథనాభ్యాసాత్పాశం దహతి పండితః" (కైవల్య. ౧-౧౧) "శివ ఏకో ధ్యేయశ్శివంకరస్సర్వమన్యత్పరిత్యాజ్యః" (అథర్వశిఖా ౨) "క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః తస్యాభిధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావాద్భూయశ్చాంతే విశ్వమాయానివృత్తిః" (శ్వే. ౧-౧౦) "తమక్రతుం పశ్యతి వీతశోకో ధాతుః ప్రసాదాన్మహిమానమీశం" (మహానా. అను. ౧౦) "జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః" (శ్వే. ౧-౮) ఇత్యాదిష్వద్వితీయషట్స్థలపరశివబ్రహ్మజ్ఞానేన స్వాభావికమలత్రయాత్మకమాయాపాశదుఃఖనివృత్తిపూర్వకపరమపురుషార్థపరశివతత్త్వప్రాప్తిదర్శనాత్ ప్రయోజనమ్.

భ్రమరకీటలోహరసాదిషు స్వాభావికభేదనివృత్తిదర్శనాత్ తత్త్వమస్యాద్యభేదశ్రుతిషు ముఖ్యార్థబాధాభావాన్న గౌణార్థలక్షణార్థస్వీకారః। "యథా నద్యః స్యందమానాస్సముద్రే అస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ, తథా విద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యం" (ముం. ౩-౨-౮) ఇత్యాదిశ్రుతావసందిగ్ధతయా ప్రాప్యప్రాపకత్వోపదేశాత్. న చైతచ్ఛ్రుతేరుపచరితార్థత్వమ్. ఉపక్రమాదిషడ్విధతాత్పర్యలింగసహకృతానేకశ్రుతీనాముపచరితార్థత్వస్య వక్తుమయుక్తత్వాత్. ముఖ్యార్థపరిత్యాగే ఈక్షత్యధికరణవిరోధః.

న చాధ్యాసానుపపత్త్యాఽనిర్మోక్షప్రసంగః, తద్విధాయకప్రత్యక్షశ్రుత్యదర్శనాత్. "అహమజ్ఞః" ఇత్యనుభవస్య శరీరేంద్రియాదివిశిష్ట

మాయాపాశబద్ధజీవలక్షణత్వాత్. నిర్విశేషచిన్మాత్రబ్రహ్మణ స్తద్భిన్న మాయోపాధిత్వం కథముపపద్యతే? "యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్" (ముం॰ ౧-౧-౯) "ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ" ఇత్యాదిశ్రుతిషు తస్య సర్వజ్ఞత్వ ప్రజ్ఞానత్వాదిధర్మోపదేశాన్న జీవవదజ్ఞత్వాదిధర్మప్రసంగః. తస్యాఽవిద్యాంగీకారే బ్రహ్మత్వభంగప్రసంగః. తస్యావిద్యాసత్త్వే అవిద్యైవ మానమితి చేత్ అన్యోన్యాశ్రయదోషః.

కించ—"అప్రాణో హ్యమనాశ్శుభ్రః" (ముం. ౨-౧-౨) ఇతిశ్రుతౌ తస్య మనఃప్రాణసంబంధాభావదర్శనా త్తద్విహీనస్య భ్రమః కథముపపద్యతే? కిం చ జీవవ త్తస్యాజ్ఞత్వస్వీకారే తదజ్ఞాననివర్తక బ్రహ్మాంతరమవశ్యమంగీకర్తవ్యం. తథాచేదనవస్థాప్రసంగః. బ్రహ్మణః స్వస్వరూపతిరోధాయక మజ్ఞానమస్తి చేత్, తస్య తతోఽధికత్వేన మిథ్యాత్వం నోపపద్యతే. "ధ్యాత్వా మునిర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాత్" (కైవల్య ౧-౭) "తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి" (శ్వే. 3-౮) బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం" (తై. ఆనం. ౧) ఇత్యాదిశ్రుతిషు తస్య తమఃపరత్వం, తద్జ్ఞానస్య జీవానాం ముక్తిహేతుత్వం చోపదిశ్యత ఇతి న తద్యుక్తం.

శుక్తిరజతవ త్తస్య జీవత్వం భ్రాంతిమాత్రమితిచేన్న, సర్వత్ర పదార్థచతుష్టయసద్భావే భ్రాంతిః సంభవతి. అత్ర బ్రహ్మేతరవస్త్వభావాన్న భ్రాంత్యుపపత్తిః,- వస్త్వంతరాంగీకారే హ్యద్వైతహానిః, అనంగీకారే భ్రాంత్యనుపపత్తిః, న స్వప్నవత్ ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వం, అర్థసిద్ధిక్రియాసిద్ధిదర్శనాత్. విధినిషేధరూపశాస్త్రార్థాచార్యోపదేశాదీనాం కర్తవ్యత్వాయోగేన బుద్ధమతప్రవేశాపత్తేశ్చ.

"నాభావ ఉపలబ్ధేః" (బ్రహ్మసూ. ౨-౨-౨౮) "వైధర్మ్యా

చ్చ న స్వప్నాదివత్" (బ్రహ్మసూ. ౨-౨-౨౮) ఇతి ద్వితీయేఽ ధ్యాయే స్వప్నేంద్రజాలవత్ ప్రపంచమిథ్యాత్వవాదో బహుధానిరస్తః.

అసత్యమప్రతిష్ఠం తే జగదాహురనీశ్వరం।
అపరస్పరసంభూతం కిమన్యత్కామహైతుకమ్॥ ౮॥
ఏతాం దృష్టిమవష్టభ్య నష్టాత్మానోఽల్పబుద్ధయః।
ప్రభవంత్యుగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతోఽహితాః॥ ౯॥

(గీతా. అ. ౧౬.)

ఇత్యాదినా కృష్ణగీతాయాం చైతన్మతం బహుధా నిరస్తం.

కించ—"లక్షణప్రమాణాధీనా హి వస్తుసిద్ధిః" ఇతిన్యాయేన నిర్విశేషబ్రహ్మసత్త్వే కిం మానం ? శ్రుతిరస్తి చేత్, తస్యా జగదంతః-పాతిత్వేనమిథ్యాత్వాత్ తత్ప్రతిపాద్యస్య బ్రహ్మణోఽపి మిథ్యాత్వం స్యాత్; వేదసత్యత్వాంగీకారే అద్వైతహానిః; అసత్యత్వే తు బ్రహ్మసత్త్వే సత్ప్రమాణాంతరాభావాత్ వంధ్యాపుత్రాదేరివ బ్రహ్మణోఽపి మిథ్యాత్వం స్యాత్.

కించ—అధ్యాసానంగీకారే ముక్తేర్బాధకాభావః, తదంగీకారే స్వాభావికత్వేన సర్వశ్రుతీనాం సమన్వయాయోగః. నచాధ్యాసే అవిద్యైవ మానం, స్వప్రకాశత్వభంగప్రసంగాత్. నచ అవిద్యావిశిష్టం చైతన్యమితి వాచ్యం, అన్యోన్యాశ్రయ ప్రసంగాత్. "జీవోఽహం— మనుష్యోఽహం" ఇత్యాదిభ్రమప్రత్యయస్యాపి పరమేశ్వరాధీనత్వాత్, "ఏష ఏవ సాధు కర్మ కారయతి". (కౌషీ. ౩-౯) ఇత్యాదిషు పరమేశ్వరస్యైవ సర్వకర్మకారయితృత్వోపదేశాత్.

ఈశ్వరః సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున! తిష్ఠతి
భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా.

(గీతా. ౧౮-౬౧)

ఇతి కృష్ణగీతాయాం తథైవోపదేశాత్.

"వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యం" (ఛాం. ౬-౧-౪) ఇతి శ్రుతావపవాదదర్శనాదధ్యాసో గ్రాహ్య ఇతి చేన్న, వాచారంభణాదిశ్రుతీనాం శివోపాదానత్వాత్ ప్రపంచస్య తత్తాదాత్మ్యబోధకత్వం విధీయతే; న మిథ్యాత్వబోధకత్వం.

వాచారంభణవాక్యాని తదనన్యత్వబోధనాత్
న మిథ్యాత్వాయ కల్పంతే జగతశ్శివరూపతః.

ఇతి స్మృతేశ్చ. అత ఏవ భగవతా వ్యాసేన జగన్మిథ్యాత్వవారణాయ "తదనన్యత్వమారంభణశబ్దాదిభ్యః" (బ్ర. సూ. ౨-౧-౧౪) ఇతి సూత్రే తజ్జన్యప్రపంచస్య తత్స్వరూపత్వం నిర్దిష్టం.

అధ్యాసోపస్తు తస్య ? తదన్యస్యవా ? నాద్యః—బ్రహ్మణశ్శరీరేంద్రియాదిశూన్యత్వాత్. న ద్వితీయః— "సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" (ఛాం. ౬-౨-౧) ఇత్యాదా సృష్టేః ప్రాక్ ద్వితీయవస్తు నిషేధదర్శనాత్; తదన్యస్వీకారే శుద్ధాద్వైతభంగప్రసంగాచ్చ. తమః ప్రకాశవద్విరోధాభావాద్భేదాభేదో యుక్తః. ద్వైతాద్వైతాత్మక శరీరశారీరపరమాత్మనాం తాదాత్మ్యభావే వ్యవహారాయోగాదద్వైతినామధ్యాసాసంభవాత్.

న చ బ్రహ్మజ్ఞానపర్యంతమేవ ప్రపంచస్య సత్యత్వం, తదూర్ధ్వమపి క్షుత్పిపాసాదిద్వైతకర్మద్యోతనాత్. న చైకపక్షో యుక్తః— అభేదస్వీకారే "ద్వా సుపర్ణా" (ము. ౩-౧-౧) ఇత్యాదిభేదశ్రుతి విరోధః; భేదస్వీకారే "తత్త్వమసి" (ఛాందోగ్య. ౬-౮-౭) ఇత్యాద్యభేదశ్రుతివిరోధః. ద్వైతాద్వైతస్యైవ స్వాభావికత్వేన సర్వశ్రుతి సమన్వయాత్, శ్రుతిసంకోచే మానాభావాత్, యత్కించిచ్ఛ్రుతి ప్రామాణ్యాంగీకారేబాద్ధాదివద్వేదబాహ్యత్వప్రసంగాత్, "యతో వా"

(తై. భృ. ౧) ఇత్యాదినా ద్వైతాద్వైతాత్మకప్రపంచబ్రహ్మణోః కార్యకారణత్వదర్శనాత్, "ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లింగమాశ్మరథ్యః" (బ్రహ్మసూ. ౧-౪-౨౦) ఇత్యాది సూత్రత్రయేణ భేదాదిమతత్రయస్యైవాత్ర వివక్షితత్వాత్, "ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుండలవత్" (బ్రహ్మసూ. ౩-౨-౨౭) ఇతిసూత్రేణ భేదాభేదస్యైవావిరోధిత్వేన నిర్దిష్టత్వాత్, "భేదాభేదస్తథా భేదో భేద ఏతే మతాస్త్రయః" ఇతి సూతసంహితాయాం, "ధ్రువం కశ్చిద్భ్రూతే సకలమపరస్త్వధ్రువమిదం పరో ధ్రౌవ్యాధ్రౌవ్యే" ఇతి మహిమ్నస్స్తవాదిషు చ భేదాదిమతత్రయస్యైవ నిర్దేశాచ్చ. "యతో వాచో నివర్తంతే" (తై. ఆ. ౯-౧) ఇత్యాదిశ్రుతీనాం గురుకటాక్షరహితప్రాకృతజీవపరత్వం; నో చేత్— "ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్ న బిభేతి కుతశ్చనేతి" (తై. ఆ. ౯-౧) ఇత్యుత్తరవాక్యవిరోధః, తన్మాహాత్మ్యజ్ఞాపనపరత్వం వా, అన్యార్థత్వే "బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం" (తై. ఆ. ౧) బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి" (ముం. ౩-౨-౯) ఇత్యాదిబ్రహ్మానుభవవిధాయకబహుశ్రుతివిరోధశ్చ.

కించ-"నావేదవిన్మనుతే తం బృహంతం" (తై. బ్రా. ౩-౧౨-౯-౭) "నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయా" (కఠ ౧-౨-౯) తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి" (బృ. ౫-౯-౨౬) "శాస్త్రయోనిత్వాత్" (బ్రహ్మసూ. ౧-౧-౩) ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రేషు బ్రహ్మణో మానాంతర నిషేధదర్శనాచ్చ సర్వశ్రుతిసమన్వితభేదాభేదబ్రహ్మమీమాంసారంభో యుక్తః.

అత్రాథశబ్దేనానంతర్యార్థో వివక్షితః. "అథ శబ్దానుశాసనం" "అథ యోగానుశాసనం" (యోగసూ. ౧-౧) "అథైష జ్యోతిరథైష విశ్వజ్యోతిః" ఇత్యాదావివాథశబ్దస్య నాధికారార్థత్వం; జిజ్ఞాసాయా అనధికార్యత్వాత్. నను జిజ్ఞాసాపదస్య విచారలక్షకత్వాత్ విచారస్య

చ ప్రత్యధికరణం వర్తిష్యమాణత్వేన అధికృతత్వసంభవ ఇతిచేన్న — ఆనంతర్యాభిధానముఖేన విధ్యపేక్షితాధికారివిశేషసమర్పకత్వేన సాధకత్వం విధీయతే; తదనపేక్షితాధికారార్థకత్వస్యాయోగాత్. "అథశబ్దానుశాసనం" ఇత్యాదేర్విధిమూలకత్వాభావాన్నాధికార్యపేక్షితత్వం.

మంగలస్య జిజ్ఞాసాయామన్వయాసంభవాన్న మంగలార్థః; పూర్వాచార్యానుచారస్థాపనార్థం వర్ణధ్వనిమాత్రేణ మంగళార్థకత్వం.

ఓంకారశ్చాథశబ్దశ్చ ద్వావేతౌ బ్రహ్మణః పురా ।
కంఠం భిత్త్వా వినిర్యాతౌ తస్మాన్మాంగలికావుభౌ ॥

ఇతి స్మృతేః. "అథాతశ్శేషలక్షణం" (పూర్వమీ. ౩-౧-౧) ఇతివన్న పక్షాంతరం; పూర్వమేకస్యాప్రకృతత్వాత్.

అదీక్షితస్య మలత్రయవిధ్వంసాభావాన్న సాధనచతుష్టయానంతర్యం.

నచ అనియతభోజనగమనాదివత్ యత్కించిత్పూర్వవృత్తత్వం; నియమవిధిదర్శనాత్. యత్పూర్వభావిత్వం నియమనియతప్రయోజకతయా ముముక్షూణాం మలత్రయవిధ్వంసనే విధీయతే తత్పూర్వకత్వం బ్రహ్మవిచారశాస్త్రస్యేతి నిర్ణీయతే. అస్య విషయః శ్రూయతే తైత్తిరీయశాఖాయాం—బ్రహ్మమేధాకామస్య తత్ప్రాప్తిసాధనం కిమిత్యాకాంక్షాయామాహ— "యశ్ఛందసామృషభో విశ్వరూపః, ఛందోభ్యోఽధ్యమృతాత్ సంబభూవ, స మేంద్రో మేధయా స్పృణోతు, అమృతస్య దేవధారణో భూయాసం, శరీరం మే విచర్షణం, జిహ్వా మే మధుమత్తమా, కర్ణాభ్యాం భూరి విశ్రువం, బ్రహ్మణః కోశోఽసి మేధయాపిహితః, శ్రుతం మే గోపాయ" ఇతి (తై. శిక్షా౪).

అస్యార్థః—యః శివః, ఛందసామృషభః - సర్వవిద్యాప్రభుః, "ఈశానస్సర్వవిద్యానాం" (మహానా. ౪౭ అను.) ఇతి శ్రుతేః. విశ్వరూపః

ప్రపంచమయః, "సర్వో హ్యేష రుద్రః" (మహానా. ౧౬-అను.) ఇతి శ్రుతేః-యః ఛందోభ్యః-ఆమ్నాయేభ్యః, అమృతాత్ అధిసంబభూవ-వేదోపనిషదాగమాదీనామమృతరూపత్వాత్ తత్ప్రతిపాద్యః, వచన వ్యత్యయశ్ఛాందసః, స ఇంద్రః—పరమైశ్వర్యశాలీ శివః మా—మాం, మేధయా—ప్రజ్ఞయా, స్పృణోతు—ప్రీణయతు, బలయతు వా—తద్విజ్ఞానార్థం ప్రజ్ఞాబలం హి ప్రార్థ్యతే. అమృతస్య—మోక్షాయ, దేవ ధారణః—దేవస్య లింగరూపశివస్య ధారణం యస్య సోఽహం దేవధారణః, భూయాసం—భవేయం, చిచ్ఛక్తి ప్రకటీకృతపరశివేష్టలింగధారీ భూయాసమిత్యర్థః. అతః మే శరీరం విచర్షణం—కిల్బిషరహితం భూయాదిత్యర్థః, మే జిహ్వా, మధుమత్తమా—మధుమతీ, అతిశయేన మధురసంభాషిణీ భూయాత్, కర్ణాభ్యాం—శ్రోత్రాభ్యాం, భూరి విశ్రువం — శివజ్ఞానయోగ్యకార్యకారణసంఘాతరూపో భూయాసమిత్యర్థః. తన్మేధా చ తదర్థమేవ ప్రార్థ్యతే. బ్రహ్మణః—శివస్య, కోశోఽసి — అసేరివోపలబ్ధ్యధిష్ఠానమిత్యర్థః. మేధయా — లౌకిక ప్రజ్ఞయా, పిహితః—ఆచ్ఛాదితః, సామాన్యప్రజ్ఞయా అవిదితస్త్వ ఇత్యర్థః. "నావేదవిన్మనుతే తం బృహంతం" (తై. బ్రా. ౩-౧౨-౯-౭) "నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయా" (కఠ. ౧-౨-౯) ఇతి శ్రుతేః. శ్రుతం—శ్రవణపూర్వకం భక్తిజ్ఞానాదికం, మే—మమ, గోపాయ—రక్ష; తత్ప్రాప్త్యవిస్మరణాదికం కుర్వితి భావః.

దేవధారణో భూయాసమిత్యత్ర బాహ్యలింగధారణం? అంతర్లింగధారణం? ప్రణవధారణం వా ? ఇతి సందేహః. "తం దైవతానాం పరమం చ దైవతం" (శ్వేతా. ౬-౭) "తస్మాద్దేవశ్శివః స్మృతః" "దేవ్యా యుతం దేవతనుం యువానం" ఇత్యాదౌ దేవశబ్దస్య పరశివ పరత్వేన బహుశః ప్రయోగదర్శనాత్, అస్య దేవధారణకర్తృవ్యతా విధాయకశాస్త్రాదర్శనాదాచారాభావాచ్చ ధారణశబ్దస్య కర్తరి

ల్యుడంతత్వేన దేవం ధరతీత్యర్థే సిద్ధే సతి, అమృతస్య—ముక్త్యర్థం దేవధారణో భూయాసం, కస్మాత్ మాం మేధయా స్పృణోతు—సంయోజయతు ఇత్యాదినా లింగధారణప్రతీతేః, భూయాసమిత్యత్ర లింగోఽపి సత్త్వేన విధ్యర్థోపపత్తేశ్చ బ్రహ్మమేధాకామస్య లింగధారణావశ్యకత్వం ప్రతీయతే.

కించ "యశ్ఛందసామృషభో విశ్వరూపః" ఇత్యాదినా ప్రణవపరత్వమపి సూచితం. "యో వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తః"(మహానా. అను. ౧౦)ఇత్యనేన ఛందోవృషభత్వం,"ఓంతత్సర్వం"(మహానా. అను. ౨౮) ఇత్యాదినా విశ్వరూపత్వాదికం, "బ్రహ్మణః కోశోఽసి" ఇత్యత్ర పరబ్రహ్మాధిష్ఠానత్వం చ తస్యైవోపపన్నమితి అంతర్ధారణవిధాయకత్వపరత్వమపి సూచితం. యమాద్యష్టాంగయోగేషు వైదికానామంతర్ధారణస్య విధేయత్వాచ్చ.

పూర్వపక్షస్తు—విశ్వరూప ఇతి బ్రహ్మలింగస్య నిరుపపదబ్రహ్మపదస్య చ పరిచ్ఛిన్నలింగపరత్వాయోగాత్, దేవధారణఇత్యత్ర "దేవ" ఇతి పదచ్ఛేదాభావే గోపాయేత్యన్వయస్యాసంభవాత్, భూయాసమిత్యత్ర ఆశీర్లిఙ్త్వేన విధ్యర్థకత్వాసంభవాత్, "లింగినం చక్రిణం దృష్ట్వా" ఇత్యాదినా బాహ్యలింగధారణస్య నిషిద్ధత్వాత్, "లింగమధ్యే జగత్సర్వం" "ప్రాణేష్వంతర్మనసో లింగమాహుః" "జ్యోతిర్లింగం భ్రువోర్మధ్యే నిత్యంధ్యాయేత్సదా యతిః""లింగంబ్రహ్మైవ కేవలం" ఇత్యాదిషు శివస్య పరబ్రహ్మణః లింగరూపత్వోపదేశాత్, తైత్తిరీయకైవల్యాదిషు "దహరం విపాపం పరవేశ్మభూతం" (మహానా. అను. ౧౦) "హృత్పుండరీకం విరజం విశుద్ధం" (కైవ. ౧-౬) ఇత్యాదినాఽంతర్లింగధారణస్యైవ నిర్దిష్టత్వాత్, శాఖాంతరేష్వపి బాహ్యలింగధారణాదర్శనాత్, న బాహ్యలింగధారణస్య వైదికత్వం సిద్ధ్యతి.

నను—"విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః" (మహానా. ౧౦ అను.) "త్వం దేవేషు బ్రాహ్మణః" "త్వం దేవానాం బ్రాహ్మణానామధిపతిః క్షత్రియాణామధిపతిర్విష్ణుః" ఇత్యాది శ్రుతిష్వద్వితీయస్య శివస్య విశ్వాధికత్వ - బ్రాహ్మణత్వ - బ్రాహ్మణాధిపతిత్వదర్శనాత్, తత్ప్రణీతకామికాదివాతులాంతాగమవిరుద్ధమన్వాదిస్మృతి పురాణానాం మానత్వాభావాత్, యజుర్వేదసంహితాయాం త్రిపురసంహారే—"తేషామసురాణాం తిస్రః పుర ఆసన్" ఇత్యారభ్య "సోఽబ్రవీద్వరం వృణా అహమేవ పశూనామధిపతిరసాని" (తై. సం. ౬-౨-౩) ఇత్యాదినా బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిదేవేషు పశుత్వస్య శివే పశుపతిత్వస్య తేషు శివలింగభస్మరుద్రాక్షాదిశైవలాంఛనధారణస్యచ శ్రూయమాణత్వాత్ లోకే ఆరాధ్యారాధకప్రభుభృత్యయోస్తథాదర్శనాత్, "సర్వలింగం స్థాపయతి' ఇత్యాదిభిశ్చ బాహ్యలింగధారణస్య విధేయత్వదర్శనాత్, రాగద్వేషాదిపాశబద్ధానాం పశుభావమాపన్నానాం ముముక్షూణాం భక్తానామస్మాకం పతిలాంఛనాత్మక పరశివేష్టలింగధారణం కిము వక్తవ్యం! ఇతి చేన్న.

శివోక్తకామికాద్యాగమానాం యావజ్జీవలింగధారణవిధాయకత్వాత్, "న హి కర్మణి కర్మాంతరారంభః" ఇతి న్యాయేన నిత్యోపాసనాదిపౌండరీకాంతశ్రౌతస్మార్తకర్మణాం నిరవకాశత్వాత్, దీక్షితస్య సూతకాదినిషేధదర్శనేన సాపిండ్యాద్యుత్తరకర్మణాం వైయర్థ్యప్రసంగాత్, శైవదీక్షానంతరం జీవత్వే ప్రేతత్వాభావేన స్వజాత్యాశ్రమధర్మాణాం ప్రయోజనాభావాత్, "న కుర్యాన్నిష్ఫలం కర్మ" ఇతి న్యాయేనవిధినిషేధనిరవకాశత్వేన వేదబాహ్యమతప్రవేశాపాతాత్, వసిష్ఠాది బ్రహ్మనిష్ఠానాం ముక్తాత్మనామపి జ్యోతిష్టోమాదిసర్వకర్మారంభశ్రవణాత్, "యద్వై కించ మనురవదత్తద్భేషజం" (తై. సం. ౨-౨-౧౦-౨) ఇత్యాదిశ్రుతౌ మన్వాదిస్మృతీనామాప్తవద్విధేయత్వ

దర్శనాత్, బ్రహ్మాదీనాం లింగధారణదీక్షావిధాయకశ్రుతిస్మృత్యాగమ
పురాణోపబృంహణాభావాత్, "శ్రద్ధాభక్తి ధ్యానయోగాదవేహి"
(కై. వ. ౧-౨) ఇతి కైవల్యే శ్రద్ధాభక్త్యవచ్ఛిన్నధ్యానయోగస్యైవ
మోక్షసాధనత్వేనోపదేశాత్, "తమేవ విదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి
నాన్యఃపంథా విద్యతేఽయనాయ" (శ్వే. ౩-౮) "జ్ఞాత్వా తం
మృత్యుమత్యేతి నాన్యః పంథా విముక్తయే" (కై. వ. ౧-౯) ఇత్యాది
శ్రుతిషు మోక్షస్య జ్ఞానహేతుకత్వోపదేశాత్,"ఐశ్వర్యమీశ్వరాదిచ్ఛే
న్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్" ఇత్యాదినా జనార్దనస్యైవ మోక్ష
ప్రదాతృత్వశ్రవణాత్, "సర్వలింగం స్థాపయతి" ఇత్యత్ర లడంత
త్వేన విధ్యభావాత్, అనేకవిధానే వాక్యభేదదోషాచ్చ. స్థాపయతీతి
ధాత్వర్థేన స్థావరలింగస్థాపనపరత్వ ద్యోతనాత్, 'తచ్చ లింగం
పాణినా అభిమంత్రితం పాణిమంత్రం' ఇత్యర్థలాభాచ్చ, నిర్మలాంతః-
కరణస్య బాహ్యకర్మాచరణే ప్రయోజనాభావాత్, రాజనిష్ఠశ్వేతచ్ఛ
త్రాదిలాంఛనానాం భృత్యేష్వదర్శనాత్, పరమేశ్వరనిష్ఠగరలభక్షణ
భుజగభూషణాదిధర్మాణాం భయహేతుత్వేన ధర్తుమశక్యత్వాత్,
మంగలాచరణవన్నామ్నాభావేఽపి నిఖిలవైదికశిష్టాచారాభావాత్, సగు
ణోపాసనస్య నిర్గుణసాక్షిచైతన్య ప్రాపకత్వాభావాత్, కామికాదీనా
మాలయోత్సవప్రతిష్ఠాద్యంశేష్వేవ ప్రమాణత్వాత్, ప్రాత్యక్షిక
శ్రుతిస్మృత్యాచారవిరుద్ధస్య లింగధారణస్య స్మృత్యనవకాశన్యాయేన
సాంఖ్యస్మృతివన్న విధేయత్వం, ఇతిచేత్ —

అత్ర బ్రూమః- ప్రాత్యక్షికశ్రుతిస్మృత్యాగమపురాణేతిహాస
విహితత్వేన లింగధారణస్యాగ్నిహోత్రాదివద్వైదికత్వం సిద్ధం, తస్మా
ద్దీక్షానంతరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా విధీయతే. "యశ్ఛందసామృషభో విశ్వ
రూపః" ఇత్యత్ర శివస్య భక్తోపాసనార్థం పరిచ్ఛిన్నత్వం యుక్తం,
నారాయణీయే - "నిధనపతయే నమః" (మహానా. అను. ౧౪.) ఇత్యా

దినా లింగస్యసర్వాత్మకత్వ ముక్త్వా 'సర్వాలింగం స్థాపయతి' ఇత్యనేన తస్యైవ పరిచ్ఛిన్నలింగధారణవిధాయకత్వదర్శనాత్,

సర్వాననశిరోగ్రీవ స్సర్వభూతగుహాశయః,

సర్వవ్యాపీ స భగవాం స్తస్మాత్సర్వగత శ్శివః. (శ్వే. 3-౧౧)

"ప్రాంచః ప్రత్యంచోఽహం" (అథర్వశిరః ౧) ఇత్యాది శ్వేతాశ్వతరాథర్వశిరఃప్రభృతిషు శ్రవణాచ్చ, "ప్రాణేష్వంతర్మనసో లింగమాహుః" "లింగే సుషుప్తిః" "లింగం బ్రహ్మ సనాతనం" ఇత్యథర్వశిరో హంసోపనిష ల్లింగపురాణాదిషు నిరుపపదబ్రహ్మపదస్య హస్తకరపాణిశబ్దవ ల్లింగపర్యాయత్వేన నిర్దేశాత్, "అమృతస్య దేవ ధారణో భూయాసం......శ్రుతం మే గోపాయ" ఇతివాక్యే దేవేతి పదవిభాగే అపరిమితాధికరణన్యాయేన సన్నిధిశ్రుతధారణశబ్దాన్వయం పరిత్యజ్య వ్యవహితే గోపాయేత్యత్ర అన్వయాయోగాత్, బ్రహ్మణః కోశోఽసీతి సన్నిహితబ్రహ్మపదస్యైవ విభక్తివిపరిణామేనాఽన్వయసంభవాత్, ధారణశబ్దస్య సంయోగార్థకత్వేన అమృతపదవాచ్యస్య మోక్షస్య అన్యథాఽయోగాత్,

లింగాంగసంగినో వత్స! పునర్జన్మ న విద్యతే,

యుగపజ్జ్ఞానసిద్ధిస్స్యా త్తతో మోక్ష మవాప్నుయాత్॥

ఇతిశంకరసంహితావచనేన తస్యైవ మోక్షోపదేశాత్, "శరీరం మే విచర్షణం" ఇత్యాదినా బాహ్యపదార్థఫలవిశేషవిధానాత్, "అత్యాశ్రమస్థస్సకలేంద్రియాణి" (కై వ.౫) "అత్యాశ్రమీ సర్వదా సకృద్వా జపేత్" (కై వ. ౨౪) "వ్రతమేతత్పాశుపతం పశుపాశవిమోక్షాయ" (అథర్వశిరః ౫) వ్రతమేతచ్ఛాంభవమ్ సర్వేషు వేదేషు వేదవాదిభిరుక్తం భవతి తస్మాత్ తత్సమాచరేన్ముముక్షుర్న పునర్భవాయ" (కాలాగ్ని ౧) తేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేత" (ముం 3-౨-౧౦) తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః"

శ్వే. (౬-౨౩) ఇతి కైవల్యాథర్వశిరః కాలాగ్నిరుద్ర ముండక శ్వేతా శ్వతరాదిషు పాశుపతవ్రతస్థస్యైవ బ్రహ్మవిద్యాధికారిత్వోపదేశాచ్చ లింగధారణదీక్షితస్యైవ బ్రహ్మవిద్యాధికారిత్వం సిద్ధం.

నను—"కైవల్య శ్వేతాశ్వతరాద్యుపనిషత్సు లింగధారణవిధాయక వాక్యాదర్శనాత్ పాశుపతవ్రతస్య భస్మధారణపరత్వమేవ" ఇతిచేన్న, పాశుపతదీక్షితస్యైవ లింగిన స్తదంగత్వేన భస్మధారణ విధాయకత్వోపదేశాత్,

లింగాంగసంగినాం చైవ పునర్జన్మ న విద్యతే,
ఏష పాశుపతో యోగః పశుపాశనివృత్తయే.

సర్వవేదాంతసారోఽయ మత్యాశ్రమ ఇతి శ్రుతిః,
పరబ్రహ్మాభిధం లింగం పశుపాశవిమోచకం.
యో ధారయతి సద్భక్త్యా స పాశుపత ఉచ్యతే,
శరీరత్రితయే భక్త్యా లింగం పరశివాత్మకమ్,
యో ధృత్వా విచరేద్భూమౌ స పాశుపత ఉచ్యతే,
లింగం శివో భవేత్ క్షేత్ర మంగం సంయోగ ఆశ్రయః,
తస్మాల్లింగాంగసంయుక్తో యస్తు సోఽత్యాశ్రమీ భవేత్.
బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వా వానప్రస్థో యతిస్తు వా,
యస్తు లింగాంగసంయుక్తః స ఏవాత్యాశ్రమీ భవేత్.

ఇత్యాదిత్యలైంగస్కాందకూర్మపురాణేషు పాశుపతాత్యాశ్రమి శబ్దయో ర్లింగధారిపర్యాయత్వేన నిర్దేశాత్ తత్పరత్వమేవేతి సిద్ధం. కించ, సామజైగీషీయశాఖాయాం సదానందోపనిషది—

అంతర్ధారణశక్తో వా హ్యశక్తో వా ద్విజోత్తమః
సంస్కృత్య గురుణా దత్తం శైవం లింగ మురస్థలే
ధార్యం విప్రేణ ముక్త్యర్థ మేవం వేదవిదో విదుః॥

ఆథర్వణే ఐశ్వర్యశాఖాయాం—

యో వామహస్తార్పితలింగమేకం పరాత్పరం ధారయతే సతతం విప్రః క్షత్రియోవా। తస్యైవ లభ్యః పరమేశ్వరోఽసౌ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి దివ్యం.

ఇత్యాదిమంత్రేషు పరమేశ్వరధ్యానధారణ మేవ ముముక్షూణాం విధేయ మితి శ్రూయతే. రుద్రాధ్యాయే—

"అథ్యవోచదధివక్తా ప్రథమో దైవ్యోభిషక్" ఇత్యనేన పరశివస్యైవ జననమరణప్రవాహరూపసంసారరోగనివారకత్వం సూచితం. అత ఏవ వేదపురుషేణాపి లింగధారణస్యైవ పశుపాశవిమోచకత్వం ఋగ్యజుస్సామాదిషూపదిశ్యతే. ఋగ్వేదే—

"అయం మే హస్తో భగవానయం మే భగవత్తరః, అయంమే విశ్వభేషజోఽయం శివాభిమర్శనః, అయం మాతాయం పితాయం జీవాతురాగమత్, ఇదం తవ ప్రసర్పణం సుబంధవేహి నిరీహి". (౮-౧-౨౫) ఇత్యనేన వేదపురుషస్య పాణిలింగధారణం నిర్దిష్టమ్. "శివాభిమర్శనః" ఇత్యత్ర స్థావరలింగస్పర్శో వివక్షిత ఇతి చేత్— శివ మభిత స్సర్వదా స్పృశతీత్యర్థలాభాత్ సార్వకాలికస్పర్శాన్యథానుపపత్త్యా నాన్యార్థో యుక్తః. ఏతదేవ వాతూలే శ్రూయతే—

'ధారయేద్యస్తు హస్తేన లింగాకారం శివం సదా,
తస్య హస్తస్థితం విద్ధి మత్పదం సంపదాం పదం' ఇతి.

అగ్న్యవచ్ఛిన్నాయఃపిండస్య తన్నిష్ఠదాహకత్వప్రకాశకత్వోపదేశవత్ లింగధారణేనైవ తత్కరస్య భగవత్తరత్వ - విశ్వభేషజత్వాది పరమేశ్వరధర్మాః ప్రతిపాద్యంతే. తథా కామికే—

అయం మే హస్తో భగవానితిమంత్రేణ సర్వదా,
పాణిలింగధృతి ర్వేదపురుషస్య సమీరితా॥ ఇతి.

యజుర్వేదే—

యా తే రుద్ర శివా తనూ రఘోరాఽపాపకాశినీ
తయా నస్తనువా శంతమయా గిరిశంతాభిచాకశీహి॥
(తై. సం ౪-౫-౧-౧)

త్ర్యంబకం యజామహే సుగంధిం పుష్టివర్ధనం,
ఉర్వారుక మివ బంధనా న్మృత్యో ర్ముక్షీయ మామృతాత్.
(తై. సం. ౧-౮-౬-౧౧)

సోమారుద్రా యువమేతాన్యస్మే విశ్వా తనూషు భేషజాని ధత్తం,
అవస్యతంముంచతం యన్నో అస్తితనూషు బద్ధం కృతమేనో అస్మత్.
(తై. సం. ౧-౮-౨౨-౪౨)

ఇత్యాదిమంత్రాణా ముపబృంహణం శ్రూయతే. లైంగే—

యా తే శివా తనూ రుద్ర లింగం మంగలదాయకం,
లింగం శివా తనూః ప్రోక్తా మూర్తి ర్ఘోరా తనుః స్మృతా.
అపాపేషు చ భక్తేషు తయోర్మధ్యే శివా తనూః,
కాశతే పరమేశస్య శిష్టాస్తే లింగధారిణః.
తయా శంతమయా సౌఖ్యకారిణ్యా లింగరూపయా,
అభిచాకశీహి తన్వా గిరిశంతాభిరక్ష మాం.
త్రియంబకం విరూపాక్షం లింగం బ్రహ్మ సనాతనం,
యజామహే ధారయామః సుగంధిం పుష్టివర్ధనం.
ఉర్వారుకం యథా బంధా న్మృత్యో ర్ముక్షీయ మామృతాత్.
ప్రథమాష్టే యజుర్వేదే ప్రశ్నే చరమసంజ్ఞకే,
లింగధారణ మాఖ్యాతం వేదపుంసాం మహాత్మనాం.
సోమారుద్రా యువామేతాన్యస్మే అస్మభ్యమేవ హి,
విశ్వాని భేషజానీష్టప్రాణభావాత్మకాని చ.

తనూషు దేహత్రితయే బద్ధం మాయామలాత్మకం
కృతం యదేనో దురితం మనోవాక్కాయకర్మజం.
తదస్మదస్మత్తస్తూర్ణం ముఖ్యకోఽవస్యతం యువాం,
ముంచతం కృపయా సమ్యక్ ప్రమోచయతమీశ్వరౌ. ఇతి.

సోమారుద్రౌ-సోమారుద్రౌ, "దేవతాద్వంద్వే చ" (పాణిని సూ. ౬-౩-౧౨౧) ఇతి పూర్వపదస్య దీర్ఘః, "సుపాం సులుక్" (పాణిని సూ. ౭-౧-౩౯) ఇత్యాదినా ఆత్ప్రత్యయః తత్రైవ పరమేశ్వరస్య మూర్తిద్వయం శ్రూయతే. "రుద్రోవా ఏష యదగ్నిస్తస్యైతే తనువౌ ఘోరాఽన్యా శివాఽన్యా"ఇతి.తస్మాత్సోమరుద్రశబ్దాభ్యాం ఘోరాఘోరమూర్తిద్వయముక్తం. యువం - యువామిత్యర్థః విశ్వా విశ్వేతి టాబంతమేతత్; విశ్వానీత్యర్థః. ఏతాని భేషజాని - భవరోగహరాణి ఇష్టప్రాణభావసంజ్ఞకాని, అస్మే - అస్మభ్యం, "సుపాం సులుక్" ఇత్యాదినా శే ఇత్యాదేశః. తనూషు-శరీరత్రితయే, ధత్తం-ధారయతం, నః తనూషు బద్ధం-అనాద్యవిద్యావాసితం, అత ఏవ కృతం ఏనః - దురితం, యదస్తి, తత్, అస్మత్ - అస్మత్తః, యువాం అవస్యతం ముఖ్యతః, ముంచతం - మోచయతం "ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం" (కై. ౧-౭) ఇత్యాదిష్వద్వితీయస్య శివస్య పరబ్రహ్మణో మూర్తిద్వయప్రతిపాదనాదత్ర "సోమారుద్రా" ఇతిమంత్రే తద్వదుభయం నిరూపితం. ఉమయా సహితః సోమః - పంచోపనిషన్మయదివ్యమంగల విగ్రహః, రుద్రం - భక్తసంసారదుఃఖం ద్రావయతీతి రుద్రః, యువామేతావుభౌ అస్మచ్ఛరీరేషు ఇష్టాదిలింగస్వరూపాణి ధారయిత్వా అస్మచ్ఛరీరావచ్ఛిన్నమలత్రయాత్మకకిల్బిషం నాశయత మిత్యర్థః.

"విశ్వే దేవం (?) విదుషా వేదితవ్యం శైవం లింగం ప్రధృతం సర్వదేవైః, తదాత్మసిద్ధై ర్మునిభి ర్ముక్తికామైః కంఠే హస్తే మస్తకే

వా భవతు ధార్యం." ఇతి సామవేదేఽపి అత ఏవ భవభేషజాత్మక శివలింగధారణాదికం ముముక్షూణా మావశ్యకం.

"పవిత్రం తే" (ఋ. ౭-౩-౮) ఇతి ఋగ్వేదమంత్రస్య—

ఋగిత్యాహ పవిత్రం తే వితతం బ్రహ్మణస్పతే,
తస్మాత్ పవిత్రం తల్లింగం ధార్యం శైవ మనామయం.
బ్రహ్మేతి లింగమాఖ్యాతం బ్రహ్మణస్పతి రీశ్వరః,
పవిత్రం తద్ధి విఖ్యాతం తత్సంపర్కా త్తనుః శుచిః.
అత ప్తతను రజ్ఞో వై హ్యామ స్సంస్కారవర్జితః,
దీక్షయా రహిత స్సాక్షా న్నాప్నుయా ల్లింగ ముత్తమం.
(సి. శి. పరి. ౬)

ఇతి సిద్ధాంతశిఖామణౌ శ్రీరేణుకాచార్యేణ లింగధారణపర త్వేన నిర్దేశాత్,

భక్తస్యాబిభ్రతో లింగం యావత్ప్రాణవిధారణం,
శ్వమాంసభక్షణం తావ దన్నేన రచితం భవేత్.
లింగస్య ధారణం యస్య స్థూలదేహే న విద్యతే,
తద్దేహం నిష్ఫలం జ్ఞేయం జీవత్యక్తశరీరవత్.
తస్మాత్తద్ధారణం ప్రోక్తం యావజ్జీవాగ్నిహోత్రవత్,
యథా శ్మశానగం కాష్ఠ మనర్హం సర్వకర్మసు,
తథా లింగవిహీనస్తు సర్వకర్మబహిష్కృతః.

ఇతి వాతూలస్కాందశైవలైంగ్యాదిషు సంధ్యావందనాదివదకరణే ప్రత్యవాయదర్శనాచ్చ లింగధారణస్య నిత్యత్వం సిద్ధం.

కించ—భూయాసమిత్యత్రాపి "మేధావీ భూయాసం" "బ్రహ్మ వర్చస్వీ భూయాసం" "అహమేకః ప్రథమమాసం" ఇత్యాదిష్వివ విధ్యర్థోపపత్తేః, దేవతాంతరధారణవిధాయకప్రమాణాచారాదర్శనాత్, దీక్షాఽకరణే శరీరత్రయగతాణవాదిమలత్రయధ్వంసాభావాత్,

వైదికత్వం యథా వహ్నేః సర్వవేదప్రమాణతః,
తథా వేదైకసిద్ధత్వా ద్వైదికం లింగధారణం.
వేదవేదాంతశాస్త్రేషు పురాణేష్వాగమేషు చ,
బ్రాహ్మణస్య సమాఖ్యాతం లింగధారణముత్తమం.
ఇత్యారభ్య,
వేదోత్తమే యజుర్వేదే తైత్తిరీయే విశేషతః,
మోక్షార్థినాం ముక్తిహేతుర్లింగధారణ మీర్యతే.
ఛందోభ్య స్సర్వవేదేభ్యో హ్యమృతా త్సంబభూవ హి,
ఇంద్రస్తు పరమైశ్వర్యశాలీ సాంబస్త్రిలోచనః.
మాం మేధయా ప్రజ్ఞయా చ స్పృణోతు ప్రీణయత్వథ,
అమృతస్య మోక్షలాభాయ సర్వదేహేషు సర్వదా.
దేవస్య లింగరూపస్య శివస్య పరమాత్మనః,
ధారణం తద్ధృతిర్యస్య దేవధారణ ఇష్యతే.
తస్మాచ్ఛరీరం మే లోకే విచర్షణ మకిల్బిషం,
జిహ్వా మే రసనా భూయా న్మధురాలాపభాషిణీ.
కర్ణాభ్యాం శ్రోత్రియుగ్మేన భూరి వ్యశుశ్రవమస్త్వహం,
బ్రహ్మణః పార్వతీశస్య కోశోఽధిష్ఠానమేవ హి.
అసేరివ యథా లోకే ప్రజ్ఞయా మేధయా వృతః,
శ్రుతం తచ్ఛ్రవణాదీని మే గోపాయ ప్రయత్నతః.
ఇత్యాదినా లైంగే ఏతదుపబృంహణశ్రవణాత్,
బిభేత్యల్పశ్రుతా ద్వేదో మామయం ప్రహరేదితి,
ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదార్థ ముపబృంహయేత్.
వేదార్థో యః స్వయం జ్ఞాత స్తత్రాజ్ఞానం భవేదపి,
ఋషిభిర్నిశ్చితే తస్మిన్ కా శంకా స్యా న్మహాత్మనాం.
ఇత్యాదిస్మృతౌ స్వాతంత్ర్యేణ వేదార్థనిరూపణనిషేధదర్శ
చ్చ నాన్యార్థో యుక్తః. "లింగినం చక్రిణం దృష్ట్వా" ఇత్యాది

నిషేధక స్మృతీనాం ప్రత్యక్షకవేదమూలకత్వాభావాత్ సాంఖ్యస్మృతివన్న విధాయకత్వం; శ్రౌతవిధే ర్బలీయస్త్వాత్. “ఉదితే జుహోతి - అనుదితే జుహోతి” ఇతి వచనద్వయవిరోధే శాఖాంతరవిషయవన్మూలానుట్టంకితధూర్తస్మార్తమాయావాదికల్పితనిషేధవాక్యానాం గగనారవిందవత్ ప్రామాణ్యాంగీకారే అవైదికతప్తలింగధారివిషయత్వం గ్రాహ్యం; చక్రిపదసామానాధికరణ్యాదర్శనాత్. శ్రౌతలింగవిషయత్వే లింగధార్యుత్తమాధికారివ్యవస్థాపకశ్రుతిస్మృతిపురాణాగమాదీనాం దత్తజలాంజలిత్వప్రసక్త్యా వేదబాహ్యమతప్రవేశః స్యాత్.

శ్రౌతాశ్రౌతవిభేదేన ద్విధా లింగస్య ధారణం,
షడధ్వశుద్ధలింగం తు శ్రౌత మిత్యభిధీయతే
అశ్రౌతం తప్తలింగాదిధారణం ప్రోచ్యతే శివే,
శ్రౌతానాం వీరశైవానాం వేదమార్గైకవర్తినాం,
తప్తలింగపరిగ్రాహే ప్రత్యవాయో మహాన్ భవేత్.

ఇతి సిద్ధాంతాగమే దర్శనాత్. యావజ్జీవాగ్నిహోత్రదీక్షితస్య తదితరశ్రౌతయాగదీక్షావిరోధాభావవల్లింగధారణదీక్షాయా అపి నిత్యవిధిప్రాప్తత్వేన “నహి కర్మణి కర్మాంతరారంభః” ఇతి నియమస్య సావకాశదీక్షావిషయత్వం. శైవదీక్షాయా అగ్నిష్టోమాదిదీక్షావత్ ప్రతిప్రయోగాపవర్గిత్వాభావాత్ తయాసహ విరోధాభావాత్సముచ్చయోపపత్తేః శైవానాం క్రియానుష్ఠానమావశ్యకమేవ; ఉభయోః శ్రౌతత్వాత్. నిషేధస్య ప్రతిప్రయోగాపవర్గియావజ్జీవనిషిద్ధదీక్షాంతరనిషేధపరత్వాదవైదికపాంచరాత్రాదిదీక్షానిషేధపరత్వేనోపపత్తిః.

జాతాశౌచమృతాశౌచాదౌ స్వకర్తృకయావజ్జీవాగ్నిహోత్రదీక్షితస్య స్వనిత్యోపాసనాధికారవత్ శైవదీక్షితస్య జాతాశౌచాదా

వపి లింగపూజామాత్రాధికారవత్త్వం. అత ఏవ "సర్వలింగం స్థాపయతి" ఇత్యత్ర పవిత్రశబ్దేన ధృతలింగస్య సర్వకాలధారణపూజాధికారయోగ్యత్వం సూచితం.

శైవం దేవార్చనం యస్య యస్య చాగ్నిపరిగ్రహః
బ్రహ్మచారియతీనాం చ శరీరే నాస్తి సూతకం.
లింగార్చనరతా నారీ సూతికా వా రజస్వలా,
రవి రగ్ని ర్యథా వాయు స్తథా కోటిగుణోజ్జ్వలా,
జాతకే మృతకే వాఽపి న త్యాజ్యం శివపూజనం.

ఇత్యాదిపారాశరస్మృతిసిద్ధాంతశిఖామణ్యాదౌ లింగాంగిదేహస్య పవిత్రత్వవ్యపదేశాల్లింగధారణపూజాదే ర్న విరోధః.

నను - ప్రమాణాచారసత్త్వేఽపి ప్రత్యక్షవిరుద్ధత్వాత్ రజస్సూతకాదికాలకృతపూజాధారణాదికమనుపపన్నం, ఇతి చేన్న - జ్యోతిష్టోమాతిరాత్రపౌండరీకాది యాగీయ పశువిశసన మాంసభక్షణ సురాపానబ్రహ్మచారికృతదివాదాసీసంగమాది ప్రత్యక్ష లోక విరుద్ధ శ్రౌతాచారభంగప్రసంగాత్.

నను - శైవానాం పంచసూతకాభావే వర్ణచతుష్టయాతీతత్వ ప్రసంగాత్, తత్కృతపాకాదిపరిగ్రహప్రసక్తేశ్చ వైదికానాం లింగధారణమనర్హమితి చేన్న.

స్వేష్టలింగైకపూజాయాం నైవాశౌచం విధీయతే,
పౌండరీకే రజః స్త్రీణాం స్వాగ్నిహోత్రే యథా తథా.
అకరస్పర్శయోగ్యాఽపి యథా జిహ్వా మహేశ్వరి,
మంత్రోచ్చారణమాత్రస్య పూతా భవతి భూతలే.
తథా సూతకినః శైవాః పూజామాత్రసునిర్మలాః,
నాన్యస్పర్శానుకూలాః స్యురితి వేదానుశాసనం.

ఇతి సిద్ధాంతాగమాదిషు శివపూజామాత్రయోగ్యతాశ్రవణాత్,

శైవదీక్షానంతరం ప్రేతత్వజీవత్వాభావేఽపి శివాగమేషు శైవానాం స్వవర్ణాశ్రమోచితపూర్వాపరకర్మకర్తవ్యతాయా విధేయత్వాదకరణే ప్రత్యవాయదర్శనాచ్చ విధివిహితయావత్కర్మానుష్ఠానమావశ్యకమేవ.

స్వజాతివిహితం ధర్మం కుర్వంతః పూజయంతి యే,
భక్త్యా శ్రీకంఠమనిశం తే వై మాహేశ్వరాః స్మృతాః.
కర్మ విధ్యుక్తముత్సృజ్య స్వజాతివిహితం నరాః,
యేఽర్చయంతి శివం తేషాం పూజాం గృహ్ణాతి నేశ్వరః.
వర్ణాశ్రమసదాచారాః శివేన కథితాః పురా,
యే తానుల్లంఘ్య వర్తంతే శివస్యాజ్ఞాపలాపినః.
రాజాజ్ఞాభంగకృన్మర్త్యానాం యథా దండో భవిష్యతి,
శివాజ్ఞాభంగకృన్మర్త్యానాం దండో హి నరకస్తథా.
సాంబేన శంభునాఽఽజ్ఞప్తం ధర్మం త్యక్త్వార్చయేచ్ఛివం,
యస్తస్మై కుప్యతి స్థాణుః స్వాజ్ఞాభంగవిధాయినే.
చోదనాలక్షణం ధర్మం శివేనాజ్ఞప్తమత్యజన్,
శంకరం పూజయేద్యస్తు తస్మై సాంబః ప్రసీదతి.
(శంకరసం. అ. ౮౬)

అంధపంగువదన్యోన్యసాపేక్షే జ్ఞానకర్మణీ,
ఫలోత్పత్తౌ విరక్తస్తు తస్మాత్తద్ద్వయమాచరేత్.
జ్ఞానే సిద్ధేఽపి విదుషాం కర్మాపి వినియుజ్యతే,
ఫలాభిసంధిరహితం తస్మాత్ కర్మ న సంత్యజేత్.
ఆచార ఏవ సర్వేషామలంకారాయ కల్పతే,
ఆచారహీనః పురుషో లోకే భవతి నిందితః.
జ్ఞానేనాచారయుక్తేన ప్రసీదతి మహేశ్వరః,
తస్మాదాచారవాన్ జ్ఞానీ భవేదాదేహపాతనం.
(సి. శి. పరి. ౧౬)

ఇతి శంకరసంహితాసిద్ధాంతశిఖామణ్యాదౌ కర్మకర్తవ్యతాదర్శనాత్, స్వప్రయోజనాభావేఽపి భృత్యానాం రాజాజ్ఞాభంగభయాత్ తదుదీరితకర్మాచరణవత్ శైవదీక్షితానాం కర్మకరణే ప్రయోజనాభావేఽపి శివాజ్ఞాపాలనార్థమవశ్యం తత్కర్తవ్యమేవ. "భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః" (తై త్తి. ఆనం.౮) ఇత్యాదిశ్రుతౌ పవనప్రభాకరాదిదేవానాం శివజ్ఞానాధికానామపి పరమేశ్వరాజ్ఞాభంగభయేన సకలజగదనుకూలస్వోచితకర్మానుష్ఠానశ్రవణాత్ కిం వక్తవ్యమల్పజ్ఞానినాం మనుష్యాణాం?

కించ లైంగే—

వయం బ్రహ్మాదయస్సర్వే పశవః పరికీర్తితాః,
త్వమస్మాకం పతిర్యస్మాత్తస్మాత్పశుపతిః శివః.
ఇత్యుక్త్వా దేవతాః సర్వాః శివలింగాదిధారణం,
కృత్వా పాశుపతాః సర్వే తస్మాత్పశుపతిః శివః.
అతో బ్రహ్మాదిదేవానాముపాస్యః శివ ఏవ హి.
తథా విభూతిరుద్రాక్షలింగధారణదేహినః,
శుద్ధస్ఫటికమాలాభిర్బద్ధహస్తాంబుజానపి.
బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిదేవాంశ్చ దృష్ట్వా సాంబస్త్రిలోచనః,
త్రిపురాసురసంహారమకరోద్భక్తవత్సలః.
బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిదేవాశ్చ మునయో గౌతమాదయః,
ధారయంతి సదా లింగముత్తమాంగే విశేషతః.

కించ స్కాందే శంకరసంహితాయాం—

ఉరస్స్థలే హరిర్లింగం ధృత్వా మూర్ధ్ని పితామహః,
లింగస్థం మాం సమారాధ్య స్వం స్వం పదమవాపతుః.

ఇత్యాద్యుపబృంహణవాక్యే బ్రహ్మాదీనాం శివలింగాదిధారణదర్శనాత్, లోకే అనంతపద్మనాభవిశ్వేశ్వరాదిక్షేత్రేషు నారాయణ

స్యాపి పాణిశిరో దేశేషు ప్రత్యక్షశివలింగధారణదర్శనాచ్చ న సందేహ కలంకపరిసంగః.

"శ్రద్ధాభక్తిధ్యానయోగాదవేహి" (కైవ. ౧-౨) ఇత్యాదిషు ధ్యానజ్ఞానయోరేవమోక్షహేతుత్వవ్యపదేశాద్బాహ్యలింగధారణాదినా న కించిత్ప్రయోజనమితి చేన్న — "తస్యాభిధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వ భావాద్భూయశ్చాంతే విశ్వమాయానివృత్తిః." (శ్వే. ౧-౧౦) ఇతి శ్రుతౌ తస్య - హరస్య, అభిధ్యానాత్ - అంతరనుసంధానాత్, యోజనాత్ - సంయోగాత్ -. బాహ్యధారణాత్, తత్త్వభావాత్ - తత్త్వ సాక్షాత్కారాత్, సకలమాయానివృత్తిర్భవతీతి శ్రవణాత్, శ్రుతి సంకోచే మానాభావాత్, "జీవముఖ్యప్రాణలింగాన్నేతి చేన్నోపాసా త్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాత్" (బ్ర. సూ. ౧-౧-౩౨) ఇత్యాదౌ భగవతా వ్యాసేనాపి త్రివిధోపాసనావ్యపదేశాత్. తథా స్కాందే—

మానసోపాసనం కుర్యాద్ధృదయే దహరేఽపి వా,
పంచాక్షర్యా చ గాయత్ర్యా రుద్రసూక్తాదిభిస్తథా,
వాచికోపాసనం ప్రోక్తం ధృతలింగే శివాత్మకే.
పాణిపీఠే తథా వక్షస్యథ స్థండిలే వా విధానతః,
కాయికోపాసనం కుర్యాత్ శ్రద్ధాభక్తిసమన్వితః.
ఏవం త్రికరణైర్నిత్యమీశ్వరోపాసనం ద్విజః,
కుర్వన్ముక్తిమవాప్నోతి నైదికో నాన్యహేతునా.

ఇత్యాదినా, "మనస్యేకం వచస్యేకం కర్మణ్యేకం మహాత్మనాం" ఇతి న్యాయేన చ మానసయజ్ఞసంన్యాసాదీనాం ప్రవర్తకత్వ దర్శనాత్, అంతర్ధారణమాత్రత్వే బాహ్యాంగస్య నిష్ఫలత్వాత్, తద్గత కార్మికమలధ్వంసాభావప్రసంగాచ్చ.

కించ-ప్రాగుపనయనదీక్షితస్యైవ "స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్యః" "అహరహస్సంధ్యాముపాసీత" ఇత్యాదివాక్యవిహితస్వాధ్యాయాది కర్మాధికారవత్ లింగధారణదీక్షితస్యైవ శివజ్ఞానాధికారిత్వమవిరుద్ధం, అంతర్ధ్యానధారణయోరావశ్యకత్వేఽపి పాకస్య వహ్నివత్ మోక్షస్య లింగదీక్షాయా ముఖ్యసాధనత్వాత్, తదస్వీకారే పూర్వోదాహృత శ్రుతిస్మృత్యాగమపురాణవైరుధ్యేన వేదబాహ్యత్వప్రసంగాత్.

శివధ్యానపరో భూత్వా శివలింగాంగసంయుతః,
శివేతరపరిత్యాగీ ధ్యానయోగీ స ఉచ్యతే.
ముఖే మంత్రో హృది ధ్యానం మస్తకే లింగధారణం,
శిఖా సూత్రం తథా భస్మ చైతద్బ్రాహ్మణలక్షణం.

ఇతి మనుగౌతమాదిస్మృతిషు శివలింగధారణస్య వేదవిహితత్వేన దృష్టత్వాచ్చ వైదికానామవిరోధః.

"మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్" ఇతి నారాయణస్యైవ మోక్షప్రదాతృత్వోపదేశాత్తస్యోపాసనమేవ ముముక్షూణామావశ్యకమితి చేన్న - తథావిధశ్రుత్యభావాత్, "శివ ఏకో ధ్యేయశ్శివంకరస్సర్వమన్యత్పరిత్యజ్య" (అథర్వశిఖా 3) "జ్ఞాత్వా శివం శాంతిమత్యంతమేతి" (శ్వే. ౪-౧౪) "ఈశం తం జ్ఞాత్వా అమృతా భవంతి" (శ్వే. 3-౭) "క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః, తస్యాభిధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావాద్భూయశ్చాంతే విశ్వమాయా నివృత్తిః" (శ్వే. ౧-౧౦) "ఏకో హి రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థుః" (శ్వే. 3-౨) "యో దేవానాం ప్రథమం పురస్తాద్విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః" (మహానా. అను. ౧౦) "తమక్రతుం పశ్యతి వీతశోకో ధాతుః ప్రసాదాన్మహిమానమీశం" (మహానా. అను. ౧౦.) ఇత్యాది శ్రౌతవిధేర్బలీయస్త్వాన్నారాయణస్య బ్రాహ్మణదేవతాత్వాభావాత్, శ్రుతివిరుద్ధస్మృతేః ప్రామాణ్యాభావాత్, తాదృశస్మృతీనాం సమక్ష

జలన్యాయేన పరంపరయా శివోపాసనద్వారా మోక్షహేతుతా పరత్వస్య సిద్ధత్వాత్.

సాంఖ్యయోగసహస్రేణ జన్మనా ద్వైతగో భవేత్,
తన్మతస్య సహస్రేణ సౌరం మతముపాశ్నుతే.
తత్సహస్రసమభ్యాసాద్గాణాపత్యమతీ భవేత్,
తత్సహస్రేణ భూలోకే వైష్ణవం మతమిర్యతే.
తద్వైష్ణవసహస్రేణ శాక్తో భవతి సర్వదా,
తత్సహస్రాన్మహాభాగ శైవసామాన్య ఉచ్యతే.
తత్సహస్రేణ విప్రేంద్రా వీరశైవమతీ భవేత్,
తేనైవ ముక్తిమాప్నోతి నాన్యథా బహుయత్నతః.

ఇతి స్కాందే దర్శనాచ్చ; విష్ణులోకం ప్రాప్తానాం విష్ణుసారూప్యమాపన్నానాం శివశర్మాదీనాం శివోపాసనద్వారా, మోక్షప్రాప్తిః కాశీఖండే శ్రూయతే. వ్యాసోఽపి స్వభుజస్తంభనానంతరం శిష్యైస్సహ శాంభవదీక్షాం లబ్ధ్వా మోక్షాధికార్యభూదితి తత్రైవ శ్రూయతే. మహిమ్నస్తవేఽపి, "త్రయీసాంఖ్యం"ఇత్యారభ్య"త్వమసి పయసామర్ణవ ఇవ" ఇత్యంతేన ఋజుకుటిలత్వేన స్వమతమన్యమతాని చ నిరూప్య శివ ఏవ సర్వేషాం ప్రాప్యస్థానమిత్యుపదిష్టం.

"సర్వలింగం స్థాపయతి" ఇత్యత్ర లడంతత్వేఽపి "వ్రీహీన్ ప్రోక్షతి, వ్రీహీనవహంతి" ఇత్యాదివద్విధ్యర్థత్వోపపత్తిః, న చానేకవిధానే వాక్యభేదదోషః, "యదాగ్నేయోఽష్టాకపాలః" ఇతివత్ సర్వేషామప్రాప్తత్వేన విధేయత్వాత్, "అప్రాప్తే తు విధీయంతే బహవోఽప్యేకయత్నతః" ఇతి స్మృతిదర్శనాత్, స్థాపయతీత్యత్ర భూమావేవేతి వినిగమకాభావాత్, శ్రుతేః సంకోచాసహిష్ణుత్వాదుభయథా ప్రమాణాచారదర్శనాచ్చ.

న చ పాణినా మననాత్పూజనాత్త్రాయత ఇత్యర్థసంభవేన లింగధారణాసిద్ధిరితి వాచ్యం, మానసాదీనాం పూజాకరణత్వదర్శనేన పాణి

శబ్దస్య వైయర్థ్యప్రసంగాత్, పాణినా అభిమంత్రితం పాణిమంత్ర మిత్యప్యసంగతం, మంత్రశబ్దస్య గౌణార్థస్వీకారే ఈక్షత్యధికరణవిరోధ ప్రసంగః, ఏతన్మంత్రార్థస్తు లైంగోత్తరభాగే ఏకవింశాధ్యాయే భగ వతా వేదవ్యాసేన స్పష్టముక్తః.

యజురప్యాహ సర్వం వై లింగం స్థాపయతీతి చ,
తస్మాద్ధార్యం మహాలింగం పాణిమంత్రేతిమంత్రతః.
పాణౌ లింగం వినిక్షిప్య దీక్షాకాలే గురుః శివం,
యేన స్మరతి తన్మంత్రం పాణిమంత్రం వదంతి హి.
పవిత్రత్వాన్మహేశస్య శివస్య ప్రతిపాదనాత్,
పవిత్రీకరణాత్ పుంసాం పవిత్రమితి కథ్యతే.
అతస్సర్వేషు కాలేషు ధారయేల్లింగముత్తమం.
గచ్ఛంస్తిష్ఠన్ స్వపన్ జాగ్రదున్మిషన్నిమిషన్నపి.
శుచిర్వాప్యశుచిర్వాపి లింగం సర్వత్ర ధారయేత్.
లింగధారీ సదా శుద్ధో నిజలింగం మనోహరం,
అర్చయేద్గంధపుష్పాద్యైః కరపీఠే సమాహితః.
నిత్యాని కర్మబృందాని తథా నైమిత్తికాని చ,
శివార్పణధియా కుర్యాత్సమ్యగ్జ్ఞానాభివృద్ధయే."

(ఇతి లిం. పు. ఉ. భా. అ. ౨౧)

నను వృశ్చికాదివిషమాత్రేణ మ్రియమాణస్య కాలకూటభక్షణే శక్త్యభావాత్, రజ్జుదర్శనేన సర్పభ్రాంత్యా పలాయమానస్య భుజగ ధారణే శక్త్యభావాత్, యత్కించిల్లాంఛనధారణే ప్రమాణాభావాచ్చ శివలింగభస్మరుద్రాక్షధారణం ముముక్షూణాం రాజభృత్యవన్నాంగీ కర్తవ్యమితిచేదుచ్యతే—

భక్తానాం స్వసాయుజ్యసిద్ధ్యర్థం స్వనిష్ఠభస్మరుద్రాక్షశివలింగ చిహ్నానామకరణే ప్రత్యవాయజనకనిత్యవిధివిషయత్వేన పరమేశ్వరోప

దిష్టత్వాత్, లోకే రాజాజ్ఞావిహితరాజచిహ్నానామేవ భృత్యైః స్వీకార దర్శనాత్, పూర్వోక్తవేదశాస్త్రపురాణాగమాదిషు శివలింగభస్మ రుద్రాక్షధారణవిధాయకవిధ్యుపదేశాత్, భుజగధారణవిషభక్షణ విధ్యదర్శనాత్, బ్రహ్మవిష్ణ్వాదీనాం సర్వేషాం పూర్వభక్తానాం శివలిం గభస్మరుద్రాక్షధారణస్యైవ దర్శనాత్,

శివాజ్ఞాపాలనార్థాయ శివభక్తః శివవ్రతీ।
లింగరుద్రాక్షభస్మాని శివచిహ్నాని ధారయేత్॥
రాజాజ్ఞోల్లంఘనాల్లోకే యథా దండో విధీయతే।
శివాజ్ఞోల్లంఘనాద్దండో రౌరవం నరకం తథా॥

ఇతి లైంగే దర్శనాచ్చ.

సగుణస్య మిథ్యాభూతత్వాత్ కథం తదుపాసనస్య నిర్గుణచైత న్యప్రాపకత్వమితి చేన్న - "ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం, ధ్యాత్వా మునిర్గచ్ఛతి భూత యోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాత్" (కైవ. ౧-౭) ఇతి కైవల్య శ్వేతాశ్వతరాద్యుపనిషత్సు సగుణోపాసనస్యైవ హేయగుణరహిత సర్వసాక్షిచైతన్య ప్రాపకత్వోపదేశాత్, "స్థిరేభిరంగైః పురురూప ఉగ్రః" (ఋ ౨-౭-౧౭) ఇతి రుద్రసూక్తాదిషు పరమేశ్వరశరీరస్య నిత్యత్వోపదేశాచ్చ.

న చాగమానామాలయోత్సవప్రతిష్ఠాంశ ఏవ ప్రామాణ్య మితి వాచ్యం, గాయత్ర్యాదిసర్వమంత్రాంగన్యాసకరన్యాసధ్యానము ద్రాకుండమంటపాదీనామాగమైకప్రమాణవిధేయత్వాత్ తదస్వీకారే సర్వయాగ మంత్రఫలసాధనత్వాయోగాచ్చ బ్రహ్మవిద్యాయాం శాంభవదీక్షితస్యైవాధికారిత్వమితి నిర్ణీయతే.

నను- "యస్యైతే చత్వారింశత్సంస్కారా న చాష్టావాత్మ- గుణా న స బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సాలోక్యం చ గచ్ఛతి" (గౌతమ

ధర్మసూత్ర ౮-౨-౨) ఇత్యాదినా గర్భాధానాదిసకలకర్మణాం దురితక్షయద్వారా పరమేశ్వరప్రసాదకత్వోపదేశాత్, "విద్యాం చావిద్యాం చ యస్తద్వేదోభయం సహ" (ఈశా. ౧౧) "తేనైతి బ్రహ్మవిత్పుణ్యకృత్తైజసశ్చ" (బృ ౪-౪-౮) "సత్యేన లభ్యస్తపసా హ్యేష ఆత్మా సమ్యగ్జ్ఞానేన బ్రహ్మచర్యేణ నిత్యం" (ముండక ౩-౧-౫) ఇత్యాదిజ్ఞానకర్మసముచ్చయశ్రుతిదర్శనాచ్చ ధర్మజిజ్ఞాసానంతర్యం యుక్తం.

కిం చ - "తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవ మేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే" (ఛాందోగ్య ౮-౧-౬) ఇత్యాదినా కర్మఫలానామనిత్యత్వం, "పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతః కృతేన (ముండక ౧-౨-౧౨) ఇత్యాదినా కర్మఫలేషు వైరాగ్యం, "శాంతో దాంతః" (నారదపరి ౧-౧) ఇత్యాదినా శాంత్యాదికం, "న స పునరావర్తతే" (ఛాందోగ్య ౮-౧౫-౧) ఇత్యాదినా మోక్షస్య నిత్యత్వంచావగమ్యతే. అతస్తత్రిచ్ఛాసంభవాన్ముముక్షుత్వం సూచితం. తస్మాదేతత్సాధనచతుష్టయానంతరం వా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యా లింగధారణస్యాపి కర్మత్వేన మోక్షోపయోగిత్వాభావ ఇతి చేన్న.

"నాస్త్యకృతః కృతేన" (ముం ౧-౨-౧౨) ఇతివాక్యేన ప్రాకృతస్యైవ కర్మణో నిషిద్ధత్వాత్, "అమృతస్య దేవధారణో భూయాసం" (తై. శిక్షా. ౪) "తస్యాభిధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావాద్భూయశ్చాంతే విశ్వమాయానివృత్తిః" (శ్వే. ౧-౧౦) "వ్రతమేతచ్చాంభవం సర్వేషు వేదేషు వేదవాదిభిరుక్తం భవతి తస్మాత్ తత్సమాచరేన్ముముక్షుర్న పునర్భవాయ" (కాలాగ్నిరుద్ర ౧) "సర్వ లింగం స్థాపయతి పాణిమంత్రం పవిత్రం" (మహానా. అను. ౧౪) ఇతి తైత్తిరీయశ్వేతాశ్వతరకాలాగ్నిరుద్రాదిషు శివలింగధ్యానధారణాదీనా

మప్రాకృతకర్మణాం మోక్షహేతుత్వోపదేశాత్ గర్భాధానాది
ప్రాకృతకర్మణాం మోక్షసాధనత్వవిధాయక శ్రుతిస్మృతీనాం సాధన
చతుష్టయానంతర్య బ్రహ్మవిద్యాధికారిత్వోపదేశకవాక్యానాం చ
"అన్నం బ్రహ్మ" (తై. భృ. ౨) ఇత్యాదివాక్యానామివ స్థూలా
రుంధతీన్యాయేన సముక్షుజలన్యాయేన చ పరంపరయా సాధనత్వం
యుక్తం.

"సందిగ్ధేషు వాక్యశేషాత్" (పూర్వమీ. ౧-౪-౨౯) ఇతి
న్యాయేన "అమృతస్య దేవధారణో భూయాసం" (తై. శిక్షా ౪)
ఇతివాక్యే అసందిగ్ధత్వేన బ్రహ్మవిద్యాధికారిత్వనిరూపణాత్ పూర్వో
దాహృతజ్ఞానకర్మసముచ్చయసాధనచతుష్టయప్రతిపాదకశ్రుతీనాం సంది
గ్ధత్వం సిద్ధం. శంకరసంహితాయాం భగవతా వ్యాసేన—

"నిత్యానిత్యవిచారవానిహ పరత్రాపేక్షితార్థారతిః" ఇత్యారభ్య
"న త్యజ ప్రాణలింగం త్వం యావజ్జీవం ప్రతిజ్ఞయా, పునర్భవో న
తే వత్స! విద్యతే మాతృయోనిషు' ఇత్యంతేన సాధనచతుష్టయసంప
ద్విశిష్టస్య లింగధారణముక్త్వా తతో బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశవిధిర్నిర్దిష్టః.
రేణుకభగవత్పాదాచార్యేణాపి "పిండతా పిండవిజ్ఞానం" ఇత్యారభ్య
"ఏతాని శివభక్తస్య కర్తవ్యాని ప్రయత్నతః" ఇత్యంతేన సిద్ధాంతశిఖా
మణౌ తథైవోపదిష్టం.

న చ లింగధారణమాత్రేణ ముక్తిసంభవే తదేవాలం, కిమౌ
పనిషదశాస్త్రవిచారప్రయాసేన? ఇతివాచ్యం, "ఆత్మా వా అరే ద్రష్ట
వ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" (బృహ. ౨-౪-౫)
"వేదాంతశ్రవణం కుర్యాత్" ఇత్యాదినా మాయాపాశవిముక్తానా
మపి ప్రారబ్ధప్రతిభాసనాశపర్యంతం పరమేశ్వరాజ్ఞాపాలనస్య కర్తవ్య
త్వశ్రవణాత్, తదభావే లింగాంగజ్ఞానదృఢప్రత్యయాభావాత్, పునః
కామక్రోధాదీనామంతఃకరణప్రవేశావకాశహేతుత్వాత్,

"ఆసుప్తేరామృతేః కాలం నయేద్వేదాంతచింతయా,
కామాదిపరిహారాయ శివజ్ఞానాభివృద్ధయే".

ఇతిస్మృతేశ్చ కరణతయా స్వతంత్రవిధ్యంతరరహితసాత్రామణీ బృహస్పతిసవాదేరగ్నిచయనవాజపేయాద్యంగత్వేన ఉభయవిధిబలాదుభయసిద్ధివత్ లింగధారణబ్రహ్మజిజ్ఞాసయోర్న విరోధః.

న చ జ్యోతిష్టోమాదివల్లింగధారణస్యాపి కర్మత్వేన పరంపరయా ముక్తిహేతుత్వమితి వాచ్యం - పూర్వోదాహృతప్రత్యక్షశ్రుతివిరోధాత్ శ్రవణాదీనామపి కర్మత్వేన తేషామపి ముక్తిహేతుత్వం న స్యాత్, తత్స్వీకారే మాయాపాశనివృత్తౌ ముఖ్యకారణాభావాత్ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశాస్త్రస్య ప్రసక్త్యసంభవప్రసంగః, తథాచేన్మూలచ్ఛేదీ తవ పాండిత్యప్రకర్షః.

వ్రీహిప్రోక్షణాదికం దర్శపూర్ణమాసోత్పత్త్యపూర్వహేతుతయా స్వర్గే యథా సముచ్చీయతే, తథా పరమేశ్వరార్పితపురాకృతజ్యోతిష్టోమాదిసర్వకర్మాణి సాధనచతుష్టయాదికం చ శివజ్ఞానశివలింగధారణప్రయోజకతయా మోక్షే సముచ్చీయంతే.

నను—లింగధారణబ్రహ్మవిచారశాస్త్రయోః కర్త్రైక్యాభావాత్ కథం క్రమనియమః? కర్త్రైక్యమిహ ఆఘారదర్శపూర్ణమాసవదంగాంగిత్వేన వా? పంచప్రయాజవదేకాంగిప్రయుక్తానేకాంగత్వేన వా? గోదోహనాదివదధికారాంతరప్రయుక్త్యుపజీవిత్వేన వా? షడ్యాగవదాషధ్యాదివచ్చ ఫలైక్యేన వా భవతి? ఇతిచేదుచ్యతే - పూర్వోక్తతైత్తిరీయశ్వేతాశ్వతరకైవల్యజాబాలకశివల్ల్యాదిశ్రుతిస్మృతి పురాణాగమ ప్రమాణైః కర్త్రైక్యదర్శనాత్ కర్త్రైక్యవికల్పవిచారో న విధేయః.

నను - లింగధారణస్య నిత్యత్వమస్తు, జైమినిసూత్రవిహిత విధిత్రయే కో విధిరాశ్రీయతే? అపూర్వవిధిః? నియమవిధిః? పరిసంఖ్యా

విధిర్వా? "వ్రీహీన్ ప్రోక్షతి" ఇతివన్నాపూర్వవిధిః, లింగధారణస్య "పవిత్రం తే వితతం బ్రహ్మణస్పతే" (ఋగ్వేద 8—3—౮) ఇత్యాదిబహుశ్రుతివిహితత్వాత్ "వ్రీహీనవహంతి" ఇతివన్న నియమ విధిః; శివలింగేతర శిఖాయజ్ఞోపవీత భస్మరుద్రాక్షధారణస్య సత్త్వాత్ "పంచ పంచనఖా భక్ష్యాః" ఇతివన్న పరిసంఖ్యావిధిః, లింగధారణాదికర్తవ్యత్వాకర్తవ్యత్వయోరేకదా సముచ్చయప్రసక్త్య సంభవాత్. అతో లింగధారణస్య న వైదికత్వమితిచేన్న - విధిత్రయే ణాపి సిద్ధత్వాత్.

"అమృతస్య దేవధారణో భూయాసం" ఇత్యత్రాపూర్వవిధిః లింగధారణస్య "సర్వలింగం స్థాపయతి" ఇత్యాదిబహుశ్రుతివిహిత త్వేన నాపూర్వవిధిరితి చేత్ - ఉపజీవ్యోపజీవకభావన్యాయేన "సర్వ లింగం స్థాపయతి" ఇత్యాదివాక్యానాం ఫలధారణ శబ్దాయోగేన ఉపజీవిత్వం; "అమృతస్య దేవధారణో భూయాసం" ఇత్యత్ర మోక్ష ఫలధారణవిధాయకత్వశ్రవణాదుపజీవ్యత్వం; అతో న దోషః.

నియమవిధిశ్చ — తాంత్రికతప్తలింగశూలడమరుశంఖ చక్రాం కన నిషేధపూర్వక శ్రౌతశిఖాసూత్ర భస్మరుద్రాక్ష లింగధారణ స్వీకారాత్ "హరికేశాయోపవీతినే" (తై. సం. ౪-౫-౨ ("రుద్ర శ్శిఖా" ఇత్యాదౌ భస్మరుద్రాక్షాదివచ్ఛివస్యైవ శిఖాసూత్రధారణ శ్రవణాచ్ఛివలాంఛనమితి సిద్ధం. "యశ్ఛందసాం" ఇత్యాదిలింగధారణ విధాయకశ్రుతీనాం పరమేశ్వరానుగ్రహలబ్ధసర్వవేదార్థవేదిభిః సర్వజ్ఞ వ్యాసదుర్వాసోరేణుకశ్వేతోపమన్యుదధీచి కుంభసంభవాదిపూర్వాచా ర్యైర్లింగధారణపరత్వేన వ్యాఖ్యానాత్తదేవ గౌరవం. వయం శ్రుతి యుక్త్యనుభూతివాదినః, బౌద్ధాదివన్నయుక్తిమాత్రావలంబినః.

నిగమాగమోభయవేదాంతప్రతిపాదిత భక్తిక్రియాజ్ఞానకాండ త్రయవిహిత స్థూలసూక్ష్మచిదచిత్ప్రపంచ ప్రకాశక షట్స్థలపరశివ

సాక్షాత్కారకారణ బహుజన్మకృతశివార్పిత యజనయాజనతపోధ్యానా ద్యనేక పుణ్యాపూర్వఫలశరీరత్రయగత మలత్రయధ్వంసక కారుణ్య కల్యాణ కైవల్యవిభూతిత్రయప్రదాయకాష్టావరణపంచాచార సద్గురు కరుణాకటాక్షలబ్ధశక్తిపాతాద్యవచ్ఛిన్న పరశివేష్టలింగధారణాత్మక పాశుపతదీక్షాఽనంతర్యమిత్యర్థశబ్దార్థో నిర్ణీయతే.

అత్రానంతర్యాభిధానముఖేనాథశబ్దేనైవ హేతుత్వసిద్ధేః కుతోఽతఃశబ్దః ? ఇతిచేన్న; "అపామ సోమమమృతా అభూమ" (ఋగ్వేద ౬-౪-౧౧) ఇత్యాదౌ ప్రాకృతకర్మఫలస్యాపి నిత్యత్వశ్రవణాత్, "ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ" (గీతా.౮-౧౩) "అసావాదిత్యో బ్రహ్మ" (తై. ఆర. ౨-౨) "నారాయణపరం బ్రహ్మ" (మహానా. ౧౧ అను) "అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్" (తై. భృ. ౨) ఇత్యాదౌ నానావిధోపాసనదర్శనాత్ కథం పరశివేష్ట లింగధారణాన్ముక్తిస్సంభవతీతి శంకానిరాసాయ హేతుత్వదృఢీకరణార్థమతఃశబ్దోనిర్దిష్టః । ప్రాకృతకర్మఫలస్యానిత్యత్వే "పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే" (ఛాం. ౮-౧-౬) ఇత్యాదిబహుశ్రుతీనాం విద్యమానత్వాత్, కర్మప్రకరణపఠితశ్రుత్యపేక్షయా బ్రహ్మప్రకరణపఠితాయా "అమృతస్య దేవధారణో భూయాసం" (తై. శి. ౪.) ఇత్యాదిశ్రుతేర్బలవత్త్వాత్, "శివ ఏకో ధ్యేయశ్శివంకరస్సర్వమన్యత్పరిత్యాజ్య" (అథర్వశిఖా. 3) "ఏకోహి రుద్రో న ద్వితీయాయతస్థుః" (శ్వే-3-౨) "అసంఖ్యాతాస్సహస్రాణి స్మర్యతే న చ దృశ్యతే" (తై. ఆర. ౧-౨) "త్వం దేవానాం బ్రాహ్మణానామధిపతిర్విష్ణుః, క్షత్రియాణామధిపతిర్బ్రహ్మణానాం బ్రాహ్మణైరాశ్రయత" ఇత్యాదిశ్రుతిషు బ్రాహ్మణానాం శివోపాసనస్యైవ విధేయత్వాత్, "యో వై స్వాం దేవతామతియజతే ప్రస్వాయై దేవతాయై చ్యవతే న పరాం ప్రాప్నోతి పాపీయాన్ భవతి" (తై. సం. ౨-౫-౪) ఇతి శ్రుతౌ స్వదేవతాపరిత్యాగే ప్రత్యవాయ శ్రవణాత్.

బ్రాహ్మణానాం శివో దేవః క్షత్రియాణాం తు మాధవః,
వైశ్యానాం తు తథా బ్రహ్మ శూద్రాణాం సురనాయకః.
బ్రాహ్మణో భగవాన్ రుద్రః క్షత్రియః పరమో హరిః,
పితామహ స్తథా వైశ్యో వృషలస్తు పురందరః.

ఇత్యాదిపారాశర్యపురాణాదిషు వైదికబ్రాహ్మణానాం శివదేవత్వశ్రవణాత్, అపామేత్యాదిశ్రుతేః "ఆభూతసంప్లవం స్థానమమృతత్వం హి భాష్యతే" ఇత్యాదిస్మృత్యా భూతప్రళయావధ్యపేక్షితామృతత్వప్రతిపాదనతాత్పర్యావధారణాచ్చ.

యతోఽసాధారణకారణత్వేన అమృతస్య దేవధారణం విధీయతే, అతః పశుపతిస్వరూప బ్రహ్మజ్ఞానాయ వేదాంతవాక్యవిచారః కర్తవ్యః. "సత్యకామః సత్యసంకల్పః సోఽన్వేష్టవ్యః స విజిజ్ఞాసితవ్యః" (ఛాం. ౮-౧-౫) 'ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః' (బృ. ౨-౪-౫) ఇత్యాదిషు బ్రహ్మజిజ్ఞాసావిధిః శ్రూయతే. "ప్రపంచోపశమం శాంతం శివమద్వైతం చతుర్థం మన్యంతే స ఆత్మా స విజ్ఞేయః" (మాండూక్య ౧-౭) ఇత్యాదిశ్రుతిష్వాత్మన్‌శబ్దస్య పరశివప్రతిపాదకత్వదర్శనాన్నాన్యార్థకత్వం.

అత్ర - బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి కర్మణి షష్ఠీ, న శేషషష్ఠీ. జిజ్ఞాసాయా జిజ్ఞాస్యాపేక్షత్వాత్ శేషషష్ఠీపరిగ్రహేఽపి బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసాకర్మత్వముపదిశ్యతే సంబంధసామాన్యస్య విశేషనిష్ఠత్వాత్. ఏవమపి బ్రహ్మణః ప్రత్యక్షం కర్మత్వముత్సృజ్య సామాన్యద్వారేణ పరోక్షం కర్మత్వం కల్పయతో వ్యర్థః ప్రయాసః స్యాత్, ప్రధానపరిగ్రహే తదపేక్షితానామప్యర్థాత్ సిద్ధత్వాత్.

అత్రసూత్రే కర్తవ్యేతిపదాధ్యాహారో నాంగీకర్తవ్యః, విషయప్రయోజనజ్ఞానాదేవ పురుషవ్యాపారసంభవాత్, సిద్ధాంతే కార్యాన్వితే పదశక్త్యనంగీకారాచ్చ నహ్యనువాదదోషః అప్రాప్తానువాదే

దోషాభావాత్. కర్తవ్యపదాధ్యాహారమాత్రేణ కథమనువాదదోష పరిహారః ? "విష్ణురుపాంశుయష్టవ్యోఽజామిత్వాయ"ఇత్యాదౌ తవ్య ప్రత్యయేఽప్యనువాదదర్శనాత్. అప్రాప్తస్యానువాదస్య కర్తవ్యపదాధ్యాహారం వినాపి "తత్త్వమసి" (ఛాం. ౬-౮-౭) "అయమాత్మా బ్రహ్మ" (బృ. ౨-౫-౧౯) ఇత్యాదివదనువాదత్వాసంభవాన్నానువాదపరిహారాయాధ్యాహారః,

నచ శ్రవణవిధ్యపేక్షితన్యాయవిచారార్థత్వాదస్య సూత్రస్య శ్రుతిసూత్రయోరైకరూప్యార్థమధ్యాహారః,శ్రవణవిధేరనంగీకారాత్. విధిత్వప్రయోజకరూపసంపత్త్యభావేన న తావదపూర్వవిధిః, విచారస్య నిర్ణయహేతుత్వస్య తాత్పర్యగ్రాహకస్య లోకసిద్ధత్వాత్. న చ బ్రహ్మసాక్షాత్కార హేతుత్వం న ప్రాప్తమితి వాచ్యం, విచారమాత్రస్య విచార్యనిర్ణయహేతుత్వస్య బ్రహ్మప్రమాణస్య తత్సాక్షాత్కార హేతుత్వస్య చ ప్రాప్తౌ విచారితవేదాంతజ్ఞానరూపశ్రవణస్య తద్ధేతుత్వ ప్రాప్తేః.

నాపి నియమవిధిః, వ్యావర్త్యాభావాత్. న చ గురువిరహిత విచారో వ్యావర్త్యః, "పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం" (ముండక. ౧-౨-౧౨) ఇతివిజ్ఞానార్థం విధీయమానగురూపసదనదృష్టద్వారసంభవే అదృష్టకల్పనాయోగాత్. వేదాంతవిచారేణైవ విజ్ఞానార్థః పర్యవస్యతీతి స్వతంత్రవిచారవ్యావృత్తేరుపగమవిధినైవ సిద్ధత్వాత్.

న పరిసంఖ్యావిధిః, సాధనాంతరస్య సముచ్చిత్య ప్రాప్త్యభావాత్. న చ వ్యాపారాంతరస్య నివృత్త్యర్థం యావజ్జీవం వేదాంత విచారః కర్తవ్యః, న చ వ్యాపారాంతరనివృత్తిస్సంభవతి ఇతి వాచ్యం, తత్రైవ దోషాపాతాత్. కించ- సంన్యాసినోఽసంన్యాసినో వా వ్యాపా

రాంతరనివృత్తిః? నాంత్యః-అశక్యత్వాత్. నాద్యః, సన్న్యాసవిధాయక వాక్యేనైవ సిద్ధత్వాత్. "బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతి" ఇతి ఛాందోగ్యేఽప్యనన్యవ్యాపారస్యైవముక్తిసాధకత్వశ్రవణాత్, సంపూర్వక తిష్ఠతేస్సమాప్తివాచకత్వస్య "అగ్నిష్టోమసంస్థా" ఇత్యాదౌ దర్శనాత్, బ్రహ్మసంస్థశబ్దితాయాం బ్రహ్మణి సమాప్తే రనన్యవ్యాపార రూపత్వాత్, "తమేవైకం జానథాత్మానమన్యా వాచో విముంచథ" (ముం. ౨-౨-౫) ఇత్యాథర్వణికే కంఠత ఏవ వ్యాపారాంతరనిషేధాచ్చ, "ఆసుప్తేరామృతేః కాలం నయే ద్వేదాంతచింతయా" ఇతి స్మృతేశ్చ. తస్మాద్విధ్యంతరసిద్ధస్య వ్యాపారాంతరనిషేధస్య నాత్ర త్రైదోష్య మంగీకృత్య విధానమంగీకర్తవ్యం. అత ఏవ "సహకార్యంతరవిధిః పక్షేణ తృతీయం తద్వతో విద్యాదివత్" (బ్రహ్మసూ. ౩-౪-౪౭) ఇత్యధికరణే కైవల్యచంద్రోదయే పరమారాధ్యాః—

న చాపూర్వవిధిః ప్రాప్తే రనన్యోపాయతో న చ ।
నియమః పరిసంఖ్యా వా శ్రవణాదిషు సంభవేత్ ॥

ఇత్యాహుః. తస్మాచ్ఛ్రవణవిధ్యభావాన్న తదైకరూప్యాయ లక్షణాధ్యాహారౌ. అస్తు వా శ్రవణవిధిః. తథాపి న లక్షణాధ్యాహారౌ. సర్వత్ర శ్రుతిసూత్రయో రైకరూప్య స్యానుమానికత్వాత్. తస్మాద్విషయ ప్రయోజన ప్రతిపాదనార్థ మిదం సూత్రం, బ్రహ్మజ్ఞానస్య ఇష్యమాణతయా ప్రయోజనత్వం, బ్రహ్మణశ్చ విషయత్వం శ్రౌతం. ఇష్యమాణం బ్రహ్మజ్ఞానం న విచార మంతరేణేతి విచారః కర్తవ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

సదా బ్రహ్మణో న నిర్విశేషత్వం - "పరాఽస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ" (శ్వే ౬-౮) ఇతి శ్రుతి దర్శనాత్ జిజ్ఞాస్యబ్రహ్మణః సదా మూర్తామూర్తత్వం. "ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే" (బృహ ౨-౩-౧) "తమాదిమధ్యాంత విహీన

మేకం విభుం చిదానంద మరూపమద్భుతం. ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం, ధ్యాత్వా మునిర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాత్" (కైవ. ౧-౭) ఇత్యాదిషూభయవ్యపదేశాత్; శ్రుతిసంకోచే మానాభావాత్.

నను—"నిర్విశేషబ్రహ్మజ్ఞానస్యైవ తత్త్వజ్ఞానత్వాత్ తదేవ పశుపాశమోచకం, న తు సగుణజ్ఞానం. ధర్మాణాం బాధ్యత్వాత్," "అథాత ఆదేశో నేతి నేతీతి" (బృ. ౨-౩-౬) "ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదంత్యస్థూలమనణ్వహ్రస్వం" (బృ. ౩-౮-౮) ఇత్యాదినా సర్వధర్మనిషేధశ్రవణాత్, "ఏకమేవాద్వితీయం" (ఛా. ౬-౨-౧) "నేహనానాస్తి కించన" (బృ. ౪-౪-౧౯) ఇత్యాదినాఽద్వితీయత్వబోధనాత్, "సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ" (శ్వే ౬-౧౧) ఇతి శ్రుతౌ గుణనిషేధాచ్చ."

ఇతిచేన్న—నేతి నేతీతివాక్యస్య పూర్వవాక్యప్రాప్త మూర్తామూర్తోభయప్రపంచనిషేధపరత్వాత్, బ్రహ్మధర్మాణామనిషిద్ధత్వాచ్చ. తథాచ సూత్రం—"ప్రకృతైతావత్త్వం హి ప్రతిషేధతి తతో బ్రవీతి చ భూయః" (బ్ర. సూ. ౩-౨-౨౧) ఇతి. అన్యథా ఆనందాదీనామపి నిషేధః స్యాత్. అద్వితీయాదివాక్యానాం చ "సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" (ఛాం. ౬-౨-౧) ఇతి పూర్వవాక్యైకవాక్యతయా సృష్టేః పూర్వకాలే అద్వితీయత్వ పరత్వప్రతీతేః, నిర్గుణశ్రుతేరపి సత్త్వాదిగుణ త్రయాభావ పరత్వాత్, అన్యథా "యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్" (ముండక ౨-౨-౭) ఇత్యాదివాక్యవిరోధాచ్చ.

రేణుక దారుక శంఖకర్ణ గోకర్ణాది పూర్వాచార్యాణాం వైదికానాం సృష్టేః పూర్వకాలే వ్యక్తావ్యక్తోభయప్రపంచోత్పత్తేరభావాదద్వైతబ్రహ్మవాక్యాని తద్విషయాణీతి తాత్పర్యం। తథా చ శ్వేతాశ్వతరే— "యదా తమస్తన్న దివా న రాత్రిర్న సన్నచాసచ్ఛివ

ఏవ కేవలః" (శ్వే ౪-౧౮) అథర్వశిరసి చ— "అహమేకః ప్రథమ మాసం వర్తామి చ భవిష్యామి చ నాన్యః కశ్చి న్మత్తో వ్యతిరిక్తః" (అథర్వశిరః ౧) ఐతరేయకే— "ఆత్మా వా ఇద మేక ఏవాగ్ర ఆసీ న్నాన్య త్కించన మిషత్" (ఐతరేయ ౧) ఇతి. సర్వవేదాంతేషు గతి సామాన్యన్యాయేన బ్రహ్మణి సృష్టిపూర్వకాల ఏవాద్వైతత్వ మవగం తవ్యం, సృష్ట్యున్ముఖస్య బ్రహ్మణః కామనయా బహుభావశ్రవణాత్. తథా చ శ్రుతిః— "సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి" (తై. ఆనంద. ౬) ఇతి. నిర్భేదవాక్యాన్యపి సృష్టేః పూర్వకాలే ప్రతి యోగిసాపేక్షభేదస్యాభావా త్తద్విషయాణ్యేవ అభేదవాక్యాన్యపి "ఐత దాత్మ్య మిదం సర్వం" (ఛాం. ౬-౮-౭) "సర్వో హ్యేష రుద్రః" (మహానా ౧౬ అను) "ఆత్మైవేదం సర్వం" (ఛా ౭-౨౫-౨) ఇత్యాదీని స్వేచ్ఛయా బహుభావ మాపన్నస్య బ్రహ్మణో విశ్వాభేదపరాణి. కార్యకారణయోరభేదశ్చ మృదాదిదృష్టాంతేన, ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞయా చ।

"యో మాం వేద స సర్వా న్దేవాన్ వేద" (అథర్వశిరః౧) ఇత్యథర్వశిరసి శివతత్త్వ జ్ఞానే సర్వవిజ్ఞానసిద్ధి రితి సిద్ధం.

సృష్టేః పూర్వకాలే జగదుపాదానకారణప్రకృతేస్సత్త్వాత్ కథ మద్వైతమితిచే న్న. తస్యా ఈశ్వరశక్తిత్వేన తదభిన్నత్వాత్। అయ స్కాంతస్య లోహాకర్షణశక్తివత్ వహ్నే ర్దాహశక్తివచ్చ ప్రకృతి స్త తోఽభిన్నా దృశ్యతే। తథా చ శ్రుతిః "దేవాత్మశక్తిం స్వగుణై ర్ని గూఢాం" (శ్వే. ౧-౩) ఇతి. "పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ" (శ్వే. ౬-౮) ఇతి చ. పరాశక్తిశ్చ శివస్యైవాసాధారణీతి శ్రుత్యాగమపురాణాదిషు ప్రసిద్ధిః. అతో ముముక్షుభి రవైదికజగన్మిథ్యాత్వాద్వైతవాదో నాంగీకర్తవ్యః.

"నేతి నేతి" (బృహ. ౨-౩-౬) ఇత్యాదిశ్రుతీనాం న కేవలం

నిషేధముఖేన నిరవయవబ్రహ్మమాత్ర నిత్యత్వ బోధకత్వం. "స్థిరేభి రంగైః పురురూప ఉగ్రః" (ఋగ్వేద. ౨-౭-౧౭) ఇత్యాది శ్రుతిష్వ ప్రకృత పరమశివలీలా దివ్యమంగళ విగ్రహాణామపి నిత్యత్వశ్రవణాత్. సదా శేషశేషిత్వ వ్యవస్థాపక సంయుక్తాద్వైత పాంచరాత్రాదివత్ న చాంగాంగిత్వేన వయం సావయవత్వవాదినః జీవవత్సుఖదుఃఖ భోక్తృత్వ ప్రసంగాత్, "ఆకాశవ త్సర్వగతశ్చ పూర్ణః" ఇత్యాది శ్రుతిశతభంగ ప్రసంగాచ్చ. సదా ఘటపటవన్నాత్యంత భేదవాదినః, "యేనా శ్రుతం శ్రుతం భవతి" (ఛాం. ౬-౧-౩) ఇత్యాది ప్రతిజ్ఞా దృష్టాంత శ్రుతిభంగ ప్రసంగాత్. నచ రజ్జుసర్పవ దేకతర మిథ్యాత్వ వాదినః. "సత్యకామః సత్య సంకల్పః" (ఛాం. ౮-౧-౫) ఇతి శ్రుతిసిద్ధస్వాభావికానంత కల్యాణ గుణభంగ ప్రసంగాత్, "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే" (తై. భృగు. ౧) ఇత్యాది శ్రుతివిహిత జగజ్జన్మాది కారణత్వ భంగ ప్రసంగాత్, ఏక విజ్ఞానేన సర్వ విజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞా విధాయక శ్రుతివిరోధాత్, మూర్తామూర్తోభయబ్రహ్మోపాసనా వైఫల్యప్రసంగాచ్చ. తస్మాద్వయం స్వాభావిక సర్వశ్రుతిసమన్వయ సిద్ధ భేదాభేదవాదిన ఇతి రాద్ధాంతః.

"జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ" (శ్వే. ౧-౯) "ప్రధానక్షేత్రజ్ఞ పతిర్గుణేశః" (శ్వే. ౬-౧౬) ఇత్యాదిశ్రుతిష్వద్వితీయస్య శివస్య పరబ్రహ్మణః సర్వజ్ఞత్వాద్యసాధారణధర్మోపదేశాచ్ఛుద్ధచిద్రూపత్వం. స్వాభావికావిద్యాపాశబద్ధత్వాజ్జీవస్య కించిజ్జ్ఞత్వం సర్వానుభవసిద్ధం మహదాదిజగదుపాదానకారణత్వాద్గుణత్రయాత్మకప్రకృతేరచిద్రూపత్వం.

సర్వాధిష్ఠానస్య సర్వవ్యాపకస్య పరమశివస్య కథం మూర్తామూర్తత్వమితిచేన్న. మూర్తత్వేన పవనస్య దిగేకదేశవర్తిత్వం, అమూర్తత్వేన నిఖిలలోకవ్యాపకత్వం, ప్రధానస్య మహదహంకార కాలాకాశవాయురూపేణామూర్తత్వం, తేజస్సలిల పృథివీరూపేణ

మూర్తత్వం చ దృశ్యత ఇతి. అనంతశక్తివిశిష్టస్య అఘటితఘటనాసమర్థస్య పరశివస్య కిము వక్తవ్యం? "విరూపేభ్యో విశ్వరూపేభ్యశ్చ వో నమో నమః" (తై. సం. ౪-౫-౯) ఇత్యాది బహుశ్రుతివాక్యదర్శనాత్.

శక్తేః సంకోచభావేన సృష్టేః పూర్వం మహేశ్వరః।
నిరంశో నిర్గుణశ్చేతి వేదాంతేషు ప్రగీయతే॥
శక్తేర్వికాసభావేన హ్యనంతగుణవానితి।
ప్రోచ్యతే భగవాన్ రుద్రః పశుపాశవిమోచకః॥
మూర్తామూర్తస్వరూపేణ యథా వాయుర్విరాజతే।
సదాశివస్తథా భాతి సర్వానుగ్రహకారకః॥
మూర్తామూర్త జగద్రూపా యథా మాయా తథా శివః।
మూర్తామూర్తస్వరూపం స్యాదితి వేదాంతడిండిమః॥
ఏతద్వేదాంతహృదయమజ్ఞాత్వా మోహితాః పరే।
శ్రుతేరపార్థం కుర్వంతి లోకే పండితమానినః॥

ఇత్యాదినా శైవాగమేషు వేదైకదేశమతనిందాశ్రవణాన్న తద్విద్వత్పరిగ్రాహ్యం.

న చ తమఃప్రకాశవద్భేదాభేదో విరుద్ధః — కింతదేకకాలేన వా? దివారాత్రివత్కాలభేదేన వా? నాద్యః, రూపజాతి - శబ్దార్థ - గుణగుణి - మణిప్రకాశాదిష్వవిరోధిత్వేనైకకాలే దర్శనాత్, ద్వైతప్రపంచే "ఘటస్సన్, ఘటో భాతి, ఘటః ప్రియః" ఇత్యత్ర నామరూపాస్తిభాతిప్రియాణా మేకత్రిద్యోతనాత్, చిదానందాద్యాత్మకాద్వైతబ్రహ్మణ్యనృతజడదుఃఖస్వభావప్రకృతేః కార్యకారణత్వేన దర్శనాత్, తదస్వీకారే "న హి దృష్టేఽనుపపన్నం నామ"ఇతి న్యాయవిరోధాత్, మరుమరీచికాదివద్భ్రాంతిమాత్రత్వే హ్యర్థసిద్ధిక్రియాసిద్ధివిరోధాచ్చ.

న ద్వితీయః—"ద్వా సుపర్ణా" (ము. ౩-౧-౧) ఇత్యాది శ్రుత్యనుభవదర్శనాత్ సంసారదశాయాం జీవబ్రహ్మణోర్భేదః, "తత్త్వమసి" (ఛాం. ౬-౮-౭) ఇత్యాద్యనేకశ్రుత్యనుభవదర్శనాన్మోక్షదశాయామభేదశ్చ యుక్త ఏవ. "సత్యకామః" ఇతి శ్రుతౌ శివస్య పరబ్రహ్మణః సృష్టిస్థితిప్రలయతిరోధానానుగ్రహరూపకామస్య సత్యత్వేన వ్యవస్థాపనాత్, ఐంద్రజాలశుక్తిరజతవత్ప్రపంచస్య న వ్యవహారమాత్ర సత్యత్వం.

న చాధ్యాసోపపత్తిః, కారణసత్యత్వేన కార్యసత్యత్వమితి నియమాత్. నిర్విశేషస్య నిష్క్రియస్య బ్రహ్మణో జిజ్ఞాస్యత్వాయోగాత్. తత్రారోపిత ప్రధానసత్త్వగుణ ప్రతిబింబితమిథ్యాభూతేశ్వరశబలబ్రహ్మణో జిజ్ఞాస్యత్వం యుక్తమితిచేన్న—"యన్మనసా న మనుతే యేనాహుర్మనో మతం తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే" (కేన. ౧-౫) ఇత్యాదిశ్రుతేః పూర్వవాక్యోపాత్త వాగింద్రియాద్యగ్రాహ్యత్వ ప్రతిపాదనద్వారా ప్రధానవాక్యైకవాక్యతయా సర్వేంద్రియ సాక్షిభూత బ్రహ్మస్తుతి పరత్వాత్, సగుణోపాసనస్యాప్యుపక్రమాది సిద్ధత్వాత్, అన్యథా గారుడ మాంత్రికయోరప్యసంభవప్రసంగాచ్చ.

సగుణ బ్రహ్మత్వేశ్వరత్వాదికం కల్పిత మితిచేత్ - తద్విధాయక ప్రత్యక్షక వేదవేదాంతేతిహాసపురాణాగమాదీనాం భక్తిక్రియాజ్ఞాన శాస్త్రాణాం దత్తజలాంజలిత్వ ప్రసక్తిః స్యాత్. అసతి కల్పితే అవిద్యకేశ్వరే కృత్రిమ సాలగ్రామ ఇవ భక్తిశ్రద్ధా విశ్వాసాః కస్యవా భవేయుః? కథం కల్పితేశ్వరో నానావిధ కర్మారాధితస్సన్ విచిత్రఫలదాతా భవేత్? "మాతృదేవో భవ, పితృదేవో భవ, ఆచార్యదేవో భవ".(తై. శిక్షా. ౧౧)ఇత్యాదివిధయోఽపి పరిత్యక్తా ఇత్యసంభావ్యత్వ మాయాతం. ఏవం చైతన్యే అధ్యస్తేశ్వరత్వ విశిష్టేశ్వరాద్రజ్జు సర్పాదివద్భయమపి న స్యాత్. శ్రూయతే చాపరోక్ష

విద్యావతామపి సూర్యాదీనాం భయం. "భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః" (తై. ఆనం. ౮) ఇత్యాదౌ. "జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజౌ వీశనీశౌ" (శ్వే. ౧-౯) "అజో హ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్యః" (మహానా. ౧౦ అను.) ఇత్యాది శ్రుతిషు జీవ బ్రహ్మణో రజన్యత్వ ప్రదర్శనేన కల్పితత్వ వాదో వ్యాహైదికః.

కించ — నిర్విశేషబ్రహ్మణి కిం ప్రమాణం ప్రవర్తతే? న తావచ్ఛబ్దః, శబ్దస్య శక్యతావచ్ఛేదకలక్ష్యతావచ్ఛేదకపురస్సరం శక్తిలక్షణయోః ప్రవృత్తేః,నాప్యనుమానం, అనుమానస్య పక్షతావచ్ఛేదకవ్యాపకతావచ్ఛేదకాదిపురస్సరం ప్రవృత్తేః తదనుకూలతర్కాణాం చ వ్యాప్తిమూలత్వేన వ్యాప్యతావచ్ఛేదకాదిపురస్సరంప్రవృత్తేః నిర్విశేషజ్ఞానస్య సంశయవిపర్యయాది నివర్తకత్వాభావాత్. సమానప్రకారకసమానవిషయకనిశ్చయస్యైవ విపర్యయాదినివర్తకత్వాత్. అన్యథా దృవ్యత్వేన ఘటనిశ్చయే "గేహే ఘటోఽస్తి న వా" ఇతి సంశయో న స్యాత్.

"ఈశ్వరః - స్వనిష్ఠబాధ్యధర్మాతిరిక్తధర్మాశ్రయః ? స్వజ్ఞానాబాధ్యధర్మాశ్రయో వా ? ధర్మిత్వాత్ - ఘటవత్, ఆత్మత్వాత్ - దేవదత్తవత్." "సత్యకామత్వాదయః న బ్రహ్మసాక్షాత్కారబాధ్యాః, ఈశ్వరేతరావృత్తిత్వాత్ - ఈశ్వరత్వవత్." న చాప్రయోజకత్వం, నిర్ధర్మకే వస్తుని సాధకప్రమాణ సత్త్వాసత్త్వాభ్యాం "మమ మాతా వంధ్యా" ఇతివద్వచన వ్యాఘాతేన సర్వవ్యవహారోచ్ఛేద ప్రసంగస్యైవ విపక్షబాధకత్వాత్. "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః" (బృ. ౨-౪-౫) ఇతి శ్రుతౌ పరమాత్మ సాక్షాత్కారఫలమనూద్య తత్సాధనత్వేన శ్రవణం విధీయత ఇత్యనుపపన్నం "శ్రు—శ్రవణే—"ఇతి ధాతోశ్శబ్దకర్మతయా శ్రావణజ్ఞానార్థకత్వాత్తస్య చావిధేయత్వాదధ్యయనవిధ్య

వచ్ఛిన్న వేదాధ్యయనాదేవ శ్రావణజ్ఞానస్య వృత్తత్వాత్, న చ—“వేదార్థం శృణోతి” ఇత్యాదిప్రయోగదర్శనాత్ అర్థజ్ఞానేఽపి ధాతోశ్శక్తిరితి వాచ్యం, తత్రలక్షణయైవోపపత్తౌ శక్తిద్వయాకల్పనాత్. ‘‘వీణానాదం శృణోతి’’ ఇత్యాదావర్థజ్ఞానాభావేన వైపరీత్య శంకానవకాశాత్.

అస్తు వా అర్థజ్ఞానేఽపి శక్తిః— తథాపి తదపి చ న విధేయం- అధీతసాంగాధ్యయనస్య విదితపదపదార్థసంగతేః ‘‘సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ’’ (తై. ఆనం ౧) ఇత్యాదివాక్యైనైవ జ్ఞాతత్వాత్.

నను—‘‘ఆపాతప్రతిపత్తిస్సా, అవధారణాత్మకం తు జ్ఞానమధ్యయనమాత్రాన్న ప్రాప్యతే’’ఇతిచేన్న—తస్యాపి భ్రమరకీటవత్ స్వాభావికావిద్యానివృత్తిపూర్వక గురుకరుణాకటాక్షప్రాప్తత్వేన విధ్యనర్హత్వాత్. న చ అత ఏవ విచారః శ్రవణశబ్దేన వివక్షితే ఇతి వాచ్యం—విధౌలక్షణాపత్తేః. అత్రాహుః—‘‘న వా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవతి’’ ఇత్యారభ్య ‘‘ఆత్మనస్తు కామాయ సర్వం ప్రియం భవతి’’ (బృ. ౨-౪-౫) ఇత్యంతేన ఆత్మన ఏవ నిరతిశయ సుఖస్వరూపత్వేన పరమపురుషార్థత్వ ముక్త్వా ‘‘ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాత ఇదం సర్వం విదితం’’ (బృ. ౪-౫-౬) ఏతావదరే ఖల్వమృతత్వం’’ (బృ. ౪-౫-౧౫) ఇత్యుపసంహారా దాత్మజ్ఞానమేవ తత్ప్రాప్త్యుపాయ ఇతి నిశ్చీయతే. తథాచతాదృశమాత్మజ్ఞానం‘‘ద్రష్టవ్యః’’ ఇత్యనూద్య తత్సాధనాకాంక్షాయాం ‘‘శ్రోతవ్యః’’ ఇత్యాదినా సాధనవిధిరితి నిశ్చీయతే. శాబ్దజ్ఞానే హ్యసాధారణకారణతయా విచార ఏవ లక్షణయా విధేయో హ్యవగమ్యతే. ‘‘తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి’’ (బృ. ౩-౯-౨౬) ‘‘నావేదవిన్మనుతే తం బృహన్తం’’ (తై. బ్రా. ౩-౧౨-౯-౭) ‘‘నైషాతర్కేణ మతిరాపనేయా’’ (కఠ. ౧-౨-౯) ఇత్యాదినా శ్రుతిమాత్రవేద్యత్వేన ప్రతిపాదితే బ్రహ్మణి

మానాంతరాభావాత్, ద్రష్టవ్య ఇత్యత్ర దర్శనసాధనాకాంక్షాయాం వేదాంతవాక్యమేవ తత్సాధనం. తచ్చావిచారితం న నిశ్చయాధాయకం. మననినిదిధ్యాసనసహకృతం విచారితవేదాంతవాక్యమాత్మసాక్షాత్కారహేతురిత్యయమర్థః సంపద్యతే.

న చ విధౌ లక్షణా క్వాప్యదృష్టచరీ—అర్థమంతర్వేదిమినోత్యర్థం బహిర్వేది" ఇత్యత్ర దేశవిశేషలక్షణాయాం, "జాతపుత్రః కృష్ణకేశోఽగ్నీనాదధీత" ఇత్యత్ర వయోవిశేషలక్షణాయాం, "ఉచ్చైః ఋచా క్రియతే" ఇత్యాదౌ ఋగ్వాదిపదేన వేదలక్షణాయాం, "యావతోఽశ్వాన్ ప్రతిగృహ్ణీయాత్" ఇత్యత్ర ణిజర్థలక్షణాయాం, "నేక్షేతోద్యంతమాదిత్యం" "నార్షేయం వృణీతే" ఇత్యాదౌ పర్యుదాస లక్షణాయాం, "న కలంజం భక్షయేత్" ఇత్యాది పురుషార్థనిషేధేషు బలవదనిష్టసాధనతాలక్షణాయాశ్చ బహుశ ఉపలబ్ధేః. తస్మాల్లక్షణయా విచారవిధిర్యుక్తః.

నను - విచారోఽపి విచార్యనిర్ణయహేతుత్వేన లోకసిద్ధత్వాత్కథం విధేయ ఇతిచేన్న. అపూర్వవిధ్యసంభవేఽపి నియమవిధేరవకాశాత్ - తథాహి - విధిస్త్రివిధః - అపూర్వవిధిః, నియమవిధిః, పరిసంఖ్యావిధిశ్చేతి. తత్ర కాలత్రయేఽపి మానాంతరాప్రాప్తస్య ప్రాప్తిఫలో విధిరాద్యః యథా-"వ్రీహీన్ ప్రోక్షతి" ఇత్యత్ర విధివ్యతిరేకేణ ప్రోక్షణం కేనాపి న ప్రాప్తం - పక్షప్రాప్తస్య అప్రాప్తాంశపరిపూరణఫలో విధిర్ద్వితీయః, యథా "వ్రీహీనవహంతి" ఇత్యత్ర విధ్యభావేఽపి పురోడాశప్రకృతిద్రవ్యాణాం వ్రీహీణాం తండులహోష్యాపేక్షే పాదేవావహననం ప్రాప్యత ఇతి నాపూర్వవిధిః - కింత్వాక్షేపాన్నఖవిదళనమపి ప్రాప్నుయాదితి తదానీమప్యవహననప్రాప్త్యర్థః ద్వయోరేకత్ర నిత్యప్రాప్తావితరనివృత్తిఫలకవిధిస్తృతీయః - యథా - "ఇమామగృభ్ణన్ రశనామృతస్యేత్యశ్వాభిధానీమాదత్తే" (తై. సం. ౫-౧-౨)

ఇత్రత్య లింగాదేవ మంత్రో రశనాగ్రహణే నిత్యం ప్రాప్నోతీతి నాపూర్వనియమవిధిః; కింతు లింగావిశేషాదశ్వాభిధానీమివ గర్దభాభిధాన్యామపి మంత్రః ప్రాప్నుయాదితి తన్నివృత్త్యర్థః. ఏవంచ “వ్రీహీనవహంతి” ఇతివత్ “శ్రోతవ్యః” ఇతి నియమవిధిః. న చ వ్యావర్త్యాభావః, శారీరాత్మవిచారస్య వ్యావర్త్యత్వాత్. న చ తస్య మోక్షసాధనజ్ఞానే ప్రాప్త్యభావః - “ద్వాసువర్ణా” “ద్వే బ్రహ్మణీ” ఇత్యాదివాక్యాదాపాతప్రతిపత్తిదశాయాం తస్యాపి ప్రాప్తిసంభవాత్. న చ వస్తుతస్సాధనాంతరప్రాప్త్యావేవ నియమవిధిః-అపూర్వీయవ్రీహిషు నఖవిదళనస్యాప్రాప్తేర్నియమో న స్యాత్. కథంచిత్తండులీభావమాత్రే తత్ప్రాప్త్యా నియమేఽత్రాప్యాత్మజ్ఞానత్వేన జీవాత్మవిచారప్రాప్త్యా పరమాత్మవిచారే నియమవిధిరస్తు.

ఇహాత్మన్ శబ్దస్య “ఇదం సర్వం యదయమాత్మా” (బృ. ౪-౫-౭) “ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాత ఇదం సర్వం విదితం” (బృ. ౪-౫-౬) ఇత్యాదిప్రకరణపర్యాలోచనయా పరమాత్మపరత్వావగమాత్, సమన్వయసూత్రే ఏకోరామసిద్ధభగవత్పాదాచార్యైః “శ్రోతవ్యః” ఇత్యత్రాత్మజ్ఞానవిధిర్నిరాకృతః. న తు జ్ఞానోద్దేశేన విచారవిధిరితి తదవిరోధ ఇతి నిర్ణీయతే. తస్మాద్విచారవిధౌ న కించిద్బాధకమిత్యేవం స్థితే శ్రవణవిధేరపేక్షితాధికారివిషయఫలత్రయపరమిత్యాగమికన్యాయేన నిర్ణీతమిదం సూత్రం “అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా” ఇతి అత్రానువాదపరిహారాయ శాస్త్రేషు పురుషప్రవృత్తిసిద్ధయే చ కర్తవ్యేతి పదమధ్యాహర్తవ్యం. జిజ్ఞాసాపదేన విచారో లక్షణీయః । నను జిజ్ఞాసాపదేన లక్షణా యుక్తా, ప్రకృతిప్రత్యయసముదాయస్యాశక్తతయా సముదాయలక్షణానుపపత్తేః; ఇతిచేన్న । సన్ప్రత్యయేన జహల్లక్షణయా విచారో బోధ్యతే, ప్రకృత్యా చ సాధ్యజ్ఞానమజహల్లక్షణయోచ్యతే.

కైశ్చిత్ ప్రకృతేస్సిద్ధజ్ఞానమాత్రపరత్వ మంగీకృత్య సాధ్యజ్ఞానేఽపి జహల్లక్షణైవేత్యుక్తం. సిద్ధతయోపస్థితౌ సాధనాన్వయాయోగేన సాధ్యతయోపస్థితేరావశ్యకత్వాత్ ప్రకృతిలక్షణాఽఽవశ్యకీతి లక్షణాద్వయమేవ శాంభవానందశివారాధ్యాభిప్రేతం.

అత్ర కేచిత్ - ప్రకృతిప్రత్యయసముదాయే ఏకైవ లక్షణా - న చ వాక్యే లక్షణా న దృష్టచరీ "అర్థమంతర్వేది" ఇత్యత్ర— "విషం భుంక్ష్వ" ఇత్యాదౌ చ దృష్టత్వాత్. న చ శక్యసంబంధాభావః. సముదాయశక్త్యభావేఽపి సముదాయిశక్యసంబంధాదేవ తదుపపత్తేః. సా చాజహతీతి. న చ ఏకరూపేణైకక్రియాన్వయాభావాన్నచైకస్య లక్షణేతి వాచ్యం - తస్యా అప్రామాణికత్వాత్. "ఛత్రిణో గచ్ఛంతి" ఇత్యత్రాపి ఛత్రిత్వేనాచ్ఛత్రిత్వేన చైకాన్వయిత్వం న గమనకర్తృత్వేన, "గంతారో గచ్ఛంతి" ఇతి ప్రసంగాత్. శాబ్దధియోఽవచ్ఛేదకప్రకారతానియమాత్. గంతృత్వస్యావచ్ఛేదకత్వే ముఖ్యార్థస్యాపి లక్ష్యత్వప్రసంగాత్. న చేష్టాపత్తిః. ముఖ్యార్థసంబంధాభావాదేతదతిరేకేణ ముఖ్యార్థకల్పనాప్రసంగాత్. అతో నైకరూపేణైకక్రియాన్వయిత్వం. కింతు ఛత్రిత్వేనాచ్ఛత్రిత్వేన చ నానారూపేణైవ। అత ఏవ "కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతాం" ఇత్యత్రాపి కాకత్వాద్యాకారేణైవ క్రియాన్వయః, న దధ్యుపఘాతకత్వాద్యాకారేణ। న చ ఏకవృత్త్యుపస్థాపితానాం పరస్పరమనన్వయాత్ విచారజ్ఞానయోరనన్వయః స్యాదితి వాచ్యం. తయోర్భిన్నవృత్త్యుపస్థాప్యత్వాత్. ముఖ్యార్థస్య లక్ష్యత్వాభావేనాజహల్లక్షణాస్థలే సర్వత్ర వృత్తిద్వయాంగీకారాత్. న చ సకృదుచ్చరితస్య వృత్తిద్వయ మవ్యుత్పన్నం, "గంగాయాం ఘోషమత్స్యౌ" ఇత్యత్ర దృష్టత్వాత్.

న చ తీరస్య బోధనే గంగాపదస్య న వ్యాపారః—తాత్పర్యపత్త్యభావాత్. తాత్పర్యపర్యవసానస్యైవ బోధకతా. తస్మాత్సముదాయే

అజహల్లక్షణాయాం న కించిద్బాధకం. వస్తుతస్తు— జిజ్ఞాసాపదం తంత్రేణోపాత్తం, తత్రైకేన జహల్లక్షణయా విచారో బోధ్యతే. ఇతరేణ ఇష్యమాణం జ్ఞానమభిధయా బోధ్యత ఇతి న కించిదనుపపన్నమ్. ఏవమేకలక్షణయైవోపపత్తౌ న లక్షణాద్వయం, గౌరవాత్. ప్రత్యయలక్షణాయాః క్వాప్యదృష్టచరత్వాచ్చ.।

కించ— ఇష్యమాణజ్ఞానత్యాగేన తస్యైవ పునస్స్వీకారాత్ వాంతభోజనన్యాయప్రసంగః. జ్ఞానస్య ఫలవత్త్వాచ్చ. అనుపపత్తౌ హి సాధ్యత్వం లక్ష్యం, తత్ర మోక్షసాధనస్యైవ సఫలత్వమితి. తదంశోఽపి లక్ష్యతే. న చేష్టాపత్తిః— తస్యార్థికత్వకథనవిరోధాత్. ప్రత్యయానాం ప్రకృత్యర్థాన్వితస్వార్థాభిధాయకత్వనిశ్చయాచ్చ. జిజ్ఞాసాపదేనేతి గ్రంథవిరోధాచ్చాహుః వాక్యే తావన్నైకలక్షణా సంభవతి. శక్యసంబంధస్య లక్షణాత్వాత్ శక్యాన్వయబాధే శబ్దోపస్థితస్యైవ విషయత్వప్రసక్త్యా సర్వశక్తికల్పనే గౌరవాత్. అనన్యలభ్యస్య శబ్దార్థత్వాత్. శక్యసంబంధేనోపస్థితస్యాపి తాత్పర్యవశాద్విషయత్వమంగీక్రియత ఇతి శక్యభేదే తత్సంబంధానామపి భేదాన్న లక్షణాయా ఏకత్వం. ఏవం చార్థవాదాదిస్థలేఽపి పదానామేవ వాక్యార్థద్వారా ప్రాశస్త్యాది. లక్షకత్వం ప్రత్యేకమేవ. న తు వాక్యే కదాచిద్వ్యాసజ్యవృత్తిలక్షణా. పదానాం తదర్థానాం తత్సంబంధానాం చ నానాత్వే లక్షణాయా ఏకత్వాసంభవాత్.।

ఏవంచ - వాక్యార్థసంబంధేన యత్ర వస్త్వంతరం పదైర్లక్ష్యతే తత్ర వాక్యలక్షణా. యథా - "అర్థమంతర్వేది"ఇత్యాదౌ। తద్భిన్నా పదలక్షణేతి శాస్త్రి వ్యవహారః. ఏవం స్థితే ప్రకృతేఽపి సముదాయే నైకలక్షణా. సముదాయిశక్యసంబంధాదేవ తదుపపత్తి రితి పదతాంచ కథమేకత్వం? సముదాయినాం భేదేన తత్సంబంధస్యాపి భేదాత్. న చ ఏకప్రతీతిజనకత్వేన లక్షణానామేకత్వం. ఇష్టాపత్తేః తథా సత్యన్యతః

లక్షణయైవ విచారోపస్థితౌ లక్షణాద్వయేనాపి తదుపస్థిత్యంగీకారే వైయర్థ్యాత్.।

యత్తు— "ఛత్రిణో గచ్ఛంతి" ఇత్యత్ర ఛత్రిత్వాదినైవాన్వయబోధ ఇతి, తచ్చింత్యం— "ప్రాణభృత ఉపదధాతి" "సృష్టీరుపదధాతి" ఇత్యత్రేవ సముదాయస్య లక్ష్యత్వాత్. "ఛత్రిణో గచ్ఛంతి" ఇతి చ ఛత్ర్యచ్ఛత్రిసముదాయో గచ్ఛతీత్యర్థః. న చ బహువచనానుపపత్తిః, "గంగాయాం ఘోషమత్స్యౌ" ఇత్యత్ర వృత్తిద్వయవచనానామేకవచనస్యైవ సాధుత్వోపపత్తేః. "అక్షతైః పాశాన్" ఇత్యత్రేవావయవబహుత్వేన వా సాధుత్వాత్.।

న చ శక్యసంబంధాభావః— సముదాయసముదాయినోరభేదసంబంధాత్ — తయోరభేదేఽపి ప్రత్యయయోర్వైచిత్ర్యస్య సర్వసంప్రతిపత్తేః. శక్యతావచ్ఛేదకభిన్నధర్మేణోపస్థితేరేవ లక్ష్యత్వప్రయోజకత్వాత్. న చ జహల్లక్షణాతో భేదప్రసంగః— రూపాంతరేణోపస్థితస్యాపి స్వార్థస్య క్రియాన్వయాత్. "కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతాం" ఇత్యత్ర దధ్యుపఘాతకత్వప్రకారకబోధస్యానుభవికస్య అన్యథోపపాదయితుమశక్యత్వాచ్చ.।

వస్తుతస్తు-యత్ర ఛత్ర్యచ్ఛత్రిసముదాయత్వేన రూపేణ గమనాన్వయప్రతిపత్త్యర్థం "ఛత్రిణో గచ్ఛంతి" ఇతివాక్యప్రయోగః, తత్రాజహల్లక్షణయా శక్యాశక్యోపస్థితిర్దుర్వారా । అత ఏవ గుణాధికరణే దూర్వాసీయే "ఋతం పిబంతౌ" ఇత్యత్ర పిబదపిబత్సముదాయలక్షణాయా అజహల్లక్షణతా ప్రతిపాదితా, ఏవం చ లింగసమవాయాధికరణే ఉపధానయోగితయా గణే స్వార్థోఽప్యంతర్భూత ఇతి న వృత్తిద్వయవిరోధ ఇత్యుక్తం. కైవల్యప్రకాశే వ్యాఖ్యాతం చ <u>పరమశివారాధ్యభట్టాచార్యేణ</u> "ఉపధానయోగితయా గణస్య లక్ష్యతా" ఇతి.

యది చ వృత్తిద్వయమపి తాత్పర్యవశాత్సకృదుచ్చరితస్యా ప్యంగీకృత్య ఛత్రిత్వాచ్ఛత్రిత్వప్రకారకబోధేచ్ఛయా "ఛత్రిణో గచ్ఛంతి" ఇతి వాక్యమంగీకృత్య "గంగాయాం ఘోషమత్స్యౌ" ఇత్యత్రేవ వృత్తిద్వయవ్యాపారోఽప్యంగీక్రియతే; అంగీక్రియతాం. న చైతావతా ఉక్తస్థలే లక్షణయా శక్యాశక్యోపస్థితిర్వారయితుం శక్యేత్యవశ్యాభ్యుపేయత్వాత్. అజహల్లక్షణానిరాసాయాస వైఫల్య మితి దిక్.

ఏవం స్థితే ప్రకృతేఽజహల్లక్షణాంగీకారే ఏకవృత్త్యుపస్థితయో ర్విచారజ్ఞానయోః "వషట్కర్తుః ప్రథమభక్షః" ఇత్యత్రేవ ఉద్దేశ్య విధేయభావేనాన్వయో న స్యాత్. దర్శితశ్చ తాదృశాన్వయః "జ్ఞానాయ విచారః కర్తవ్య" ఇతి పరమశివానందాచార్యస్వామినా శివజ్ఞానచంద్రోదయే. న చ ప్రకృతే వృత్తిద్వయమేవాంగీక్రియతే నాజహల్లక్షణేతి వాచ్యం. తథా సత్యజహల్లక్షణోక్తివిరోధాత్. "గంగాయాం ఘోషమత్స్యౌ" ఇత్యాదౌ వృత్తిద్వయస్థలే అజ హల్లక్షణావ్యవహారాభావాత్.

ఆస్తాం తావజ్జహత్త్వాజహత్త్వవిచారః, వృత్తిద్వయాంగీకారేఽ పి ప్రకృతే నైకలక్షణయా నిర్వాహః—తథాహి జ్ఞానస్య సాధ్యత్వో పస్థితివ్యతిరేకేణ తావన్న సాధ్యతయాఽన్వయః న చేచ్ఛావిషయత్వ మాత్రం సాధ్యత్వం. అనిచ్ఛావిషయస్యాపి దుఃఖస్యసాధ్యత్వాత్. అసాధ్యస్యాపి ఇచ్ఛావిషయత్వాత్. విధురస్యాతీతభార్యాయామిచ్ఛో త్పత్తిదర్శనాత్. ఇష్టసాధ్యశబ్దయోరపర్యాయత్వాచ్చ। అతఏవేష్టత్వేన సాధ్యత్వానుమానం నిరస్తం. వ్యభిచారస్యోక్తత్వాత్. అస్తు వా సాధ్యత్వానుమానం, తథాపి ప్రకృతే నాప్యుపయోగః—వృత్త్యుపస్థిత స్యైవ శాబ్దాన్వయబోధవిషయత్వనియమాత్. అన్యథా విచారేఽపి

లక్షణా న స్యాత్. ఇష్యమాణజ్ఞానసాధ్యత్వేన అనుమానాదినోపస్థి
తస్య అన్వయాద్ధివిషయత్వసంభవాత్.

కించ— ప్రత్యయార్థవిశేషణత్వేనోపస్థితస్య జ్ఞానస్య స్వాతం
త్ర్యేణైవ తదుపస్థితిర్నాస్తి "గౌర్నిత్యా" ఇత్యాదౌ గోత్వస్య
స్వాతంత్ర్యోపస్థితయే లక్షణాయా అంగీకారాత్. తస్మాత్ ప్రకృత్యా
సాధ్యావస్థం జ్ఞానం లక్షణీయమేవేతి లక్షణాద్వయస్యావశ్యకత్వాత్
ప్రత్యయ ఏవ. విచారలక్షణా యుక్తా, న తు సముదాయే, ఏతేన
తత్కల్పనాఽపి నిరస్తా. ఏకేన విచారలక్షణాయా ఇతరేణాపి సాధ్యావస్థ
జ్ఞానలక్షణాయా అప్యుక్తక్రమేణావశ్యకత్వేన పదద్వయం కల్ప
యిత్వా పదద్వయేఽపి లక్షణాంగీకారాపేక్షయా ఏకస్మిన్ శ్రుతపదే
ప్రకృతిప్రత్యయలక్షణాద్వయకల్పనాత్ ద్వయోరేవ లఘుతరత్వాత్.
విచారలక్షణాపి న సముదాయే యుక్తా ఉక్తయుక్తేః ప్రకృతేః ప్రత్య
యస్య వా తల్లక్షకత్వాదన్యతరవైయర్థ్యాదితి.

యత్తు సప్రత్యయస్య లక్షకత్వం న దృష్టమితి తన్న। "సక్తూన్
జుహోతి" ఇత్యత్ర ద్వితీయాయాః కరణత్వలక్షకత్వస్య, "ప్రయాజ
శేషేణ హవీంష్యభిఘారయతి"ఇత్యత్ర తృతీయాద్వితీయయోః
కర్మత్వాధారత్వలక్షకత్వస్య, ఆఖ్యాతస్య కృత్యర్థకత్వవాదినాం
"రథో గచ్ఛతి"ఇత్యత్ర వ్యాపారలక్షకత్వస్య, ఫలానుకూలవ్యాపా
రార్థకత్వవాదినామపి "జానాతి - ఇచ్ఛతి- ద్వేష్టి - యతతే" ఇత్యాదౌ
క్రియానుకూలకృతివ్యాపారయోరప్రతీతేః జ్ఞానాద్యాశ్రయత్వ
ప్రతీతేః, "నశ్యతి" ఇత్యాదౌ చ నాశప్రతియోగిత్వప్రతీతేరాశ్ర
యత్వప్రతియోగిత్వలక్షకత్వస్య చ బహులముపలబ్ధేః। గుహాధికరణ
పూర్వపక్షే "ఋతం పిబంతౌ"ఇత్యత్ర బుద్ధిక్షేత్రజ్ఞసాధారణార్థశతృప్రత్య
యస్య కర్తృత్వశక్తస్య కారకత్వమాత్రలక్షణాయా దూర్వాసీయే

ప్రతిపాదనాచ్చ। న చ ప్రత్యయాంతరస్య లక్షకత్వేఽపి సన్ప్రత్యయే క్వాపి లక్షణా న దృష్టేతి వాచ్యం. "శ్వా ముమూర్షతి" "కూలం పిపతిషతి" ఇత్యాదౌ వ్యాపారమాత్రే లక్షణాయా దృష్టత్వాత్.

అత ఏవ "ధాతోః కర్మణస్సమానకర్తృకాదిచ్ఛాయాం వా" (అష్టా-౩-౧-౭)ఇతి సూత్రే "ఆశంకాయాముపసంఖ్యానం" ఇత్యుపసంఖ్యానం చోదయిత్వా "నవాతుల్యకారణత్వాదిచ్ఛయా వా ప్రవృత్తిత ఉపలబ్ధేః" ఇతివార్తికేన ఇచ్ఛాకార్యే వ్యాపారేలక్షణయా ప్రయోగఇత్యుక్తేరచేతనే ఇచ్ఛావత్తదిచ్ఛాకార్యస్యాప్యభావాత్।తత్ర "ఋచా-ఉపమానాద్వా"ఇతి వార్తికేన ఇచ్ఛాసదృశే వ్యాపారే గౌణః ప్రయోగ ఇతి పతంజలిభాష్యే ప్రపంచితం. కైయటశ్చ - తథా సతి "గౌణముఖ్యయోర్ముఖ్యే కార్యసంప్రత్యయః" ఇతి న్యాయేన ఇచ్ఛాసదృశే ప్రయోగో న స్యాదిత్యాశంక్య గౌణముఖ్యన్యాయశ్చ క్వచిల్లక్ష్యానురోధేనాప్యంగీక్రియత ఇతి సమాదధే.

ఈక్షత్యధికరణే "కూలం పిపతిషతి" ఇత్యత్ర దూర్వాస భగవత్పాదాచార్యైర్లక్షణాయా అంగీకారాచ్చ తస్మాత్ సన్ ప్రత్యయే లక్షణా నాస్తీతి వచోరిక్తం యదపి వాంతభోజనన్యాయ ఇతి, తన్న. ప్రత్యయస్య విచారలక్షకత్వేన న బోధ్యతే సాధ్యతా, కింతు లక్షణయా ప్రకృత్యైవేతి బోధకభేదస్వీకారమాత్రేణ వాంతభోజనన్యాయాసంభవాత్.సాధ్యత్వస్యాత్యాగేన త్యక్తపునస్స్వీకారాభావాత్.

యదతాత్పర్యకత్వకథనం విరుద్ధమిత్తి తదపిన.జ్ఞానాయ విచారః కర్తవ్య ఇతి జ్ఞానం సాధ్యత్వేనోద్దిశ్య సాధనం విచారో విధీయతే। తత్ర సిద్ధత్వేనోపస్థితౌ సాధనాకాంక్షా నేతి సాధ్యతామాత్రం లక్ష్యతే। యావతా వినా శబ్దాన్వయాపర్యవసానం తావన్మాత్రం లక్షణీయం। తస్మిన్ పర్యవసితే విధేః

పురుషప్రవృత్తిపర్యవసితత్వాత్తస్యాశ్చ నిష్ఫలాయా అసంభవాత్ ఫలవత్త్వసిద్ధయే మోక్షసాధనత్వం జ్ఞానస్య కల్ప్యత ఇత్యార్థికత్వం। తత్ర భవతామేవ తు తద్దృష్ట్వా దురుత్తరం. జ్ఞానస్య ప్రత్యయార్థేచ్ఛాయాం విషయత్వేనాన్వయే జ్ఞానమాత్రస్య నిష్ప్రమాణత్వేన విషయత్వాసంభవాన్మోక్షసాధనబ్రహ్మజ్ఞానస్యైవేష్యమాణత్వేన శ్రౌతత్వప్రసంగాత్।

ఏవం చ - ఇదమప్యపరం ప్రత్యయే విచారలక్షణాయాం బీజం। యదాచార్యాణాం మోక్షసాధనత్వస్యార్థికత్వకథనం. అన్యథా ఉక్తరీత్యా శ్రౌతత్వప్రసంగాత్। యదపి - ప్రత్యయానామిత్యాది, తదపిన. అపేక్షితవిచారస్య ప్రకృత్యర్థజ్ఞానం ప్రతి సాధనత్వేనాన్వయాత్। ఇచ్ఛాయా విషయవిషయిభావేనాన్వయః, విచారస్య తు సాధ్యసాధనభావేనేతి ప్రకృత్యర్థాన్వితస్వార్థాభిధానే న కశ్చిద్విశేషః। యదపి జిజ్ఞాసాపదేన విరోధ ఇతి, తన్న. ప్రకృతిప్రత్యయయోర్ద్వయోరపి లక్షకత్వే పదస్య సకలస్య లక్షకత్వాత్తదభిధానోపపత్తేః.। జ్ఞానస్య ప్రకృత్యర్థస్య సాధ్యత్వలక్షణాయా విచారలక్షణాకథనేనైవ కథితప్రాయత్వాత్తామనభిధాయ విచారమనపేక్ష్యేతి విచారలక్షణాభిధానోపపత్తేశ్చ। తస్మాల్లక్షణాద్వయమేవ పరమానందారాధ్యేన నిర్ణీతం। ఏకోరామసిద్ధారాధ్య భగవత్పాదాచార్యాదిభిః స్వీకృతత్వాదేతదేవ సమ్యగుపాదేయం।

శివస్య పరబ్రహ్మత్వ కథనం.

నను - "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్, తతో వై సదజాయత" (తై - ఆనం. ౭) "అమూలమనాధారమిమాః ప్రజాః ప్రజాయంతే" "న కదాచిదనీదృశం జగత్" ఇత్యాదినా జగతః అసత్కారణత్వానాదిత్వే ప్రతిపాదితే, తస్మాత్తస్య న కర్త్రపేక్షితా సముచితా। "జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత" ఇత్యాదౌ యాగాదికర్మణాం జీవకర్తృకత్వఫలదాతృత్వదర్శనాత్, చేతనశారీరవ్యతిరిక్తేశ్వరసద్భావే మానా

భావాత్, తేన ప్రయోజనాదర్శనాత్, అదృష్టద్వారా జీవానామేవ కర్తృత్వాంగీకారాత్, లోకే సుఖదుఃఖభోక్తృత్వదర్శనాత్, పరమేశ్వరకర్తృకత్వే వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాపత్త్యా ఈశ్వరత్వభంగప్రసంగాచ్చ ఈశ్వరేణ న కించిత్ప్రయోజనం సిధ్యతి । కించ - జడకర్మణాం జీవానాం చ ఫలదాతృత్వాసంభవాత్ సర్వజ్ఞేశ్వరసద్భావే "క్షిత్యంకురాదికం సకర్తృకం, కార్యత్వాత్ ఘటవత్" ఇత్యనుమానేన ఈశ్వరస్యాంగీకారే "ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్" (ఐత. ౧-౧-౧) "బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్" (బృ. ౧-౪-౧౦) "హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీత్" (తై. సం. ౪ ౧-౮) "ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ" (గీతా. ౮-౧౩) "అసావాదిత్యో బ్రహ్మ" (తై. ఆర. ౨-౨) "నమస్తే వాయో, త్వమేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మాసి" (తై. శిక్షా. ౧) "గణానాం త్వా గణపతిం హవామహే" (తై. సం. ౨-౩-౧౪) "విశ్వస్మాదింద్ర ఉత్తరః" (ఋగ్వేద. ౮-౪-౧) "ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్ న బ్రహ్మ నేశానో నాపో నాగ్నిషోమౌ నేమే ద్యావాపృథివీ" (మహో ౧-౧) "అథ పురుషో హ వై నారాయణోఽకామయత ప్రజాస్సృజేయేతి, నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే" (నారా ౧-౧) "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం" (ఛాం. ౬-౨-౧) "మనో వై బ్రహ్మేతి, చక్షుర్వై బ్రహ్మేతి, శ్రోత్రం వై బ్రహ్మేతి" "ప్రాణో బ్రహ్మ కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మ" (ఛాం. ౪—౧౦—౪) "అన్నం బ్రహ్మ" (తై. భృ. ౨) ఇత్యాదినా బహువిప్రతిపత్తిదర్శనాత్, శివస్యైకస్యైవ కథం బ్రహ్మత్వం?" ఇతి చేన్న.

"అగ్నీషోమీయం పశు మాలభేత" ఇత్యత్ర "ద్విపదాశ్చతుష్పదాశ్చ పశవః" ఇతి శ్రుత్యా ద్విపదాం చతుష్పదాం చ పశుశబ్దవాచ్యత్వేన నిర్దేశాత్, సందేహే "ఛాగస్య వపాయా మేదసః"

(తై. బ్రా. 3—౬—౮) ఇతిశ్రుత్యంతరేణ ఛాగపశుత్వనిర్ణయవత్ శివస్య బ్రహ్మత్వం గ్రాహ్యం। అతః- "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే" (తై. భృ. ౧) ఇత్యాదిషు జగజ్జన్మాదికారణత్వం బ్రహ్మలక్షణముక్తం పరమేశ్వరస్య। త్రిగుణాత్మకశక్త్యవచ్ఛిన్నహిరణ్యగర్భనారాయణకాలరుద్రాదీనాం నేశ్వరత్వం। తేషామేకైకకర్తృత్వేన జగజ్జన్మాది కర్తృత్వాభావాత్। అత ఏవ సూత్రకారేణ "జన్మాద్యస్య యతః" ఇతి నిర్దిష్టం. బ్రహ్మోత్తరఖండే—

యస్యాజ్ఞయా జగత్స్రష్టా విరించిః పాలకో హరిః సంహర్తా కాలరుద్రాఖ్యో నమస్తస్మై పినాకినే॥

ఇతి జగదుత్పత్త్యాదీనాం ప్రయోజకకర్తుశ్శివస్యైవేశ్వరత్వం నిర్దిష్టం। కించ- "మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వరం।తస్యావయవభూతైస్తు వ్యాప్తం సర్వమిదం జగత్" (శ్వే.౪-౧౦) ఇతి। మాయాం- ప్రకృతిం, కారణం విద్యాత్, మాయినం తు మహేశ్వరం విద్యాత్, ఇత్యనేన మాయాయాః పరమేశ్వరాధీనత్వముక్తం। అత ఏవ వశీకృతమాయత్వాత్ స్వతంత్ర ఇతి, తస్యాంశభూతైః బ్రహ్మవిష్ణుకాలరుద్రాదిభిశ్చైతద్వ్యాప్తం సర్వమిదం జగదిత్యుక్తం॥

తథా అథర్వశిరసి—"దేవా హ వై స్వర్గం లోకమగమన్ తే దేవారుద్రమపృచ్ఛన్ కో భవానితి, సోఽబ్రవీదహమేకః ప్రథమమాసం వర్తామి చ భవిష్యామి చ నాన్యః కశ్చన మత్తో వ్యతిరిక్తః" (అథర్వశిరః ౧) ఇత్యాదినా శివస్యైవ త్రైకాలికాబాధ్యత్వం సర్వాంతర్యామిత్వం సర్వకారణత్వం సర్వశబ్దవాచ్యత్వం సర్వేశ్వరత్వం సర్వాత్మకత్వం బ్రహ్మత్వం చ ప్రతిపాదితం। కాణ్వశాఖాయాం—"యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్" ఇత్యాదినా పృథివ్యాద్యష్టమూర్తిస్వరూపస్యైవ బ్రహ్మత్వకథనాన్నాన్యస్య శ్శంఖచక్రవిశిష్టదేవతాయా భూతభౌతికసృష్టికర్తృత్వే నేశ్వరత్వం।న చావయవవ్యుత్పత్త్యా విష్ణోరపి పృథివ్యాదిశరీరత్వమంతర్యామిత్వం చ సంభవతీతి వాచ్యం; అష్టమూర్తిత్వం హి శివస్యైవ ప్రసిద్ధత్వాత్

విష్ణోరంతర్యామిత్వాప్రసిద్ధేః న చోభయోః శివకేశవయోరంతరాళిమిత్వమష్టమూర్తిత్వం చ వక్తుం యుక్తం; ఉభయోరేకశరీరాభావాత్। స్వతంత్రయోరుభయోరపి నియంతృత్వే జగతాముత్పత్తిస్థితిసంహారాణాం యుగపత్సంభవే విశ్వవిలయాపత్తేః। "సోఽంతరాదంతరం ప్రావిశత్, దిశశ్చాంతరం ప్రావిశత్" (అథర్వశిరః ౧) "యో రుద్రో అగ్నౌ యో అప్సు య ఓషధీషు యో రుద్రో విశ్వా భువనాఽఽవివేశ తస్మై రుద్రాయ నమో అస్తు" * (తై. సం. ౫-౫-౯) ఇత్యాదిశ్రుతిశతేషు శివస్యైవ సర్వాత్మకత్వసర్వాంతర్యామిత్వదర్శనాత్.

"యో వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తః" ఇత్యారభ్య "యః పరస్స మహేశ్వరః" (మహానా. అను. ౧౦) ఇత్యంతేన అకారోకారమకారవాచ్యబ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాం మహేశ్వరే విలయః ప్రతిపాదితః; తస్మాన్నేతరేషాం బ్రహ్మత్వం.

కించ—"ఈశానస్సర్వవిద్యానాం"ఇత్యారభ్య "సదాశివోం" (మహానా. అను. ౨౧) ఇత్యంతేన తస్యైవ బ్రహ్మత్వం ప్రణవప్రతిపాద్యత్వం చోక్తం.

"తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దేవతానాం పరమం చ దైవతం। పతిం పతీనాం ప్రథమం పరస్తాద్విదామ దేవం భువనేశమీడ్యం" (శ్వే. ౬-౭) ఇతి శ్వేతాశ్వతరే బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాదిదేవానాం నియంతృత్వేనేశ్వరం విదామో జానీమః, నాన్యథేశ్వరం జానీమ ఇతి నిర్ణీయతే। "సోమః పవతే జనితా మతీనాం జనితా దివో జనితా పృథివ్యాః।జనితాగ్నే ర్జనితా సూర్యస్య జనితేంద్రస్యజనితోత విష్ణోః" (ఋగ్వేద. ౭-౮-౬) ఇతి ఋగ్వేదే బుద్ధ్యాదివిష్ణ్వంతజగత్కారణత్వం తస్యైవోపపాదితం। సోమప్రకరణపఠితత్వాన్నసోమలతాపరత్వం; అచేతనసోమలతాయా స్సర్వకారణత్వాసంభవాత్.

అథర్వశిఖాయాం చ —"ధ్యాయీతేశానం ప్రధ్యాయితవ్యం, సర్వమిదం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే సంప్రసూయంతే సర్వాణి

చేంద్రియాణి సహభూతై ర్న కారణం కారణానాం ధ్యాతా కారణం తు ధ్యేయస్సర్వైశ్వర్యసంపన్న స్సర్వేశ్వరశ్శంభురాకాశమధ్యే ధ్రువం సర్వాధికం" ఇత్యుపక్రమ్య "శివ ఏకో ధ్యేయశ్శివంకరస్సర్వమన్యత్పరిత్యజ్య" (అధర్వశిఖా 3) ఇత్యంతేన ముముక్షూణా మితరనిషేధ పూర్వకం శివోపాసనమేవ విహితం.

"ఉతామృతత్వస్యేశానః" (తై. ఆర. 3-౧౨) "సర్వమిదం శివ ఏవ విజానీమహి" "శుద్ధో నిరంజనో విభురద్వయం శివమేకం శివమద్వైతం చతుర్థం మన్యంతే స ఆత్మా స విజ్ఞేయః శివోఽద్వైతః" "ఏకో హి రుద్రో న ద్వితీయాయతస్థుః" (శ్వే. 3. ౨) "న సన్నచాస చ్ఛివ ఏవ కేవలః" (శ్వే. ౪. ౧౮) "విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః" (మహానా. అను. ౧౦) ఇత్యాదిశ్రుతిభి శ్శివస్యాద్వితీయత్వప్రతిపాదనా చ్ఛివ ఏవ పర ఇతి నిశ్చీయతే । కించ—

ఋతం సత్యం పరం బ్రహ్మ పురుషం కృష్ణపింగళం।
ఊర్ధ్వరేతం విరూపాక్షం విశ్వరూపాయ వై నమః॥
(మహానా. అను. ౧౨)

ఇత్యాదినా నీలలోహితస్య శివస్య పరబ్రహ్మత్వముక్తం.

"ప్రపంచోపశమం శాంతం శివమద్వైతం చతుర్థం మన్యంతే" (మాండూక్య ౧-౭) "ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం ధ్యాత్వా మునిర్గచ్ఛతిభూతయోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాత్" (కైవ. ౧-౭) "స బ్రహ్మ స శివస్సహరి స్సేంద్రస్సోఽక్షరః పరమః స్వరాట్" (మహానా. ౧౧ అను.) ఇత్యాదినా శివస్య మూర్తిత్రయాతీతపరబ్రహ్మత్వప్రతిపాదనాత్, తదన్యేషాం కారణత్వాభావాన్నాన్యేషాం బ్రహ్మత్వం యుక్తం, "అన్నం బ్రహ్మ" ఇత్యాదితు స్తుతిమాత్రమేవ.

కించ—"సర్వో వై రుద్రః" (మహానా. ౧౬ అను) "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" (ఛాం. 3-౧౪-౧) "త్రిషు ధామసు యద్భోజ్యం

భోక్తా భోగశ్చ యద్భవేత్, తేభ్యో విలక్షణస్సాక్షీ చిన్మాత్రోఽహం సదాశివః॥ మయ్యేవ సకలంజాతం మయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం, మయి సర్వం లయం యాతి తద్బ్రహ్మాద్వయమస్మ్యహం" (కై వ. ౧-౧౮) ఇత్యాదినా హస్తకరపాణిశబ్దవత్ బ్రహ్మాత్మశివశబ్దానాం పర్యాయత్వశ్రవణాత్, మాండూక్యోపనిషది ఉపక్రమే — "సర్వం హ్యేతద్బ్రహ్మ అయమాత్మా బ్రహ్మ సోఽయమాత్మా" ఇత్యుక్త్వా అంతే "శివమద్వైతం చతుర్థం మన్యంతే స ఆత్మా స విజ్ఞేయః" (మాండూక్య ౧-౭) ఇత్యుక్త్వా అద్వితీయబ్రహ్మప్రకరణే ఉపక్రమోపసంహారయోరేకార్థప్రతిపాదకత్వాదుపక్రాంతస్య బ్రహ్మణ ఉపసంహారగతాద్వైతశివస్య చాభిన్నత్వోపదేశాచ్చ జగజ్జన్మాదికారణత్వేన పరబ్రహ్మత్వం తస్యైవ సిద్ధం। అన్యథా శివబ్రహ్మాత్మాదీనాం శ్రుత్యా జగత్కారణత్వప్రతిపాదనాత్తేషాం ప్రత్యేక మీశ్వరత్వాంగీకారే ఈశ్వరనానాత్వప్రసక్త్యా సకలమతవిరోధః సకలశ్రుతివిరోధశ్చ స్యాత్.

ఏవం సర్వవేదాంతార్థజ్ఞై ర్జైమిన్యాచార్యైః స్వకృతవేదపాదస్తవే సకలవేదవాక్యానాం శివపరత్వముక్తం. తథా చ చతుర్వేదపారంగతైః జ్యోతిర్నాథఘంటానాథభీమనాథభట్టభాస్కరాదభిర్వైదికై ర్వేదమార్గప్రతిష్ఠాపనాచార్యైరపి పాషండపాంచరాత్రబౌద్ధాద్వైతాదిదుర్మతనిరాకరణానంతరం—

> మహాదేవో దేవః సకలజగదారాధ్యచరణ,
> స్త్రయీమార్గో మార్గః కుమతిమతవృత్తిప్రమథనః.
> తయోర్వా బ్రూతే వృజిన మనయోస్తస్య నిదధే,
> శిరస్యంఘ్రిం వాదిప్రియదహనోఽహం నృపసభే.

ఇత్యాదినా శివస్యైవ పరబ్రహ్మత్వం వ్యవస్థాపితం తస్మాచ్ఛాస్త్రే బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యత్ర శివస్యైవస్వరూపజిజ్ఞాసేతి నిర్దిష్టం॥

ఏవం బ్రహ్మణో యజ్జగత్కారణత్వం తచ్ఛివస్యైవేతి సూత్రసందర్భరూపే శాస్త్రే బ్రహ్మేతి వ్యవహారః। "బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం"

(కై. అనం ౧) "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" (ముండక. ౩-౨-౯) "శివ ఏకో ధ్యేయశ్శివంకరస్సర్వమన్యత్పరిత్యాజ్య" (అథర్వశిఖా ౩) ఇత్యత్ర శివంకరోతీతి శివంకరః భావప్రధానో నిర్దేశః తస్మాద్దాత్యం తికపాశనివృత్తిపూర్వకశివత్వప్రాప్తిరేవ ముక్తిరిత్యుపదిశ్యతే. న చ ఆగంతుకత్వేనానిత్యత్వాత్ కథం శివత్వప్రాప్తిరేవ ముక్తిరితివాచ్యం। భ్రమరకీటన్యాయేన సత్యకిమేః సత్యభ్రమరత్వప్రాప్తిదర్శనాత్. నత్యాత్మకస్య జలస్య స్వభావనివృత్తి పూర్వక సత్యమాక్తికత్వప్రాప్తి దర్శనాత్ కిమర్థం బంధమిథ్యాత్వకల్పనమితి వివేకిభిర్బోద్ధవ్యం.

నను - మరుమరీచికాయాం భాసమానస్యాసత్యస్య తోయజ్ఞానస్య సత్యం మరీచికాజ్ఞానం నివర్తకమితి వ్యాప్తిబలాత్ జ్ఞానేన సత్యస్య కథం నివృత్తిః? ఇది చేన్న. సత్యస్య పూర్వజ్ఞానస్యోత్తరజ్ఞానేన, స్మృత్యా సంస్కారస్య, శివస్మరణేన పాపస్య, ప్రియస్మరణేన దుఃఖస్య, ప్రత్యధి కరణం సంశయస్య పూర్వపక్షనిర్ణయేన, పూర్వపక్షస్యచ సిద్ధాంతేన నివృత్తిదర్శనాత్.

నను-"అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం" (మహానా. ౧౦. అను) ఇత్యాదౌ ప్రధానస్య జగత్కారణత్వనిర్దేశాత్, బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వే వికారిత్వప్రసంగాచ్చ । "అథ-అతః - అబ్రహ్మజిజ్ఞాసా" ఇతి అబ్రహ్మణః ప్రధానస్య జిజ్ఞాసా కర్తవ్యేతిచేన్న - తజ్జిజ్ఞాసా ధాయకశ్రుత్యదర్శనాత్, "నోపాస్యా ప్రకృతిజీవా" ఇతిశ్రుతౌ తదుపాసనానిరాకరణదర్శనాత్, ప్రధానవన్నిరధిష్ఠానశక్తేరభావాచ్చ. ప్రధానస్య జగత్కారణత్వప్రతిపాదకశ్రుతీనాం "శస్త్రం ఛినత్తి శ్రోత్రం శృణోతి" ఇతివాక్యానామివ తదన్యకర్తృత్వం సూచితం। జడస్య జగత్కారణత్వాసంభవాత్ "మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వరం" (శ్వే. ౪-౧౦) ఇత్యాదౌ మాయాయా శ్శివాధీనత్వదర్శనాత్.

ఇతి శ్రీకరభాష్యే ఆద్యం జిజ్ఞాసాధికరణం.

జన్మాద్యధికరణం ౨.

"లక్షణప్రమాణాధీనా హి వస్తుసిద్ధిః" ఇతిన్యాయేన ప్రథమం బ్రహ్మణః ప్రాధాన్యలక్షణార్థ మిదం సూత్రం ప్రదర్శ్య నిర్విశేషత్వ సవిశేషత్వసంశయవిపర్యయనిరాకరణార్థం జిజ్ఞాస్యస్య బ్రహ్మణో లక్షణ మాహ. ౨. జన్మాద్యస్య యతః

ఇతి—"యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే యేన జాతాని జీవంతి యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి, తద్విజిజ్ఞాసస్వ, తద్బ్రహ్మేతి" (తై. భృ. ౧) ఇతి తైత్తిరీయే శ్రూయతేఽస్య విషయః, ప్రయంతి మ్రియమాణాని సంతి అభిసంవిశంతీతి వాక్యార్థః.

అత్ర పూర్వాధికరణే సందిగ్ధత్వేన బ్రహ్మణో విచార్యత్వసంభ వాదాక్షేపసంగతిః। సర్వత్ర దృష్టాంతప్రత్యుదాహరణసంగతీ చ సంభ వతః। యథాసందిగ్ధత్వహేతునా బ్రహ్మవిచార్యం, తథాజన్మాదీనాం జగన్నిష్ఠత్వేన హేతునా న బ్రహ్మణో లక్షణ మితి దృష్టాంతసంగతిః। అత్ర తటస్థలక్షణత్వేన న తథా సంభవతీతి ప్రత్యుదాహరణసంగతిః। జన్మ ఆది ర్యస్యేతి తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిః. అత్ర బ్రహ్మేతి పదమనువర్తతే తచ్ఛబ్దస్యాధ్యాహారః-జన్మాది-అస్య-యతః - ఇతి పద విభాగః। జన్మాది - సృష్టిస్థితిలయతిరోధానానుగ్రహాత్మకం కృత్యపంచకం అస్య చిదచిత్ప్రపంచవిలాసస్య, యతో యస్మాత్ - స్వాభావికానంత శక్తివిశిష్టబ్రహ్మణః, సంభవతి తద్బ్రహ్మేతి సూత్రార్థః.

అస్యేత్యనేన చాక్షుషప్రత్యక్షవిషయీభూతచేతనాచేతన ప్రపం చస్యకార్యత్వం; యత ఇత్యనేన బ్రహ్మణో జన్మాదిపంచకృత్యకారణత్వం చ నిర్దిష్టం। పరశివస్య బ్రహ్మణో జగజ్జన్మాదిపంచకృత్యానాం శ్రుతిసిద్ధ త్వాజ్జీవానాం తదుపాసకత్వం విధీయతే। కారణస్య బ్రహ్మణః కర్తు మకర్తుం చ శక్యమేవ। అత్ర-యతో వేతిశ్రుతావభిసంవిశంతీత్యనేన ఆవి ర్భావతిరోధానే సూచితే। విజ్ఞాతే బ్రహ్మణి తటస్థాదిలక్షణానుపపత్తిః; అవిజ్ఞాతే ప్రవృత్తిరేవ న స్యాత్। అతస్తత్ర కథం లక్ష్యలక్షణప్రవృత్తి రితి నశంకనీయం. గురూపదిష్టశాంభవదీక్షితస్యాపాతజ్ఞానసంభవాత్ తన్నిశ్చయార్థం లక్ష్యలక్షణవిచారప్రవృత్తి ర్నవిరుధ్యతే॥

విశయస్తు—కారణత్వం సర్వాధిష్ఠానస్య బ్రహ్మణః? తత్రారోపితప్రధానసత్వగుణప్రతిబింబిత కల్పితేశ్వరస్యవా? సర్వాధిష్ఠానస్య బ్రహ్మణో నిర్గుణత్వా జ్జగతశ్చ నిత్యత్వాత్తన్న సంభవతి। సావయవస్య కల్పితస్య మిథ్యాభూతస్య సుతరాం న సంభవతి.

కించ—"జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ" (శ్వే,౧-౯) "న కదాచిదనీదృశం జగత్" ఇత్యాదినా జగజ్జీవయో రజాతత్వనిత్యత్వవ్యపదేశాత్ కథం పరమేశ్వరస్య కారణత్వం? కారణత్వే "ఉత్పత్త్యసంభవాత్" (౨-౨-౪౨) ఇతిసూత్రే భగవతా సూత్రకారేణ శ్రుతిస్మృతివిరుద్ధత్వేన జీవోత్పత్తిప్రధానవైష్ణవమతస్య నిరాకృతత్వాత్ తన్న సంభవతి। అకారణత్వే—"యతో వా ఇమాని" (తై. భృగు. ౧) ఇత్యాదిశ్రుతివిరోధః స్యాత్। "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్, తతో వై సదజాయత "(తై. అను ౭) సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" (ఛాం. ౬-౨-౧) "న సన్నచాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః" (శ్వే. ౪-౧౮) ఇత్యాదిశ్రుతిషు అసత్కారణత్వ సత్కారణత్వ సదసద్వ్యతిరిక్తపరశివకారణత్వశ్రవణాత్ బహువిప్రతిపత్తిర్దృశ్యతే।

పూర్వపక్షస్తు-న చ పరమేశ్వరస్య జగత్కారణత్వం,నిర్గుణత్వాత్। తథాత్వే జగద్విలక్షణత్వేన? తదంతర్యామిత్వేన వా? సాకారస్య? నిరాకారస్య వా? నాద్యః—సర్వవ్యాపకత్వభంగప్రసంగాత్, నిరుపాధికత్వేన నిరాధారత్వేన చ కులాలకువిందాదిభ్యో ఘటపటాద్యుత్పత్తేరసంభవాచ్చ। న ద్వితీయః — ఘటాదివత్పరిచ్ఛిన్నత్వప్రసంగాత్, ఆధేయత్వప్రసక్తేశ్చ। న తృతీయః—సావయవస్య బ్రహ్మణః నిరవయవాకాశాదికల్పనాయోగాత్, పూర్వవత్పరిచ్ఛిన్నత్వప్రసంగాచ్చ। నాపి చతుర్థః — నిరవయవస్య సావయవప్రపంచకల్పనాసంభవాత్, "నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనం" (శ్వే-౬-౧౯) ఇత్యాదిశ్రుతివిరోధప్రసంగాచ్చ।

"సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాంత ఉపాసీత" (ఛాం. 3-౧౪-౧) ఇతి శ్రుతౌ సముద్రోత్పన్న ఫేనతరంగాదివత్ సర్వజగతస్త దుత్పత్తిస్థితిలయకర్తృతయా తదాత్మకత్వమితి శ్రూయతే । జగదుపాదాన పరమేశ్వరశక్తేస్తు తదేకదేశవృత్తిత్వం, "పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి" (తై. అర. 3-౧౨) ఇతి శ్రుత్యా ప్రదర్శితం । తస్మాన్మహాకాశాంతర్భూతపవనాదీనామివ పరమేశ్వరాంతర్భూత జగతాం పరమేశ్వరకారణత్వం । "లింగమధ్యే జగత్సర్వం లింగబాహ్యాత్పరం నహి" ఇతిశ్రుత్యాపి తథా సూచితం.

"యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే" (తై. భృగు. ౧) ఇత్యనేన శివస్య బ్రహ్మణో నిమిత్తకారణత్వం, "యత్ప్రయంతి" ఇత్యనేనోపాదానకారణత్వం చోపదిశ్యతే । తస్మాదవిరుద్ధ మభిన్న నిమిత్తోపాదానకారణత్వం । న త్వేకకారణత్వం, నాధ్యాసోపత్వం, న మిథ్యాత్వం చ విధీయతే.

నను—"జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ" (శ్వే. ౧-౯) ఇత్యాదినా పరమేశ్వరవజ్జీవస్యాప్యజత్వోపదేశాత్, "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే" (తై. భృగు. ౧) ఇత్యాదిశ్రుత్యాపరమేశ్వరస్య పంచమహాభూతమాత్రకారణత్వమితిచేన్న । సృష్టేః ప్రాక్ స్వాత్మని కుసూల ధాన్యవద్వర్తమానజీవానాం బహిర్నిర్గమనాదికర్తృత్వదర్శనాత్, జన్యత్వాజన్యత్వవిధాయకశ్రుతీనాం న విరోధః । "మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరం । తస్యావయవభూతైస్తు వ్యాప్తం సర్వమిదం జగత్" (శ్వే. ౪-౧౦) "మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతనః" (గీతా ౧౫-౭) ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిదర్శనాత్ । శక్తిసంకోచతయా సృష్టేః ప్రాక్ పరమేశ్వరస్య నిర్గుణత్వాత్ "నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం" (శ్వే. ౬-౧౯) ఇత్యాదినిర్గుణశ్రుతీనాం తత్కాలపరత్వం । "స ఈక్షాం చక్రే" (ప్రశ్న. ౬-3) ఇత్యాది

సగుణశ్రుతీనాం సృష్ట్యున్ముఖపరమేశ్వరశక్తివికాసకాలపరత్వం । సత్య జ్ఞానానందస్వరూపస్య శివస్య బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వే మృదాదివద్వికారిత్వం స్యాదితిచేత్ —"మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్" (శ్వే. ౪-౧౦) ఇత్యాదిశ్రుతిషు మాయాయా జగదుపాదానత్వం పరమేశ్వరస్య నిమిత్తత్వం చోపదిశ్యత ఇతి న విరోధః।

చిదాత్మకపరశివే కథం జడప్రపంచకల్పనమితి–"యథోర్ణనాభి స్సృజతే గృహ్ణతే చ" (ముండక ౧-౧-౭) ఇత్యాదిశ్రుతౌ చేతనోర్ణనాభేరచేతనతంతూత్పత్తిదర్శనాత్ । అఘటితఘటనాశక్తివిశిష్టపరమేశ్వరస్య కిమవక్తవ్యం? తస్మాజ్జడచేతనయోః ప్రపంచపరశివయోః కార్యకారణభావస్య, ఐక్యస్య చ పూర్వోదాహృతైః "సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాంత ఉపాసీత" (ఛాం ౩-౧౪-౧) ఇత్యాదిశ్రుతివచనైః ప్రతిపాదితత్వాత్ స ఏవ వైదికసిద్ధాంత ఇతి ఘంటాఘోషః।

అధ్యారోపాపవాదాంగీకారే— "స దేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం" (ఛాం. ౬-౨-౧) "తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి" (ఛాం. ౬-౨-౩) "ఏకో ఽహం బహుస్యాం ప్రజాయేయ ద్యావా పృథివీ జనయన్ దేవఏకః (మహానా. అను ౧) ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా (శ్వే. ౪-౬)"ప్రధానక్షేత్రజ్ఞ పతిర్గుణేశః సంసార మోక్షస్థితిబంధహేతుః (శ్వే౬-౧౬) తథా విద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యం"(ముండక ౩-౨-౮)"సర్వో వై రుద్రః" (మహా. అను ౧౩) ఇత్యాది బహుశ్రుతివిరోధాత్ బౌద్ధాదివద్వేదబాహ్యమత ప్రవేశః స్యాత్ ।

జడాజడయోరేకత్వాసంభవాత్ప్రపంచస్యాధ్యాసికత్వేన మిథ్యాత్వం సంభవతీతి యత్ తత్తుచ్ఛం । తథా హి—అన్యత్రాన్యధర్మారోపః ఖల్వధ్యాసః. తత్ర ఆత్మన్యనాత్మ ప్రపంచారోపో వా? అనాత్మన్యాత్మారోపో వా ? నాద్యః —పూర్వదృష్టసత్యసర్పసంస్కారేణ

రజ్జుసర్పభ్రాంతి రుపపద్యతే । తద్వదాత్మవ్యతిరిక్తసత్యప్రపంచానం
గీకారాత్, తదతిరిక్తప్రదేశాభావాచ్చ । న ద్వితీయః— అనా
త్మన్యాత్మారోపే ఆరోపితాత్మస్వరూపస్య బ్రహ్మణో మిథ్యాత్వాపత్తేః,
జడత్వాదిబహుదోషప్రసక్తేశ్చ । న చ పూర్వదృష్టత్వమేవ నియామక
మితి వాచ్యం। బీజాంకురన్యాయవత్పూర్వపూర్వాధ్యాసస్యోత్తరోత్తరా
ధ్యాసహేతుత్వాత్ । అధ్యాసస్సంభవతి ఇతిచేత్, తర్హ్యనవస్థాప్రసంగః।

కించ—"యత్ర యద్దృష్టం తత్ర న తస్యారోపః" ఇతి నియ
మాత్ తద్దృష్టప్రపంచస్య తస్మిన్నారోపః కథ ముపపద్యతే ? సర్పే
సర్పత్వారోపాసంభవాదనుపపత్తిర్దుర్వారా । అపి చ బ్రహ్మప్రపంచ
యోరనాదిత్వే-"యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే"(తై.భృగు
౧) ఇత్యాదిబహుశ్రుతివిరోధాత్ కార్యకారణత్వప్రయుక్తపౌర్వా
పర్యనియమప్రతిపాదకయుక్తిభంగప్రసంగశ్చ । దృశ్యత్వేన ప్రపంచస్య
మిథ్యాత్వాంగీకారే బ్రహ్మణోఽపి మిథ్యాత్వాపత్తిః, దృశ్యత్వావిశే
షాత్ । దృశ్యత్వానంగీకారాన్నోక్తదోష ఇతిచేత్ — లోకే
బ్రహ్మానుభూతిర్న స్యాత్ । కించ "అస్మత్ప్రత్యయవిషయత్వాదపరోక్ష
త్వాచ్చ ప్రత్యగాత్మప్రసిద్ధేః" ఇత్యుక్తివిరోధాత్ నాహంప్రత్యయవిషయో
బ్రహ్మ, ఇతిచేన్న । జీవబ్రహ్మణోః భేదానంగీకారాత్ । "కశ్చిద్ధీరః ప్రత్య
గాత్మానమైక్షత్" (కఠ ౨-౧-౧) "తరతి శోకమాత్మవిత్" (ఛాం.
౭-౧-౩) "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః" (బృహ ౪-౪-౫) "దృశ్యతే
త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా" (కఠ ౧-౩-౧౨) "పశ్య మే యోగమైశ్వరం"
(గీతా ౯ - ౫) "శివాత్మకమిదం సర్వం సదా పశ్యంతి సూరయః"
ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిపురాణవచనైర్బ్రహ్మదృశ్యత్వప్రతిపాదనాచ్చ ।
బ్రహ్మణో వ్యావహారికదృశ్యత్వాంగీకారే నిరధిష్ఠానభ్రమప్రసంగః ।
తస్మాన్నాధ్యాసోఽంగీకరణీయః ।

నను - "మాయాభాసేన జీవేశౌ కరోతి" ఇతి కల్పితశ్రుత్యా

జగతో మిథ్యాత్వమంగీక్రియతే ఇతిచేన్న। "జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ" (శ్వే ౧-౯) "మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతః సనాతనః"(గీతా౧౫-౭) ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతివిరోధ ప్రసంగాత్, అచేతనస్య ప్రధానస్య చేతన జీవేశ్వర కర్తృత్వాసంభవాచ్చ. "అంతవత్త్వమసర్వజ్ఞతా వా" (బ్ర. సూ. ౨-౨-౪౧) ఇతి సూత్రవిరోధః, కృతనాశాకృతాభ్యాగమ ప్రసంగశ్చ.

పరమేశ్వరసత్తావశాత్ప్రధానస్య జగత్కారణత్వ మితిచేన్న ఈక్షత్యధికరణే "తదైక్షత" (ఛాం. ౬-౨-౩) ఇత్యాదిశ్రుతి ప్రామాణ్యమంగీకృత్య వేదబాహ్యత్వేన ప్రధానజగత్కారణత్వ మతస్య నిరాకృతత్వాత్.

కించ — మిథ్యాత్వంనామ — అసత్త్వం? అనిర్వచనీయత్వం? బాధ్యత్వంవా? • నాద్యః — వేదాప్రామాణ్యప్రసంగాత్ । న ద్వితీయః—మానిత్వాపత్తేః। న తృతీయః - కిమిదం బాధ్యత్వం? త్రైకాలిక నిషేధప్రతియోగిత్వం? జ్ఞాననివర్త్యత్వం వా? నాద్యః— ప్రపంచస్య విద్యమానత్వాత్, అర్థసిద్ధిక్రియాసిద్ధిసత్త్వాచ్చ। అనాదిత్వాన్న పూర్వకాలనిషేధః, అనుభుజ్యమానత్వాన్న వర్తమానకాలనిషేధః, సంకోచ రూపేణ వేదరాశేః ప్రలయేఽపి పరమేశ్వరే సత్త్వాన్న భవిష్యత్కాల నిషేధః । న ద్వితీయః — జ్ఞానినాం పూర్వవత్ప్రపంచస్య భాసమానత్వాత్, తేషాం క్షుత్పిపాసాదికస్య దృష్టత్వాచ్చ.

న చ — దగ్ధపటన్యాయేన జీవన్ముక్తస్య దేహేంద్రియాది భేదజ్ఞానసంబంధ ఇతివాచ్యం। మరుమరీచికాదా భ్రాంతినాశేఽపి జలత్వేన ప్రతీయమానత్వమివప్రకృతే న వక్తుం శక్యం. యథా దగ్ధపటో ఽపి పటవద్భాసతే శీతనివారకత్వాదిక్రియాసిద్ధ్యభావాత్, లోకే మరుమరీచికా జలవద్భాసతే పిపాసాశాంత్యాది ధర్మాణా మయోగ్యత్వాత్, తద్వజ్జీవన్ముక్తానాం భేదజ్ఞానసత్త్వేఽపి శరీరకంపనక్షుత్పిపాసాద

కం న సంబధ్యేత। లోకే దండనాశేఽపి తజ్జన్య భ్రమణవదవిద్యానాశేఽపి తత్కార్యప్రారబ్ధశరీరాదేర్భోగైకనాశ్యత్వమితిచేన్న. తంతు పటాదివదవిద్యాయా ఉపాదానకారణత్వాత్, తస్మాత్తథా న యుక్తం। తథాదూర్వాసీయే——

"అనాద్యవిద్యయా బద్ధం బ్రహ్మాతత్కాలకారణం।
స్వావిద్యయా సంసరతి ముక్తిః కల్పితవాక్యతః॥
ఏవం ప్రకారణం శాస్త్రం సర్వమాహాత్మ్యనాశకం।
ఉపేక్ష్యం శివభక్తైస్తు శ్రుతిస్మృతివిరోధతః॥
ఫలనాశాదిదం తస్య ఫలం వై ముఖ్యతస్తమః।
జ్ఞాననాశ్యత్వసిద్ధ్యర్థం తదేవ హి నిరూపితం॥
తదన్యథైవ సంసిద్ధం విద్యాఽవిద్యానిరూపకైః॥
తన్మాయికత్వకథనం పురాణేషు ప్రదృశ్యతే।
తథేంద్రజాలవత్తేఽపి మతాంతరమిదం ధ్రువం॥
నాస్తి శ్రుతిషు తద్వార్తా దృశ్యమానాసు కుత్రచిత్॥
వాచారంభణవాక్యాని తదనన్యత్వబోధనాత్।
నమిథ్యాత్వాయ కల్పంతే శివోపాదానకారణాత్॥
జ్ఞానార్థమర్థవాదశ్చేజ్జగత్సృష్ట్యాదికారిణి।
శక్తేరనంగీకరణాద్విధిమాహాత్మ్యయోర్నతత్।
అపవాదార్థమేవైతదారోపో వస్తుతో నహి
దృఢప్రతీతిసిద్ధ్యర్థమితిచేత్తన్నయుజ్యతే।
ముఖ్యార్థబాధకం నాస్తి కార్యదర్శనతశ్శ్రుతేః।
ఇంద్రజాలికవత్తేపి తత్కర్తృత్వం తదీరితం॥
మాయాదీనాం చ కర్తృత్వం శ్రుతిసూత్రైర్నబోధ్యతే।
అకర్తృత్వం చ యత్తస్య మాహాత్మ్యజ్ఞాపనాయ వై॥

విరుద్ధమద్వ్యారోపాది న యుక్తి స్తస్య కారణం।
మాయికత్వం పురాణేషు మోహార్థముపపద్యతే।
తస్మాదవిద్యామాయాత్వకథనం మోహనాయ వై॥
అసత్యమప్రతిష్ఠం తే జగదాహురనీశ్వరం।
అపరస్పరసంభూతం కిమన్యత్కామ హేతుకం॥
సేశ్వరాద్వైతభావే తు సర్వం శివమయం జగత్।
జ్ఞానాద్వికల్పబుద్ధిస్తు లీయతే న స్వరూపతః।
భిన్నత్వం నైవ యుంజీత శివోపాదానతః క్వచిత్।
ఏవం వైదికసిద్ధాంత సేవ్యో నాన్య ఇతి శ్రుతిః॥" ఇతి,

ఏవమవిద్యామాయాప్రతిబింబితజీవేశ్వరవాదోఽపి న యుక్తః। తథా హి— అస్మత్ప్రత్యయగోచరశ్శారీరస్తు అవిద్యాప్రతిబింబితః? అంతఃకరణప్రతిబింబితో వా? అవిద్యావచ్ఛిన్నచైతన్యం? అంతఃకరణావచ్ఛిన్నచైతన్యం వా? ఈశ్వరస్తు మాయాప్రతిబింబితః? మాయావచ్ఛిన్నో వా? ఉభయోస్స్వాభావికత్వం? ఔపాధికత్వం వా? తదుపాధిస్తు మాయా? అవిద్యా? అంతఃకరణం వా? న తు స్థూలోపాధిః, పరలోకగమనానుపపత్తేః. "కార్యోపాధిరయం జీవః కారణోపాధిరీశ్వరః" ఇత్యుక్తేః తత్ప్రతిబింబపక్షోఽపి న యుక్తః। బ్రహ్మణో నిరూపత్వేన మాయాయా అసత్పదార్థత్వేన తత్ప్రతిబింబో న స్యాత్। న చ జలాకాశప్రతిబింబవత్, ఇతి వాచ్యం। "దృష్టానుసారిణీ కల్పనా" ఇతి న్యాయేన నీరూపస్యాకాశస్య ప్రతిబింబాసంభవాత్ తత్ప్రతిబింబప్రతీతిస్తు భ్రాంతిరేవ। జలాదౌ మూర్తాత్మకసూర్యాదిప్రతిబింబదర్శనాత్। అన్యథా వాయోరపి ప్రతిబింబాపత్తేః। దర్పణరేఖావద్యత్ర యదస్తి తత్ర తత్ప్రతిబింబో నాస్తీతి నియమాత్సర్వగతస్య బ్రహ్మణస్సర్వగతమాయాయాం ప్రతిబింబః కథముపపద్యతే?

నచ — విభుపదార్థయోస్సంయోగాసంభవాత్ప్రతిబింబా

భావోఽయుక్త ఇతి వాచ్యం । సంయుక్తస్యాపి ప్రభామండలస్య తథా తద్దర్శనాత్ । "గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధ్యే" (కఠ ౧-౩-౧) "గుహాం ప్రవిష్టావాత్మానౌ హి తద్దర్శనాత్" (బ్ర. సూ. ౧-౨-౧౧) ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రాభ్యాం జీవేశ్వరయోరేకత్ర స్థితిర్నిర్ణీతత్వాత్, బింబప్రతిబింబయోరేకత్ర నివేశాసంభవాత్తత్పక్షో న యుక్తః.

కించ—మాయాఽవిద్యయోర్బ్రహ్మప్రతిబింబౌ జీవేశ్వరౌ మాయాఽవిద్యానాశస్తయోర్మోక్షః ఖలు? తదంగీకారే జీవేశ్వరనాశ ఏవ మోక్ష ఇతి సంపద్యతే అతః పాషండబౌద్ధమతప్రవేశ ఆత్మహననమపురుషార్థ ఇతి మోక్షస్యాపురుషార్థత్వమాపద్యేత జీవేశ్వరయోరలీకత్వం స్యాత్ । తథాత్వే పారలౌకికప్రయత్నం కోఽపి న కుర్యాత్ । ముముక్షుర్వా మోక్షార్థం న యతేత ఉభయస్వరూపస్య మిథ్యాత్వాత్ సర్వస్య హ్యైహిక ప్రవృత్తిరేవస్యాత్ । సర్వాప్రవృత్తౌ ప్రవృత్తిమాత్రోచ్ఛేదః స్యాత్ । సర్వేఽపి విధినిషేధయోర్మిథ్యాత్వావిశేషాత్ కుత్రాపి న ప్రవర్తేరన్ । తథా సతి సన్మార్గోచ్ఛేదశ్చ స్యాత్ । జీవస్య ప్రతిబింబత్వేనాలీకత్వాత్, "ఐతదాత్మ్యమ్" ఇత్యారభ్య "స ఆత్మా" ఇత్యంతేన తత్త్వంపదార్థం నిరూప్య "స తత్త్వమసి" ఇత్యేన వదేత్ । దర్పణప్రతిఫలితవహ్న్యాదివదర్థక్రియాకారిత్వం న సంభవత్యేవ.

కించ—"యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్" (బృహ. ౫-౭-౨౨) ఇత్యాద్యంతర్యామిబ్రాహ్మణవిరోధః । నిఖిలోపాధౌ ప్రతిబింబస్యైకత్వేన జీవైకాద్బంధమోక్షసుఖదుఃఖాదివ్యవస్థానుపపత్తేః తస్మాత్ప్రతిబింబపక్షోఽప్యనుపన్నః । జడాంతఃకరణావచ్ఛిన్నచైతన్యస్య జీవత్వాంగీకారే ఘటపటావచ్ఛిన్నచైతన్యస్యాపి జీవత్వముపపద్యేత తస్మాదవచ్ఛేదపక్షోఽపి పూర్వోక్తదూషణగ్రస్తత్వాన్న యుక్తః। "ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచంద్రవత్" (బ్రహ్మబిందు. ౧౨) ఇతిశ్రుతిరసాధు

రేవ పూర్వోదాహృత శ్రుతీనాం బలిష్ఠత్వాత్. "నహి దృష్టాంతే సర్వ సంభవః" ఇతిన్యాయేన బ్రహ్మణః సర్వగతత్వే దృష్టాంత ఉపలభ్యతే.

"మాయాభాసేన జీవేశౌ కరోతి" ఇతి వాక్యేన న జీవేశయోః కల్పితత్వముపపద్యతే "జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ" (శ్వే. ౧-౯) ఇత్యాది బహుశ్రుతియుక్త్యనుభవవిరోధాత్ । మం—శివం, అయతీతి మాయా, "అయ-పయ-గతౌ" ఇతి ధాతోః ప్రాప్త్యర్థకత్వాత్, "మః శంభౌ ధాతృచంద్రయోః" ఇతి నిఘంటుశ్రవణాత్, ప్రణవార్థవివరణే "అకారో బ్రహ్మా, ఉకారో విష్ణుః, మకారో రుద్రః" ఇతి శ్రుతేశ్చ । మాయా — పరశివశక్తిః, ఆభాసేన — పరమేశ్వర సమప్రకాశేన, జీవేశౌ కరోతి—ప్రకటీకరోతీత్యర్థః। అన్యథా సర్వశ్రుతి భంగప్రసంగః। పూర్వోక్తసత్యానందాదీనాం జగత్కారణత్వే న దోషః। తేషాం పరమేశ్వరస్వరూపత్వాత్తద్ధర్మత్వాచ్చ అగ్నేర్దాహిత్వోష్ణప్రకాశవత్ । తస్మాత్ప్రపంచస్య కర్తృజన్యత్వం ఘటాదివద్వక్తుం శక్యం। ॥ యుక్తేః

యద్యపి జన్మాదికం జగన్నిష్ఠం వ్యధికరణత్వాన్న తద్బ్రహ్మస్వరూపలక్షణం। తథాపి జగత్కారణత్వం పరమేశ్వరస్యోపదేశాత్తటస్థలక్షణం స్వరూపభిన్నత్వే సతి వ్యావర్తకం తటస్థలక్షణం। యద్యప్యవ్యభిచారాజ్జగజ్జన్మాదికం ప్రత్యేకం లక్షణం సంభవతి । తథాప్యుత్పాదకత్వమాత్రం నిమిత్తే, అత ఉత్పత్తిస్థితిగ్రహణం న లయగ్రహణం। కదాచిదపి నిమిత్తకారణే న కార్యస్య లయస్సంభవతి। న చ తావతైవోపాదానత్వలాభాదుత్పత్తిస్థితిగ్రహణం వ్యర్థమితివాచ్యం । న హ్యుపాదానత్వం సకలధర్మితయోచ్యతే। కింతు ప్రకృతివికారన్యాయేనాభేదప్రతిపత్త్యై। భవతు బ్రహ్మజగదుపాదానం, ఉత్పత్తిస్థితిత్యోరన్య ఏవాధిష్ఠాతా స్యాత్, కుంభకార ఇవ కుంభోత్పత్తౌ రాజ్యవచ్చ రాజావస్థానమితి ప్రాశంసికముత్పత్తి స్థితిగ్రహణమితి.

స్వరూపలక్షణం తు "సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ" (తైత్తి- ఆనం-౧) ఇతి శ్రుతిప్రతిపాదితం సత్యాదిస్వరూపత్వం। నను సత్యత్వాదేః పరమశివస్వరూపాద్భేదేన పరమశివస్వరూపలక్షణత్వం, అభేదే వాక్యార్థాసిద్ధిః గుణప్రధానభావాపన్నపదార్థసంసర్గో హి సర్వత్ర వాక్యార్థః; న చాభేదే తత్సంభవతి, ఇతిచేన్న। యత్ర పదార్థప్రమితిః తత్ర సంయోగో వాక్యార్థః, యత్ర పదార్థప్రమితిపరః పదసందర్భః తత్రాఖండపదార్థ ఏవ వాక్యప్రతిపాద్యః। యథా—"అస్మిన్ జ్యోతిర్మండలే కశ్చంద్రః" ఇతి ప్రశ్నే "ప్రకృష్టప్రకాశశ్చంద్రః" ఇతి వాక్యమఖండచంద్రస్వరూపప్రతిపత్తిపరం। న చ ప్రకృష్టప్రకాశవైశిష్ట్యం వాక్యప్రతిపాద్యం ప్రమేయం, మానాంతరసిద్ధత్వాత్। నాపి చంద్రత్వవైశిష్ట్యం, ఏకవ్యక్తికతయా చంద్రత్వజాతేరభావాత్। న చ చంద్రశబ్దవాచ్యత్వవైశిష్ట్యం, తస్యాప్యదృష్టత్వాత్। స్వరూపమాత్రప్రశ్నే తస్యాభిధానానౌచిత్యాత్.

వస్తుతస్తు—వాక్యానాం సర్వత్ర శ్రూయమాణపదార్థసంసర్గపరత్వనియమోత్పాదనాయ పదార్థమాత్రనిష్ఠత్వమపి క్వచిదస్తీతి వ్యుత్పాద్యం। తచ్చ లక్షణావాచ్యం। తత్ర లోకే పదానాం విశిష్టశక్తత్వేన పదార్థః సర్వోఽపి సఖండ ఏవ తథాపి న దృష్టాంతాసిద్ధిః, పదార్థమాత్రనిష్ఠత్వే వాక్యస్య దృష్టాంతత్వసంభవాత్। ఏవం చాపి సత్యాదిపదాన్యేకబ్రహ్మపదార్థనిష్ఠాని. బ్రహ్మపదార్థశ్చ న విశిష్టః, అభేదశ్రుతిసమాసాత్।

నను విశిష్టవాచకైస్సత్యాదిపదైః, కథమఖండబోధః? ఇతిచేత్ తల్లక్షణయేతి గృహాణ। ఉక్తంచ శివాద్వైతప్రకాశకే.—"ఉపాయస్తు వైశిష్ట్యం అఖండచంద్రప్రతిపత్తౌ, తచ్చ విరోధాచ్చంద్రే న జ్ఞాయతే సత్యాదివాక్యేత్వనంతాదిపదైర్వైశిష్ట్యం బాధ్యతే" ఇతి। ఏతేన "సేనావనాదిలక్షణస్య నాఖండార్థకత్వమ్, సేనావనాదీనాం సముదాయ

రూపత్వే నాఖండార్థత్వాభావాదితి న లక్షణామాత్రస్యాఖండార్థత్వమ్” ఇతి నిరస్తం। తత్రాపి పదార్థమాత్రనిష్ఠత్వస్యావివాదాత్.

నను లక్షణయైకత్వపరత్వే సత్యాదివాక్యానామేకే నైవ తాదృగర్థబోధాత్పదాంతరవైయర్థ్యం,పర్యాయత్వప్రసంగశ్చ ఇతిచేన్న। విశిష్టశక్తానాం శక్యార్థేఽపర్యాయాణామేవ లక్షణయైకార్థపరత్వస్యార్థవాదానాం ప్రాశస్త్యపరత్వస్యేవావిరోధాత్। న చ వైయర్థ్యం- వ్యావృత్తిభేదాత్। సత్యపదేనాసత్యవ్యావృత్తిః, జ్ఞానపదేన జడవ్యావృత్తిః, అనంతపదేన పరిచ్ఛిన్నవ్యావృత్తిరితి। సర్వత్ర వ్యావృత్తిభేదాత్ న పౌనరుక్త్యం.

నను కిం వ్యావృత్తయోఽపి బ్రహ్మభిన్నా అభిన్నా వా? ఆద్యే ఐక్యశ్రుత్యనుపపత్తిః, ద్వితీయే తదేవ పదాంతరవైయర్థ్యం ఇతిచేన్న। ఏకస్మిన్ ప్రతియోగ్యనుయోగికారణవ్యాపకాదిశబ్దవదవైయర్థ్యోపపత్తేః। న హి కారణతాదికం ధర్మాంతరం। ఏవం వ్యావృత్తీనాం బ్రహ్మాభేదేఽపి ప్రతియోగిభేదాదవైయర్థ్యం। ఏతదభిప్రాయేణైవ శివాద్వైతప్రకాశకే సంగ్రహః—.

అవిశిష్టమపర్యాయానేకశబ్దప్రకాశితం ।
ఏకం వేదాంతనిష్ణాతమఖండం ప్రతిపేదిరే॥ ఇతి,
తస్మాత్సత్యత్వాదికం స్వరూపలక్షణమితి సిద్ధం ।

నను“ఆద్యస్య బ్రహ్మణః చతుర్ముఖస్య, యతో జన్మ, తద్బ్రహ్మ” ఇతిచేన్న । శ్రుతియుక్త్యనుభవవిరోధాత్ । చతుర్ముఖస్యాద్యత్వం నామ సర్వకార్యాపేక్షయా? చేతనాపేక్షయా వా ? నాద్యః— “ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః” (తై. ఆనం ౧) ఇతి భూతసృష్టేః ప్రథమమభిధానాత్ । న చ హిరణ్యగర్భజననాంతరమేవ భూతసృష్టిరితి వాచ్యం। సమష్టిలింగశరీరాభిమానినో హిరణ్యగర్భస్య భూతసృష్ట్యనంతరం జననావశ్యకత్వేన తతః పూర్వముత్పత్తౌ మానాభావాత్ ।

తథాపి జనకత్వేఽస్య జ్ఞేయబ్రహ్మలక్షణత్వాసిద్ధేః రామకృష్ణాదేరివ చతుర్ముఖస్యైవ జనకాపేక్షయా ఉత్కృష్టతాపత్తేశ్చ. విష్ణోరేవ హిరణ్యగర్భోత్పత్తిరితి వినిగమకాభావాత్.

"యో దేవానాం ప్రథమం పురస్తాద్విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః। హిరణ్యగర్భం పశ్యత జాయమానం స నో దేవః శుభయా స్మృత్యా సంయునక్తు॥" (మహానా. అను. ౧౦) అస్యార్థః - మహర్షిః - వేదకర్తా యః - సర్వజ్ఞత్వాదినా, విశ్వస్మాత్ - చిదచిత్ప్రపంచాత్, అధికో రుద్రః - పరమశ్శివః, సర్వేషాం దేవానామింద్రాదీనాం, ప్రథమం హిరణ్యగర్భం - చతుర్ముఖం, స్వసంకల్పేన ప్రకృతిరూపాత్మనా జాయమానం, సకలవేదోపదేశార్థమనుగ్రహదృష్ట్యా పశ్యన్, స-శివః, నః - అస్మానపి, శుభయా - సంసారపాశమోచికయా పరమానందస్వరూపయా వేదవేదాంతాగమసిద్ధయా, స్మృత్యా—దీక్షయా, సంయునక్తు—సంయోజయత్వితి తాత్పర్యం।

"యో దేవానాం ప్రభవశ్చోద్భవశ్చ విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః। హిరణ్యగర్భం జనయామాస పూర్వం స నో బుద్ధ్యా శుభయా సంయునక్తు॥" శ్వే. ౩-౪ ఇత్యాదినా మహేశ్వరోత్పన్నత్వం హిరణ్యగర్భస్యావగమ్యతే, తస్మాత్తదర్థో న విధీయతే.

నను "ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్, న బ్రహ్మా నేశానో నాపో నాగ్నీషోమౌ నేమే ద్యావాపృథివీ" (మహా. ౧-౧) ఇతి మహోపనిషది నారాయణస్యైవ సర్వాతిశాయిత్వస్య సృష్టేః ప్రాక్ సత్తాయా దర్శనాత్, "నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే" (నారాయణ ౧-౧) ఇత్యాదినా సర్వకారణత్వదర్శనాత్, "అథ కస్మాదుచ్యతే బ్రహ్మ బృహంతో హ్యస్మిన్ గుణాః" ఇత్యాదినా తస్యైవ పూర్ణగుణత్వావగమాత్, "తదేవ బ్రహ్మ పరమం కవీనాం" (మహానా. అను. ౧) "అంతస్సముద్రే మనసా చరంతం"

(తై. ఆర. 3-౧౧) ఇత్యాదినా సముదశ్రితాయిత్వాదిధర్మాణాం విద్వద్రూఢ్యా తస్యైవ ముఖ్యత్వాత్, "న సన్న చా సచ్ఛివ ఏవ కేవలః" (శ్వే-౪-౧౮) "బ్రహ్మావిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే సంప్రసూయంతే" (అథర్వశిఖా.౧) "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" (ఛాం.౬-౪-౧) ఇత్యాది వాక్యానాం భాగపశున్యాయేన సామాన్యవిశేషయోరేకత్వసిద్ధివత్తత్పరత్వస్యైవ యుక్తత్వాత్, "గచ్ఛతీతి గౌః" ఇతి వ్యుత్పత్త్యా నానార్థ బోధకత్వేఽపి గవి రూఢివద్ బ్రహ్మశబ్దస్యాపి చతుర్ముఖబ్రహ్మప్రణవ బ్రాహ్మణాదిషు ప్రవృత్తత్వేఽపి అనంతకల్యాణగుణవిశిష్టే నారాయణ ఏవ యోగరూఢత్వాచ్చ జగజ్జన్మాదికారణత్వం తస్యైవ సముచితం—ఇతిచేద్భ్రాంతః.

విష్ణోర్జగత్కారణత్వేఽపి న తద్బ్రహ్మలక్షణం, సూక్ష్మసృష్ట్యనంతరభావిదేవాదిసృష్టేః పూర్వం తజ్జన్మశ్రవణాత్। విష్ణోరుత్పత్తిః ఋగ్వేదే శ్రూయతే "విమురిత్థా పరమమస్య విద్వాన్ జాతో బృహన్నభిపాతి తృతీయం" (ఋగ్వేద. ౭-౫-౨౯) ఇతి. అస్యార్థః-అస్య-మహేశ్వరస్య, ఇత్థా-ఇత్థంభావేన, విద్వాన్-వేత్తా, బృహన్ విష్ణుః - ఆదివిష్ణుః, జాతస్సన్ తృతీయం - కైలాసం, అభిపాతి - రక్షతి। బృహచ్ఛబ్దేన ఆదివిష్ణురేవ వ్యపదిశ్యతే। "నమోవిష్ణవే బృహతే కరోమి" (తై. ఆర. ౧-౧౨) "బృహత్తే విష్ణో సుమతిం భజామహే" (తై. బ్రా. ౨-౪-3) ఇత్యాదిషు దర్శనాత్, అజాతపరమేశ్వరమేవముపస్థితం పరిత్యజ్య అనుపస్థితకల్పనే మానాభావాత్, "అజాత ఇత్యేవం కశ్చిద్భీరుః ప్రతిపద్యతే। రుద్ర యత్తే దక్షిణం ముఖం తేన మాం పాహి నిత్యం" (శ్వే. ౪-౨౧) ఇతి శ్వేతాశ్వతరోపనిషది మహేశ్వరస్యైవాజాతత్వశ్రవణాచ్చ శంభోరాదివిష్ణుజనకత్వం యుక్తమేవ। ఋగ్వేదే "సోమః పవతే జనితా మతీనాం జనితా దివో జనితా పృథివ్యాః జనితాఽగ్నేర్జనితా సూర్యస్య జని

తేంద్రస్య జనితోత విష్ణోః" (ఋగ్వేద ౭-౪-౬) ఇతి "ధ్యాయీత శానం ప్రధ్యాయితవ్యం సర్వమిదం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే సంప్రసూయంతే" (అథర్వశిఖా - 3) ఇత్యాదిషు శివస్యైవ సర్వకారణత్వం శ్రూయతే "శివ ఏవ కేవలః" (శ్వే. ౪-౧౮) ఇతి వాక్యస్య సనాతన సృష్టిపరత్వం "నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే" (నారా - ౧-౧) ఇతి వాక్యస్యావాంతర సృష్టిపరత్వమితి తదుక్తం వాయవీయసంహితాయాం.

త్రయస్తే కారణాత్మానో జాతాస్సాక్షాన్మహేశ్వరాత్।
చరాచరస్య విశ్వస్య సర్గస్థిత్యంతహేతవః॥
పిత్రా నియమితాః పూర్వం త్రయోఽపి త్రిషు కర్మసు।
బ్రహ్మ సర్గే హరిస్త్రాణే రుద్రస్సంహరణే పునః॥
తథాప్యన్యోన్యమాత్సర్యాదన్యోన్యాతిశయార్థినః।
తపసా తోషయిత్వా స్వం పితరం చంద్రశేఖరం॥
లబ్ధా సర్వాత్మతా తస్య ప్రసాదాత్పరమేష్ఠినః॥
బ్రహ్మనారాయణౌ పూర్వం రుద్రః కల్పాంతరేఽసృజత్।
కల్పాంతరే పునర్బ్రహ్మ రుద్రవిష్ణూ జగన్మయః।
విష్ణుశ్చ భగవాన్ రుద్రం బ్రహ్మాణమసృజత్పునః।
నారాయణం పునర్బ్రహ్మ బ్రహ్మాణం చ పునర్భవః ఇతి॥
(శి. వా. సం. పూ. భా. ౧౧ అ.)

"స బ్రహ్మ స శివస్సేంద్రస్సోఽక్షరః పరమః స్వరాట్" (మహానా. అను. ౧౧) ఇత్యాదిశ్రుతిశతేన మూర్తిత్రయవ్యతిరిక్తస్యైవ బ్రహ్మత్వోపదేశాత్, నారాయణాద్యుపనిషత్సు మూర్తిత్రయాతీతత్వేన నారాయణస్య వ్యపదేశాభావాత్, "ప్రపంచోపశమం శాంతం శివమద్వైతం చతుర్థం మన్యంతే స ఆత్మా స విజ్ఞేయశ్శివోఽద్వైతః" (మాం. ౧-౭) "ధ్యాయీతేశానం ప్రధ్యాయితవ్యం

సర్వమిదం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే సంప్రసూయంతే" (అథర్వ
శిఖా. 3) ఇత్యాదిషు శివస్యైవ త్రిమూర్త్యతీతత్వేన వ్యవస్థాపనాచ్చ
తస్యైవ బ్రహ్మత్వం । అనుశాసనికేఽపి—

సోఽసృజద్దక్షిణాదంగాద్బ్రహ్మాణం లోకసంభవం
వామపార్శ్వాత్తథా విష్ణుం లోకరక్షార్థమీశ్వరః
హృదయాత్కాలరుద్రాఖ్యం................।

ఇత్యుపదేశాత్, రుద్రోత్పత్తేః కాలరుద్రోత్పత్తిపరత్వం।
అన్యథా "అజాత ఇత్యేవం కశ్చిద్భీరుః ప్రతిపద్యతే" (శ్వే.౪-౨౧)
ఇతి శ్రుతివిరోధాత్, న చ విష్ణోరుత్పత్తిరవతారపరా। "విష్ణురిత్థా"
ఇతి పూర్వోక్తశ్రుతివిరోధాత్.

కించ—అథర్వశిఖాయాం "అకారణం కారణం తు ధ్యేయః"
ఇతి తుశబ్దేన పూర్వోక్తవైలక్షణ్యం ప్రతిపాద్య శంభోః పరమకారణ
త్వోపదేశాత్, "నారాయణ ఆసీత్" ఇతి లఙంతేన అనద్యతనభూత
భవనక్రియావాచినా భగవతో నారాయణస్య ప్రథమోత్పత్తిమాత్రం
ప్రతిపాద్యతే । "శక్తేరాసీత్పరాశరః" ఇత్యాదివత్ ఛాగపశున్యాయే
నైవ సదాత్మాదిశబ్దానాం నారాయణాదిశబ్దానామపి శివపరత్వమేవ ।
"సర్వో వై రుద్రః" ఇతి శ్రుతేః, "స ఏవ విష్ణుస్స ప్రాణస్స కాలోఽగ్నిస్స
చంద్రమాః" (కై. ౧-౮) ఇతి కైవల్యోక్తేః, "అహమేకః ప్రథమమాసం
వర్తామి చ భవిష్యామి చ నాన్యః కశ్చిన్మత్తో వ్యతిరిక్తః" ఇత్యథర్వ
శిరోవచనాత్,

యాని నామాని గోవింద తవ లోకే మహాంతి వై
తాన్యేవ మమ నామాని నాఽత్ర కార్యా విచారణా॥

ఇతి హరివంశే కృష్ణం ప్రతి శివవచనాత్, జైమినిభట్టభాస్కరా
చార్యాదిభిర్వైదికైశ్చతుర్వేదతాత్పర్యానుసారేణ శివస్యైవ పర
బ్రహ్మత్వవ్యవస్థాపనాత్, భగవతా వ్యాసేనాపి సూతసంహితాయాం సర్వ

వేదాంతతాత్పర్యేణ శివే పరబ్రహ్మత్వనిర్దేశాత్. "ధ్యాయీతే
శానం ప్రధ్యాయితవ్యం సర్వమిదం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే సంప్ర
సూయంతే" (అథర్వశిఖా 3) "సోమః పవతే జనితా మతీనాం"
(ఋగ్వే. ౭-౪-౬) "క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః క్షరాత్మానా
వీశతే దేవ ఏకః"(శ్వే.౧-౧౦)"ఈశానస్సర్వవిద్యానామీశ్వరస్సర్వభూతా
నాం బ్రహ్మాధిపతిర్బ్రహ్మణోఽధిపతిర్బ్రహ్మా శివో మే అస్తు సదా
శివోం" (మహానా. అను. ౨౧) "ఏకో హి రుద్రో న ద్వితీయాయ
తస్థుః య ఇమాల్లోకానీశత ఈశనీభిః" (శ్వే. 3-౨) "యేషామీశే
పశుపతిః పశూనాం చతుష్పదాముత చ ద్విపదాం" (తై.సం.3-౧-౪)
ప్రపంచోపశమం శాంతం శివమద్వైతం చతుర్థం మన్యంతే"
(మాండూ. ౧-౭) "నిధనపతయే నమః। నిధనపతాంతికాయ నమః"
(మహానా. అను. ౧౪) "సర్వభూతదమనాయ నమో మనోన్మనాయ
నమః" (మహానా. అను. ౨౧) ఇత్యాదిశ్రుతికదంబేన పరమశివస్యైవ
జగజ్జన్మాదిహేతుత్వ వ్యపదేశాచ్చ, బ్రహ్మలక్షణం జగజ్జన్మాదికార
ణత్వం శివస్య నిష్ప్రత్యూహం.

స్వశక్త్యవచ్ఛిన్న రాజసగుణవిశిష్టేన భవాభిధానేన సర్వజగన్ని
ర్మాణం, సాత్త్వికగుణాస్పదమృడాభిధానేన పాలనం, తామసావచ్ఛిన్న
హరాభిధానేన సర్వసంహారం చ కుర్వన్ శివః త్రిగుణాత్మకప్రకృతేః
స్వచిచ్ఛక్తౌ లయం కృత్వా స్వయం స్వభావచిచ్ఛక్త్యా ఏక ఏవ భాసతే।
తదుక్తం మహిమ్నః స్తవేఽపి "విపులరజసే విశ్వోత్పత్తౌ భవాయ
నమో నమః" ఇతి। అతఏవ శైవాగమే—

సర్వజ్ఞతా తృప్తిరనాదిబోధః స్వతంత్రతా నిత్యమలుప్తశక్తిః
అనంతశక్తిశ్చ విభోర్విధిజ్ఞాః షడాహురంగాని మహేశ్వరస్య॥
యచ్ఛక్తిస్థలమిత్యాహుస్తత్సర్వజ్ఞత్వముచ్యతే।
యన్మాహేశ్వరం నామ సా తృప్తిర్మమ శాంకరి.॥

యత్ప్రసాదాభిధం నామ తదభ్యేధో మే నిరంకుశః॥
యత్ప్రాణలింగకం నామ తత్స్వాతంత్ర్యముదాహృతం॥
యదస్తి శరణం నామ హ్యాలుప్తా శక్తిరుచ్యతే।
యదైక్యస్థలమూర్ధ్వస్థం హ్యానంతా శక్తిరుచ్యతే॥
ఏతదంగస్థలం దేవి గుహ్యాద్గుహ్యతరం పరం। ఇతి.

సర్వజ్ఞత్వాదిధర్మాణాం శివస్యైవ సంభవాన్నేతరేషాం జగజ్జన్మాదికారణమితి సిద్ధం.

ఇతి జన్మాద్యధికరణం సమాప్తం.

శాస్త్రయోనిత్వాధికరణమ్ 3.

జిజ్ఞాస్యబ్రహ్మణో లక్షణం ప్రసాధ్య ప్రమాణమాహ

3 శా స్త్ర యో ని త్వా త్

"అస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేదస్సామవేదః" (బృ. ౨-౪-౧౦) ఇత్యాదివాక్యమస్య సూత్రస్య విషయః। శాస్త్రం ఋగ్వేదాది. తస్య యోనిః కారణం శివః। "శివో మామేవ పితరః" ఇత్యాదౌ వేదానాం పరమేశ్వరకారణత్వం. "వాచా విరూపనిత్యయా" ఇత్యాదౌ నిత్యత్వం చ దర్శితం.

పరశివస్య బ్రహ్మణో నిగమాగమకారణత్వం యుక్తం న వేతి సందిహ్యతే.

అనాదినిధనా నిత్యా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా।
ఆదౌ వేదమయీ దివ్యా యతస్సర్వాః ప్రవృత్తయః॥

ఇత్యాదిస్మృతౌ వేదస్య నిత్యత్వశ్రవణాత్, పరమేశ్వరజన్యత్వే పౌరుషేయత్వేనాప్రామాణ్యానిత్యత్వప్రసంగాచ్చ। తస్మాత్ పరమేశ్వరవద్వేదానామజన్యత్వం. త్రైకాలికాబాధ్యత్వంచేతి ప్రాప్తే- బ్రూమః.

వేదానాం స్వయంభవత్వే "శివో మామేవ పితరః" ఇతి శ్రుతివిరోధాత్, సామశాఖాగతచరణవ్యూహే తేషాం శరీరగోత్రవర్ణాది నిరూపణాత్, పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తర జ్ఞానవిషయహేతుత్వాత్, తేషాం శబ్దాత్మకగుణత్వేన వ్యోమకారణత్వాత్, "ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః"(తై. ఆ. ౧) ఇత్యాదినా ఆకాశపంచభూతానాం పరమేశ్వరకారణత్వనిర్దేశాచ్చ కథం వేదానాం స్వయంభవత్వం? తథాచ స్మృతిః—

అష్టాదశానామేతాసాం విద్యానాం బ్రహ్మవర్త్మనాం।
ఆదికర్తా శివస్సాక్షాచ్ఛూలపాణిరితి శ్రుతిః॥
సద్యోజాతేన ఋగ్వేదం వామదేవేన యాజుషం।

అఘోరేణ తథా సామ పురుషేణ త్వథర్వణం॥
ఈశానేన ముఖేనైవ కామికాద్యాగమాంస్తథా॥
జనయామాస విశ్వేశః సర్వసిద్ధిప్రదాయకః॥
విమర్శరూపిణీ శక్తిః శివస్య పరమాత్మనః।
నిగమాగమరూపా స్యాత్ సర్వతత్త్వప్రకాశినీ॥
తస్మాద్వేదాగమార్థేషు యః కుర్యాద్భేదభావనాం।
న సహస్రకులం ఘోరే నరకే పతతి ధ్రువం॥

ఇతి పరమేశ్వరస్య నిగమాగమాది సర్వవిద్యాకర్తృత్వ ప్రతిపాదనాత్, "సృష్టేః ప్రాక్ స్వాత్మవిలీనభూతస్వశక్త్యాత్మక వేదాగమాదీన్ నిశ్వసితవ దయత్నేన పూర్వపూర్వానుపూర్వీవర్ణరూపరచనయా బహిరావిష్కరోతి. తస్మాన్నిగమాగమాదీనామపౌరుషేయత్వమీశ్వరకర్తృ కారణకత్వం చ యుక్తమేవ। జన్యత్వాజన్యత్వవిధాయకశ్రుతీనా మతో న విరోధః.

నను "న సన్న చాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః" (శ్వే. ౪-౧౮) "నాన్యత్ కించనమిషత్" (ఐత. ౧-౧) "నేహ నానాస్తి కించన" (బృ. ౪-౪-౧౯)। "న తు తద్ద్వితీయమస్తి" ఇత్యాదిశ్రుతిషు ద్వితీయ వస్తునిషేధవ్యపదేశాత్కథం వేదానాం నిత్యత్వం? ఇతి చేన్న। "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" (ఛాం. ౩-౧౪-౧) "సర్వో వై రుద్రః" (మహానా ౧౬ అను) ఇత్యాదిశ్రుతిషు చరాచరప్రపంచస్య బ్రహ్మోపాదానత్వేన బ్రహ్మాత్మత్వవ్యపదేశాత్ పూర్వోక్తశ్రుతీనాం న జగన్మిథ్యాత్వపరత్వం। సృష్టేః ప్రాగపి సంకుచితరూపేణ నిగమాగమాత్మకవిమర్శరూపపరాశక్తేర్బీజాంకురవత్పరమేశ్వరే స్థితత్వాత్, శక్తిశక్తిమతోరభేదాచ్చ "పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ" (శ్వే. ౬-౮) ఇతి శ్రుత్యా పరమేశ్వరస్య స్వాభావికత్వేన శక్తేరుపదేశాత్, జగన్మిథ్యాత్వే శ్రుత్యభావాత్తదయుక్తం.

నను—శబ్దబుద్ధికర్మణాం త్రిక్షణావస్థాయిత్వేన శబ్దాత్మకస్య వేదస్య కథం నిత్యత్వం ఇతి చేన్న। "కారణ నిత్యత్వే కార్యనిత్యత్వం" ఇతి న్యాయేన కారణరూప సర్వవేదాత్మక విమర్శశక్తేర్నిత్యత్వాత్ కార్యరూప వేదస్యాపి నిత్యత్వం నిష్ప్రత్యూహమేవ.

కించ—నిత్యముక్తబుద్ధశుద్ధస్వభావస్య స్వతఃప్రమాణభూతస్య పరమాప్తస్య మహేశ్వరస్య వచనం ప్రమాణమేవ। "యత్ పౌరుషేయం తదప్రమాణం" ఇతి నియమస్తు రాగద్వేషాదిపాశబద్ధమానుష విషయక ఏవ। కించ—వేదా అపి శాంభవదీక్షాం లబ్ధ్వా శివప్రసాద మహిమ్నా పరమేశ్వరానంతకల్యాణగుణ స్తుతిపాఠకకవయ ఇవ తన్మహిమాతిశయం విధిలక్షణముఖేన స్తువంతి। "జగతాం పతయే నమః" "నమో హిరణ్యబాహవే" ఇత్యాదినా స్తుతిం చ కుర్వంతి।తస్మాత్పరమేశ్వర విమర్శాత్మకశక్తితయా వేదాగమానాం పరశివప్రామాణ్యే ముఖ్యత్వ ముపపద్యతే.

నను—"షడ్ఢోతా వై భూత్వా ప్రజాపతిరిదం సర్వమసృజత। ఋచో యజూంషి సామాని" (తై. బ్రా. ౨-౩-౨) ఇత్యాదినా చతుర్ముఖాదేరపి వేదకర్తృత్వావగమాత్కథం మహేశ్వరస్యైవ తత్కర్తృత్వం? ఇతి చేన్న। "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై" (శ్వే. ౬-౧౮) ఇత్యాదిశ్రుతౌ హిరణ్యగర్భోత్పత్తేః ప్రాగేవ వేదసద్భావావగమాత్, హిరణ్యగర్భాయ సర్వ వేదోపదేశకత్వం పరమేశ్వరస్యైవేతి దర్శనాచ్చ స ఏవ సర్వాధిక ఇత్యుచ్యతే.

తథా చ శ్రుతిః—

"యో దేవానాం ప్రథమం పురస్తాద్విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః। హిరణ్యగర్భం పశ్యత జాయమానం స నో దేవః శుభయా

స్మృత్యా సంయునక్తు" (మహానా. అను. ౧౦) ఇత్యాదినా చిదచిత్ప్రపంచాధికత్వం హిరణ్యగర్భోత్పాదకత్వం చ పరమేశ్వరస్యైవ నిర్దిశతి.

నను— సర్వవేదవేదాంతోక్త సకలపదార్థాభిజ్ఞత్వరూపం హి సర్వజ్ఞత్వం? ఉపమన్యు దధీచి గౌతమదూర్వాసాదీనామపి తద్దర్శనాత్ కథం పరమేశ్వరస్యైకస్యైవ? ఇతి చేన్న—పరమేశ్వరోపాసనావశాత్ తత్కృపాలబ్ధయత్కించిత్సర్వజ్ఞత్వస్య తేషాం సత్త్వాన్న విరోధః। ఖద్యోత ప్రభాకరయోస్తేజస్త్వేనైకత్వేపి ప్రకాశవైలక్షణ్యవత్ సర్వవస్త్వవభాసకశ్రుతీనాం పరమేశ్వరకర్తృతయా తస్యైవ సర్వాధికజ్ఞానముపపద్యతే, । శాస్త్రప్రవర్తకాపేక్షయా శాస్త్రప్రణేతౄణాం విశేషజ్ఞానదర్శనాత్। కించ—సకలజగద్వ్యాపకత్వేన సర్వాంతర్యామిత్వేన సర్వజ్ఞత్వం నాన్యేషాం సంభవతి. సర్వజ్ఞత్వాది షడ్విధధర్మాణా మనన్యసాధారణత్వాత్.

నను—పూర్వసూత్రేణైవ జగజ్జన్మాదికారణత్వేన శాస్త్రకారణత్వసర్వజ్ఞత్వాదీనామపి సిద్ధత్వాత్ కిమస్య సూత్రస్య ప్రయోజనం? ఇతి చేన్న। పూర్వసూత్రేణ "అంకురాదికం సకర్తృకం, కార్యత్వాద్ఘటవత్," ఇత్యనుమానేన బ్రహ్మప్రామాణ్యద్యోతనాత్, తచ్ఛంకానిరాసార్థమేతత్సూత్రప్రవృత్తేస్సంభవాత్ భగవతా వ్యాసేన "శాస్త్రయోనిత్వాత్" ఇతి సూత్రం నిర్దిష్టం.

శాస్త్రం—నిగమాగమాత్మకం, యోనిః—ప్రమాణం, యస్య తథాత్వాత్। న చ పునరధికరణాంతరనిరూపణే వాక్యభేదాదిదోష ఇతి వాచ్యం। సూత్రస్య సూచనాత్మకత్వేన శ్లేషకావ్యవత్ వాక్యభేదాదిదోషాభావాత్ పునరధికరణాంతరం యుక్తం। "త్వం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి" (బృహ ౩-౯-౨౬) "నావేదవిన్మనుతే తం బృహంతం" (తై-బ్రా-౩-౧౨-౯) "నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయా" (కఠ-౨-౯) "ఋతం సత్యం పరం బ్రహ్మ పురుషం కృష్ణ

పింగలం । ఊర్ధ్వరేతం విరూపాక్షం విశ్వరూపాయ వై నమో నమః" (మహానా - అను ౧౨) "ప్రధాన క్షేత్రజ్ఞపతి ర్గుణేశః సంసారమోక్ష స్థితిబంధహేతుః" (శ్వే-౬-౧౬) "సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ" (తై-ఆ-౧) ఇత్యాదివాక్యాన్యస్య విషయః.

"న చక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా" (ముండక-౩-౧-౮) "తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి" (బృహ-౩-౯-౨౬) "యతో వాచో నివర్తంతే" (తై-ఆ-౪) ఇతి విషయత్వావిషయత్వవిధాయక శ్రుతిదర్శనాద్బ్రహ్మణో వేదాంతవేద్యత్వం యుక్తం న వేతి సంశయః.

పూర్వపక్షస్తు—న బ్రహ్మణో వేదాంతవేద్యత్వం "న చక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా" (ముండక. ౩-౧-౮) "యన్మనసా న మనుతే యేనాహు ర్మనో మతం" (కేన. ౧-౫) "యతో వాచో నివర్తంతే। అప్రాప్య మనసా సహ। ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్। న బిభేతి కుతశ్చనేతి" (తై. ఆ. ౪) ఇత్యాది శ్రుతిదర్శనాత్। ప్రపంచః సకర్తృకః కార్యత్వాద్ఘటవదిత్యనుమానేన సర్వజ్ఞత్వాదిషడ్విధ ధర్మావచ్ఛిన్నః పరమేశ్వరస్సాధ్యతే తస్య ప్రమాణాంతరవిషయత్వదర్శనాన్న వేదాంతశాస్త్రైకవేద్యం పరం బ్రహ్మ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః.

సిద్ధాంతస్తు—జగజ్జన్మాదికారణం బ్రహ్మ ఉపనిషచ్ఛాస్త్ర ప్రతిపాద్యమేవ। "నావేదవిన్మనుతే తం బృహంతం" (తై. బ్రా. ౩-౧౨-౯-౭) "నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయా" (కఠ. ౨-౯) ఇత్యాదినా బ్రహ్మణో మానాంతరనిషేధదర్శనాత్, "తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి" (బృహ. ౩-౯-౨౬) ఇతి శ్రుత్యా ఉపనిషన్మాత్రవేద్యత్వ శాసనాచ్చ వేదాంతశాస్త్రానుకూలత్వేన అనుమానస్య ప్రామాణ్యం న తు స్వాతంత్ర్యేణ। రథమంటపగోపురప్రాసాదాదినిర్మాణే నానా కర్తృకత్వదర్శనాత్ న చానుమానేన కర్త్రేకత్వసిద్ధిః। బ్రహ్మనిష్ఠ సత్యసంకల్పసత్యజ్ఞానానందాదిస్వరూపధర్మజ్ఞానాసంభవప్రసంగాత్, జగ

మభయకారణత్వాసంభవాచ్చ బ్రహ్మణో వేదాంతవేద్యత్వం నిష్ప్రత్యూహం। "యతో వాచో నివర్తంతే" (తై.ఆ.౮)ఇత్యాదివాక్యానాం తన్మాహాత్మ్యజ్ఞాపనార్థత్వం వివక్షితం । అన్యథా - "బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం"(తై. ఆ. ౧) ఇత్యాదివాక్యానాం వైయర్థ్యప్రసంగః.

నను—అగ్నేశ్శివస్య మాహాత్మ్యం తామసేషు ప్రకల్ప్యతే।
రాజసేషు చ మాహాత్మ్య మధికం బ్రహ్మణో విదుః॥
సాత్త్వికేషు చ కల్పేషు మాహాత్మ్య మధికం హరేః।
తేష్వేవ యోగసంసిద్ధా గమిష్యంతి పరాం గతిం॥

ఇతి మాత్స్యే శివపురాణానాం తామసత్వ ప్రతిపాదనాత్, "సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం" ఇత్యారభ్య "బంధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధి స్సా పార్థ సాత్త్వికీ" ఇత్యంతేన సాత్త్వికబుద్ధేరేవ ముక్తి హేతుత్వదర్శనాత్.

అగ్నేశ్శివస్య మాహాత్మ్యం తామసం మోహకారకం।
తయోరుపాసనాదేవ ప్రత్యవాయో భవేద్ధ్రువం॥

ఇతి పాంచరాత్రాగమవచనదర్శనాచ్చ శివతత్త్వప్రతిపాదక పురాణానాం తామసత్వం సిద్ధం । అతస్తత్పురాణానామప్రామాణ్యాత్. తత్ప్రతిపాదితస్య పరమేశ్వరస్య వేదాంతవేద్యత్వం కథముపపద్యతే? ఇతిచేన్న।శివపురాణానాం తామసత్వే ప్రత్యక్షకశ్రుత్యభావాత్, కల్పిత ప్రచ్ఛన్నబౌద్ధవాక్యానాం ప్రామాణ్యాభావాచ్చ । కించ—తమోగుణ విశిష్టదేవతావిషయకత్వేన, తమోగుణవిశిష్టవ్యాసకర్తృకత్వేన,తమోగుణావసరజన్యత్వేన వా శివపురాణానాం తామసత్వం? నాద్యః—ఋగాదిసర్వవేదవేదాంతానా మపి రుద్రాగ్నిప్రతిపాదకత్వేన తేషామపి తామసత్వాపత్త్యా అప్రామాణ్యప్రసక్తిసంభవాత్ బౌద్ధాగమత్వ ప్రసంగస్స్యాత్ ।న ద్వితీయః—వ్యాసప్రోక్తవిష్ణుపురాణాదీనా మపి తామసత్వం స్యాత్। న తృతీయః—సాత్త్వికేన విష్ణుపురాణకల్పనే తామసేన

శివపురాణకల్పనే చ మానాభావాత్, సర్వవేదవేదాంతసారస్యైవ పురాణరూపేణ వ్యాసేన ప్రపంచితత్వాచ్చ। నను మాత్స్యే—

మాత్స్యం కౌర్మం తథా లైంగం శైవం స్కాందం తథైవ చ।
ఆగ్నేయం చ షడేతాని తామసాని నిబోధ మే॥
అగ్నేశ్శివస్య మాహాత్మ్యం తామసం మోహకారకం॥ ఇతి.
యత్ర యత్ర జగన్నాథం ముకుందం విష్ణుమవ్యయం।
వదంతి తాని శాస్త్రాణి సాత్త్వికాని మతాని వై॥
యత్ర యత్ర హ్యుమానాథం శంకరం భైరవం యమం।
దుర్గాం గణపతిం కాలం వదంతి యాని తాని చ।
తామసాని మునిశ్రేష్ఠ వివిధాని ఫలాని వై॥
పంచపూజాంశ్చ దేవాంశ్చ తథా దేవీం సరస్వతీం।
వదంతి యాని శాస్త్రాణి రాజసాని మతాని వై॥

ఇత్యాదిమాత్స్యహారీతపాంచరాత్రాద్యాగమాదివచనేషు శివపురాణానాం తామసత్వవ్యపదేశాత్ కథం తత్ప్రతిపాద్యస్య పరమేశ్వరస్య పరబ్రహ్మత్వం? సంహారస్య రుద్రధర్మత్వేన తామసత్వం తస్య నిష్ప్రత్యూహం ఇతి చేన్న। "అగ్నేశ్శివస్య మాహాత్మ్యం తామసం మోహకారకం" ఇత్యాదివచనానాం మత్స్యపురాణోక్తత్వేన, మత్స్యపురాణస్య తామసపురాణప్రకరణపఠితత్వేన తద్వాక్యానామప్రామాణ్యాత్। "బ్రహ్మేంద్ర సూర్య చంద్రాగ్నిపరా రాజససంభవాః" ఇత్యాదినా పాంచరాత్రాగమే అగ్నేః రాజసత్వనిరూపణాత్, మాత్స్యపాంచరాత్రాగమవచనానాం పరస్పరవిరోధదర్శనాచ్చ ద్వయోరప్యప్రామాణ్యం సిద్ధం.

కించ బ్రాహ్మణానాం "అగ్నిరగ్రే ప్రథమో దేవతానాం" "యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహోతి" "అర్చత ప్రార్చత" "త్రియంబ

బకం యజామహే" "అంతరిచ్ఛంతి తం జనే" "రుద్రం పరో మనీష
యా గృభ్ణంతీ జిహ్వయా" "యో వై స్వాం దేవతా మతియజతే"
(తై.సం.౨-౫-౪) ఇత్యాదినా రుద్రవైశ్వానరోపాసనమేవ కర్తవ్యమితి
చోదనాదర్శనాత్, అకరణే ప్రత్యవాయదర్శనాత్ "త్వం దేవానాం
బ్రాహ్మణానామధిపతిర్విష్ణుః క్షత్రియాణామధిపతిః" ఇత్యాదినా
స్వదేవతోపాసనాతిక్రమణే నరకప్రాప్త్యుపదేశాత్, రుద్రవైశ్వానరో
పాసనాపరిత్యాగే వర్ణచతుష్టయాతీతత్వప్రసంగాచ్చ ఏతత్కల్పితవాక్యా
నాం వేదవిరుద్ధత్వేన వేదవాదిభిస్తాని నాంగీకరణీయాని। "యస్య బ్రహ్మ
చ క్షత్రం చ ఉభే భవత ఓదనః" (కఠ ౧-౨-౨౫) "అత్తా చరా
చరగ్రహణాత్" (బ్ర.సూ.౧-౨-౯) ఇత్యాది శ్రుతిసూత్రేషు సంహారస్య
పరబ్రహ్మధర్మత్వేన నిర్దేశాత్, తదనంగీకారే విష్ణోరబ్రహ్మత్వ ప్రసం
గాచ్చ। "రుద్రో వా ఏష యదగ్నిః తస్య తేతనువౌ ఘోరాఽన్యా శివా
న్యా" 'అఘోరేభ్యోఽథఘోరేభ్యః' ఇత్యాదినా తస్యైవా ఘోరముఖేన
సృష్టిస్థితికర్తృత్వస్య ఘోరముఖేన సంహారకర్తృత్వస్య చోపదేశాత్
తస్యైవ జగజ్జన్మాదికారణత్వేన పరబ్రహ్మత్వం సిద్ధం.

కించ — "యా తే రుద్ర శివా తనూ రఘోరాఽపాపకాశినీ
(తై. సం. ౪-౫-౧-౧) ఇత్యాదినా పరమేశ్వరస్య శుద్ధసాత్త్విక శివశరీర
ప్రార్థనాదర్శనాత్, "ప్రపంచోపశమం శాంతం శివమద్వైతం చతు
ర్థం మన్యంతే" (మాండూక్య ౧-౭) "ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం
ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం" (కైవ. ౧-౭) ఇత్యాదినా
శివస్యైవ పరమశాంతత్వోపదేశాచ్చ కేవలతామసత్వప్రతిపాదక
వాక్యానాం కాలరుద్రపరత్వమేవ। కాలరుద్రస్యాపి శివాంశత్వేన విష్ణో
రధికత్వం వేదశాస్త్రేషు ప్రసిద్ధం। తథా చ శ్రుతిః—

పరాత్పరతరో బ్రహ్మా యత్పరాత్పరతో హరిః తత్పరాత్ప
రతోఽధీశస్తన్మే మనః శివసంకల్పమస్తు॥ ఇతి.

"అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం" (శ్వే ४-५ ఇత్యాదిశ్రుతౌ పరమేశ్వరప్రాకృతశక్తేర్గుణత్రయాత్మకత్వం నిర్దిష్టం। అతస్సత్వగుణావలంబనేన నారాయణస్య బ్రహ్మత్వే అయుక్తత్వప్రసంగాత్ అప్రాకృతబ్రహ్మత్వ విధాయకసర్వవైదిక శాస్త్రభంగప్రసంగః స్యాత్. 'శుక్లధ్యానపరాయణః' ఇతిజాబాలోపనిషది శుక్లశరీరరుద్రధ్యానస్యైవ ముముక్షూణాం విధేయత్వేన దర్శనాత్। సూతసంహితాయాం సూతగీతాసు—

అస్తి రుద్రస్య విప్రేంద్రా అంతస్సత్వం బహిస్తమః
విష్ణోరంతస్తమస్సత్వం బహిరస్తి రజోగుణః
అంతర్బహిశ్చ విప్రేంద్రా అస్తి తస్య ప్రజాపతేః

రజసా తమసా౽౽క్రాంతౌ బ్రహ్మనారాయణౌ ఖలు ఇతి.

శివధర్మశాస్త్రే—

అంతస్సత్వగుణోపేతో బహిస్తామససంయుతః
శుద్ధసాత్విక ఇత్యుక్తశ్శంకరో లోకశంకరః
అంతస్తామససంయుక్తో బహిస్సత్వగుణాన్వితః
శుద్ధతామస ఇత్యుక్తో విష్ణుస్సాక్షాచ్ఛ్రియః పతిః.

ఇతి నిర్దేశాత్తస్యైవ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదేరప్యధికత్వం। శంకరసంహితాయాం శివరహస్యఖండే—

దశ శైవపురాణాని సాత్త్వికాని విదుర్బుధాః।
శ్రద్ధేయాని ద్విజవరైస్తేషాం ధర్మాస్తు తత్ర యత్॥
సత్త్వం శుద్ధం సమాదిష్టం సుఖజ్ఞానాస్పదం తు యత్।
విద్యోపదేష్టా యోగిభ్యః శుద్ధః స్ఫటికసన్నిభః॥
న నిద్రాతి శివస్స్వాపి బ్రహ్మణాధిపతిశ్శివః।
బ్రువంత్యేవం పురాణాని బ్రాహ్మణానాం కథాః శుభాః॥

దశ శైవపురాణాని హింసాదోషపరాణి చ।
వైష్ణవాని చ చత్వారి తామసాని మునీశ్వరాః॥
క్షత్రియాణాం శ్రుతా ధర్మాస్తేషు తద్దేవతా హరిః।
తమసికృష్ణ ఉదాసీనః కూటకర్మవిశారదః
నిద్రాలస్య ప్రమాదాద్యాస్తద్గుణాః పరికీర్తితాః।
కృష్ణో విష్ణుః స్మృతశ్శేషశాయీ భక్తవిమోహకః॥
బ్రాహ్మే తు రాజసే వైశ్యధర్మాస్సర్వత్ర సంమతే॥
దుఃఖాస్పదం రక్తవర్ణం చంచలం చ రజః స్మృతం॥
గుణత్రయసమాయుక్తమాగ్నేయం సౌరమేవచ।
తస్మాచ్ఛైవాని విప్రాణాం పురాణాని హితానివై॥

ఇతి శివపురాణానామేవ సాత్త్వికత్వోక్తేః।

కించ— శివపురాణానాం కల్పాంతర ప్రసక్తిరితి చేత్ తదసం గతమేవ। మాత్స్యే—

పురాణం సర్వశాస్త్రాణాం ప్రథమం బ్రహ్మణాకృతం।
అనంతరం తు వక్త్రేభ్యో వేదాస్తస్య వినిర్గతాః॥
పురాణమేకమేవాసీచ్ఛతకోటి ప్రవిస్తరం॥

ఇత్యాదినా బ్రహ్మకృత బ్రహపురాణమేవ ద్వాపరాంతే వేదవ్యాసేన సంకోచ్య చతుర్లక్షాత్మనా సంక్షేపితమితి ప్రతిపాదనాత్.
ధర్మసంహితాయాం—

బ్రాహ్మమేవ కృతేచాద్యే పురాణం శ్రుతిసంమతం
అష్టాదశవిధం తస్య కృతం కోటిప్రభేదతః॥

ఇతి దర్శనాచ్చ। అత ఏవ శైవపురాణానాం కల్పాంతర విష యత్వమిత్యసంగతం।

నను నారాయణస్యైవ మత్స్యకూర్మవరాహాదిరూపేణ సకలభూభారనివర్తకత్వదర్శనాత్పరమసాత్త్వికత్వం తస్యైవోపపన్నమితి చేన్న। కౌర్మే—

ఏకాదశ్యాం తు మధ్యాహ్నే మాఘమాసే మహానటః
సర్వలోకహితార్థాయ విషం భుక్త్వా తతః శివః
శివయోగేన తద్రాత్రౌ స్థిత్వా చంద్రకలాధరః ।
పరివేష్టిత విష్ణ్వాదీన్ దృష్ట్వా తత్పాదసేవకాన్ ॥
ఉపోషితమహాభక్తాన్ ద్వాదశ్యాం నీలలోహితః ।
సముద్రమథనోద్భూత సుధాపానార్థమాదరాత్ ॥
ఆజ్ఞాం చక్రే మహాదేవస్సర్వలోకభయాపహః ॥

ఇత్యాదినా పరమేశ్వరస్య అనన్యసాధారణకాలకూటభక్షణాంధకాసురజలంధరాసురత్రిపురాసుర వ్యాఘ్రాసురగజాసుర శూరపద్మాసురాదిమహాదానవసంహారపూర్వక భూభారనివర్తకత్వదర్శనాత్ అత ఏవ పురాణాగమేషు శైవవైష్ణవానామేకాదశీవ్రతావశ్యకత్వందృశ్యతే। తదుక్తం శివధర్మశాస్త్రే—

శైవవైష్ణవయోర్గ్రాహ్యామేకాదశ్యాముపోషణం ।
నందీశవిష్ణుప్రముఖా యతో వ్రతమథాచరన్ ॥
శేషం ప్రధానం స్మార్తానామేకాదశ్యాముపోషణం
సాయం ప్రధానం శైవానాం వేదమార్గైకవర్తినాం ॥ ఇతి॥

తథా సిద్ధాంతాగమే—

ప్రదోషవ్యాపినీ శైవీ సమ్యగేకాదశీ స్మృతా
నాన్యా శైవైః పరిగ్రాహ్యా శైవశాస్త్రైకశాసనాత్ ॥ఇతి॥

వీరాగమే చ—

సర్వేషాం వీరశైవానాం శ్రౌతస్మార్తానువర్తినాం
ప్రదోషవ్యాపినీ గ్రాహ్యా సత్యుగేకాదశీ శివే॥
శైవవ్రతానాం సర్వేషాం సాయం ప్రాధాన్యమేవ హి।
అన్యథాచరణే దేవి ప్రత్యవాయో మహాన్ భవేత్॥ ఇతి.

కించ పద్మపురాణాదీనాం విష్ణుప్రధానత్వేఽపి తత్రాఽపి శివమాహాత్మ్యకథనాత్తేషామపి తామసత్వం కిం న స్యాత్ "త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున" ఇతి గీతావాక్యేన వేదానామపి త్రిగుణాత్మకత్వదర్శనాన్మూర్తిత్రయప్రతిపాదకశ్రుతీనాం గుణత్రయాత్మకత్వముపపన్నమితి చేన్న- "వాచావిరూపనిత్యయా" ఇతి శ్రుతిదర్శనాన్నిత్యరూపస్య వేదస్య గుణత్రయాత్మకత్వమయుక్తం శ్రౌతవిధేర్బలవత్త్వాత్। "శివం ప్రశాంతమమృతం బ్రహ్మయోనిం" (కైవల్య ౧-౬) ఇత్యాదినా శివస్య వేదేషు పరమసాత్త్వికత్వోపదేశాత్। వేదానాం గుణత్రయాత్మకత్వకథనమధికారిభేదేన స్థూలసూక్ష్మకారణాత్మకపరమేశ్వరోపాసనాపరత్వేన సాంఖ్యయోగశాస్త్రేషు వివక్షితత్వాదన్యార్థో న యుక్తః.

కించ - కిమిదం తామసత్వం, తమోగుణజన్యత్వం ? స్వేతరగుణాసంస్పృష్టతమోగుణజన్యత్వం వా ? ఇతరానభిభూతతమోగుణజన్యత్వం? తమోగుణజన్యత్వవిశిష్టత్వం ? తమోవిశిష్టకర్తృకత్వం ? తమోగుణవిశిష్టప్రతిపాద్యకత్వం తమోగుణప్రధానప్రతిపాదకత్వం? అన్యద్వా? నాద్యః- గుణత్రయాతీతపరమేశ్వరనిశ్వసితరూపాణాం వేదానాం అనిత్యత్వమోహకత్వపౌరుషేయత్వాదిప్రసంగాత్. సర్వచిదచిత్ప్రపంచస్య గుణత్రయాత్మకప్రధానజన్యత్వేన విష్ణుపురాణాదీనామపి తామసత్వప్రసంగాత్ । న చ తమోమాత్రజన్యత్వం. ఏకస్య అనారంభకత్వేనాసిద్ధేః । న ద్వితీయః— సర్వస్య గుణస్య గుణాంతరయుక్తస్యైవ జనకత్వేన ఇతరాసంస్పృష్టతమోగుణజన్యత్వస్యాప్రసిద్ధత్వాత్ । న

తృతీయః— "యదా తమస్తన్న దివా నరాత్రిర్నసన్నచాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః" (శ్వే.౪-౧౮) ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధస్య శివస్య నిత్యశుద్ధత్వేన ప్రకృతే రసిద్ధేః । న చతుర్థః—

అష్టాదశపురాణానాం కర్తా సత్యవతీసుతః ।
ఆఖ్యానైశ్చాప్యుపాఖ్యానైర్గాథాభిః కల్పశుద్ధిభిః॥
పురాణసంహితాం చక్రే పురాణార్థవిశారదః ।

ఇతి విష్ణుపురాణవచనా ద్వ్యాసకృతానాం సర్వేషాం పురాణానామపి తామసత్వాభావాత్, అన్యథా త్వదభిమతానామపి తామసత్వప్రసంగాత్, తుల్యన్యాయత్వాచ్చ । న పంచమః- రుద్రస్య సంహారకర్తృత్వేన సంహారస్య తమోగుణకార్యత్వేన సర్వశాస్త్ర ప్రసిద్ధత్వాదితి చేన్నైవం। విష్ణోః సంహారకత్వాభావేనానీశ్వరత్వప్రసంగాత్, "యా తే రుద్ర శివా తనూః" (తై. సం. ౪-౫-౧-౧) ఇతి శ్రుత్యా శివశరీరస్య తామసత్వనిషేధాచ్చ। "త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః" (గీతా. ౨-౪౫) ఇత్యనేన త్రిగుణాత్మకప్రవృత్తిధర్మప్రతిపాదకత్వేన గుణవైశిష్ట్యం న యుక్తం।

నను —"తమోగుణప్రచురేషు కల్పేషు తద్వైశిష్ట్యేన బ్రహ్మకృతపురాణాని తామసాని, తత్ప్రతిపాద్యత్వాచ్ఛివస్యాపి తామసత్వం" ఇతిచేన్న। తామసేషు కల్పేషు చతుర్ముఖకృతానాం పురాణానామస్మిన్ వర్తమానే శ్వేతవరాహకల్పే అనువర్తమానత్వే ప్రమాణాభావాత్, అస్మిన్నపి కల్పే అష్టావింశతితమేన వ్యాసేన ఇదానీం పురాణకరణస్య శ్రూయమాణత్వాచ్చ । తదుక్తం విష్ణుపురాణే—

వైవస్వతాంతరే తస్మిన్ ద్వాపరేషు పునఃపునః। వేదవ్యాసోవతీర్ణోభూదష్టావింశతిసత్తమః॥ ఇతి. వర్తమానస్య పరాశరాత్మజస్య వ్యాసస్యప్రవర్తమాన సర్వపురాణకర్తృత్వం చ తత్రైవ శ్రుతం "పురాణసంహితాం చక్రే పురాణార్థవిశారదః" ఇతి।

తాన్యష్టాదశపురాణాని తత్త్రైవగమయిత్వా ఉత్పత్తిక్రమా పేక్షయా క్రమ ఉక్తః —"ఏతద్వైష్ణవసంజ్ఞం వై పాద్మస్య సమనంతరం" ఇతి ఏవం సమస్తా అపి వర్తమానకల్పస్థా రామకృష్ణాద్యవతారా రఘువంశాదిసంభవత్వాత్, దక్షాధ్వరధ్వంసాదీనామేతత్కల్పమధ్యస్థత్వాత్ ఏతత్కల్పస్థశైవవైష్ణవప్రతిపాదకానామేతత్కల్పజాతేనాష్టావింశతితమేన వేదవ్యాసేన కృతానాం పురాణానాం పరస్పరం బలాబలచింతాయాం బహుకాలవ్యవహితానాం తామసాది బ్రహ్మకల్పనోపన్యాసో నిరర్థకః।

నను— "పురాణకారాణాం పురాణకర్తృత్వం బ్రహ్మణస్సకాశాత్పురుషార్థానధిగమ్యైవ" ఇత్యుక్తం సత్యం। తత్రాతీతకల్పస్థాః పురాణార్థా బ్రహ్మణా పురాణకారైశ్చ తత్రైవ ప్రతిపాద్యంతే యథా పద్మకల్పే మార్కండేయస్య పరమేశ్వరానుగ్రహః యే తు వర్తమానకల్పస్థాః పురాణార్థా రామకృష్ణవరాహావతార ప్రభృతయః తథా కాలకూటభక్షణదక్షాధ్వరధ్వంసాదయః తేఽపి ఏతత్కల్పస్థత్వే నైవ బ్రహ్మణోపదిశ్యంతే; పురాణకారైరపి తత్రైవ ప్రతిపాద్యంతే। తేషాం పరస్పరవిరోధే స్వాభిమతపురాణాధిక్యనిర్ణయహేతుత్వం నిరర్థకం। బహుకాలవ్యవహితానామతీతకల్పానాం సాత్త్వికతామసత్వాద్యుపన్యాసః కుత్ర కేన సంగత ఇతి న జానీమః। నాపి షష్ఠః—రుద్రసంబంధినో ఘోరశరీరస్య సంహారకత్వేన తమోవిశిష్టత్వేఽపి తచ్ఛరీరిణః పరమేశ్వరస్య తమోఽతీతత్వాత్। తథాచ కైవల్యే—

"ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం। ధ్యాత్వా మునిర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాత్॥ (కై. ౧-౭) ఇతి.

యద్యపి దేవదత్తాదౌ తమోగుణ ప్రధాన శరీరాది విశిష్టే తామసత్వవ్యవహారో దృష్టః। తథాపి తత్ర తన్మాత్ర విశిష్టత్వేన

తథా వ్యవహారః। ప్రకృతే తు పరమేశ్వరసంబంధినాం తమోఽతీతానా మలౌకికప్రకాశస్వరూపాణా మనేకేషాం విగ్రహాణాం ప్రమాణసిద్ధత్వా న్న తథా। "స్థిరేభిరంగైః పురురూప ఉగ్రో బభ్రుః శుక్లేభిః పిపిశే హిరణ్యైః" (ఋగ్వేద ౨-౭-౧౭) ఇత్యత్ర శుక్లేభిరితి శుక్లశబ్దేన సత్త్వమయత్వముచ్యతే "లోహిత శుక్లకృష్ణాం"(మహానా. అను ౧౦) ఇత్యాదివత్ । అన్యథా విష్ణ్వాధిక్యవాదినాం మతే తమోవిశిష్టవిష్ణుప్రతిపాదకత్వేన వైష్ణవాది పురాణానామపి తామసత్వప్రసంగః।కథమన్యథా విష్ణోర్భూభారహరణాయ యాదవకౌరవదైత్యాది సంహారకత్వం? కథం వా దైత్యవ్యామోహనాయ మహామోహాఖ్యపురుషరూపేణ దైత్యవ్యామోహకబుద్ధ జినాదిశాస్త్రప్రణేతృత్వం? తదుక్తం విష్ణుపురాణే—

ఇత్యుక్త్వా భగవాంస్తేభ్యో మహామోహశరీరతః। సముత్పాద్య దదౌ విష్ణుః ప్రాహ చేదం సురోత్తమాః॥ మాయామోహోఽయమఖిలాన్ దైత్యాంస్తాన్ మోహయిష్యతి తతో వధ్యా భవిష్యంతి వేదమార్గబహిష్కృతాః॥" ఇతి.

న హి స్వస్య తామసత్వాభావే మహామోహాఖ్యం ప్రతి ఉపాదానత్వముపపద్యతే; స్వస్య మోహినీశరీరస్య తామసత్వాత్ ।

నను— విష్ణోః కార్యార్థం తమోగుణసాహిత్యేఽపి తస్య సత్త్వేనాభిభూతత్వా న్న ప్రాధాన్యం। రుద్రస్య తు తమసాభిభూతత్వాత్తద్విశిష్టతయా సంహారకర్తృత్వేన ప్రతిపాద్యత్వమితి సప్తమః పక్షః కక్షీక్రియతాం— ఇతి చేన్నైవం। శత్రుసంహారమాత్రప్రయోజనప్రవృత్తేషు నృసింహాద్యవతారేషు తత్ప్రాధాన్యేన తామసత్వ ప్రసంగాత్, శివస్య నిరస్తతమస్కత్వాద్విపక్షే బాధకసత్వాచ్చ.

నాంత్యః — యస్సంహారకర్తా స తామసః — తస్యాపి కశ్చిత్సంహారకోఽస్తి న వా? అస్తి చేత్తామసత్వేపి స ఏవ సర్వాధికః సర్వ

సంహారస్వతంత్రత్వాత్ । నాస్తిచే దయమేవ తామసస్సర్వాధిక ఇతి తామసత్వం సర్వసంహారకర్తృత్వం సర్వాధికత్వేన వ్యాప్తమితి విరుద్ధో హేతుః । తస్మాద్రుద్రస్సర్వాధికః సర్వసంహర్తృత్వాత్, వ్యతిరేకేణ జీవవత్ న చాప్రయోజకో హేతుః—ప్రబలదుర్బలభావం వినా బాధ్య బాధకభావస్యైవాసంభవాత్ । సాత్త్వికస్య బాధ్యత్వే ప్రాప్తే సంహారంప్రతి విరుద్ధత్వాత్ । "మృదు సర్వత్ర బాధ్యతే" ఇతి న్యాయేన చ సాధ్యాప్రసిద్ధిః— "విశ్వాధికో రుద్రః" ఇతి పక్షే ప్రసిద్ధేః । తదనుగ్రాహకత్వాదనుమానస్య న సిద్ధసాధనత్వం.

ఏవం సాత్త్వికత్వముక్తప్రకారేణ వికల్ప్యదూషణీయం। కించ-విష్ణ్వాధిక్యప్రతిపాదకానాం మార్కండేయాదిపురాణానాం సాత్త్వికత్వప్రసంగః స్యాత్, రుద్రాధిక్యప్రతిపాదకానాం పద్మపురాణాదీనాం తామసత్వప్రసంగః స్యాత్ । పద్మపురాణే పూర్వోత్తరఖండాభ్యాం హరిహరయోరాధిక్య వర్ణనాత్, తదంశే తామసత్వమిష్టమితి చేత్ రామాయణ భాగవతాదావపి తదంశే తామసత్వప్రసంగాత్ । రామాయణబాలకాండే - "త్వాం వై ధారయితుం వీర నాన్యం పశ్యామి శూలినః" ఇతి, "ఉమాపతిః పశుపతిస్సర్వలోకనమస్కృతః" ఇతి యుద్ధకాండే "ఏతదస్త్రబలం ఘోరం మమ వా త్ర్యంబకస్య వా" ఇతి ఉత్తరఖండే చ । కైలాసయాత్రారావణనిగ్రహేంద్రజిదనుగ్రహాది వర్ణనస్య బహుతరత్వాత్ రావణవినాశార్థస్య రుద్రాగ్నినిమిత్తత్వ వర్ణనాత్తస్యాపి తామసత్వప్రతీతేః। తస్మాచ్ఛివపురాణానాం తామసత్వ కల్పనే వేదబాహ్యాబౌద్ధప్రసంగః స్యాదిత్యల మతివిస్తరేణ.

అత్ర ప్రథమాధికరణే శైవదీక్షితానాం పరమైకాంతినాం భక్తానాం జిజ్ఞాసేతి పదేన జీవబ్రహ్మణోర్భేదాభేదో నిరూపితః । "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" (ముం. ౩-౨-౯) "ఈశం జ్ఞాత్వా తత్రైకీ భవంతి" ఇత్యాది శ్రుతావుపాస్యోపాసకయోరభేదసిద్ధివ్యపదే

శాత్ । ద్వితీయాధికరణే—బ్రహ్మణస్సవిశేషత్వం, జగద్బ్రహ్మణోః సృష్టిస్థిత్యవసరే భిన్నత్వం, లయావసరే నదీసముద్రవదభిన్నత్వం నిరూపితం । తృతీయాధికరణే — పరమేశ్వరావిష్కృతభేదాభేదబోధకవేద వేదాంతాగమశాస్త్రమేవ బ్రహ్మసత్త్వే ప్రమాణమితి దర్శితం ।

"ఇతి తృతీయం శాస్త్రయోనిత్వాధికరణం".

సమన్వయాధికరణం ॥౪॥

షట్స్థలపరశివబ్రహ్మవిఖ్యాత వేద వేదాంతానామింద్రోపేంద్ర చంద్రాదినానా దేవతాప్రతిపాదకత్వేన సర్వదా న పరశివైకపరత్వ మితి శంకాయాం తదతివ్యాప్తినివారణాయ సర్వస్య తత్రైవ సింధు ప్రవాహన్యాయేన సమన్వయాదవ్యభిచార ఇతి చతుర్థాధికరణ మారభ్యతే—

త త్తు స మ న్వ యా త్

తచ్ఛబ్దేన—సర్వాధిష్ఠానం సర్వకారణం వేదాంతవేద్యం పూర్వ నిర్దిష్టం షట్స్థలపరశివబ్రహ్మైవ వ్యపదిశ్యతే। తు శబ్దేన ప్రత్యక్షాది ప్రమాణాంతరం నిరస్యతే। సమన్వయశబ్దేన తదంతఃఖ్యాతచంద్రో పేంద్రదినేంద్రాది ప్రతిపాదకవాక్యానాం స్థూలారుంధతీన్యాయేన ఉపక్రమోపసంహారాదిషడ్విధతాత్పర్యలింగైః తత్రైవ తాత్పర్యముప దిశ్యతే। తద్బ్రహ్మప్రత్యక్షాదిప్రమాణాంతరనిరాకరణపూర్వకం సర్వ వేదాంతైః షడ్విధతాత్పర్యలింగోపేతైః ప్రతిపాద్యత ఇతి సూత్రార్థః।

అత్ర సర్వవేద వేదాంతాగమవాక్యాన్యస్య విషయః—"సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం" (ఛాం. ౬-౨-౧) "ఏకో హి రుద్రోనద్వితీయాయతస్థుః" (శ్వేతా.3-౨) "అసంఖ్యాతాస్సహస్రాణి, స్మర్యతే న చ దృశ్యతే" (తై. ఆర.౧-౧౨) "దేవా హ వై స్వర్గం లోకమగమన్, తే దేవా రుద్రమపృచ్ఛన్ కో భవానితి, సోఽబ్రవీత్ అహమేకః ప్రథమమాసం వర్తామి చ భవిష్యామి చ నాన్యః కశ్చిన్మత్తో వ్యతిరిక్త ఇతి సోంతరాదంతరం ప్రావిశత్" (అథర్వశిరః౧) "ఋతం సత్యం పరం బ్రహ్మ పురుషం కృష్ణపింగళం ఊర్ధ్వరేతం

విరూపాక్షం విశ్వరూపాయ వై నమః'' (మహానా అను-౧౨) "సర్వే వేదా యత్పదమామనంతి" (కఠ. ౧-౨-౧౫) ఇతి.

భేదాభేద విధాయక సర్వవేదాంత వాక్యానాం సర్వజగదుభయ కారణ షట్స్థల పరశివబ్రహ్మపరత్వం కర్మశేషభూతేంద్రేంద్రాది నానాదేవతోపాసనపరత్వం వా? తదుపాదానభూతప్రధానాదిప్రతి పాదకత్వం వా? ఇతి బహుధా సందిహ్యతే.

పూర్వపక్షస్తు న సర్వథా బ్రహ్మణః పరశివస్య సర్వవేదాంత ప్రతిపాద్యత్వం సంభవతి, తేషాం విధిపరత్వాత్ । ఉభయపరత్వే వాక్యభేదాపత్తిః జగద్బ్రహ్మణోః కార్యకారణత్వదర్శనాదనుమానేన బ్రహ్మసిద్ధిరుపపద్యతే. తస్మాన్న వేదాంతైకప్రతిపాద్యత్వం.

కించ- నానాదేవతోపాసనాపరత్వమపి యుక్తం । "అగ్నిరగ్రే ప్రథమో దేవతానాం" "అసావాదిత్యో బ్రహ్మ" "నారాయణపరం బ్రహ్మ" ఇత్యాదిశ్రుతిదర్శనాత్ । అపిచ—"సైషా విచిత్రా సుదృఢా బహ్వంకురా స్వయం గుణభిన్నా అంకురేష్వపి గుణభిన్నా సర్వత్ర బ్రహ్మవిష్ణుశివరూపిణీ'' "అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీం సరూపాం" (శ్వే. ౪-౫) ఇత్యాదినా సర్వదేవతా మయత్వస్య సర్వకారణత్వస్య చ ప్రధానస్యైవ నిర్దేశాత్తత్పరత్వమపి యుక్తం.

కించ—"అయంఘటః, అయం పటః'' ఇత్యాదిలోకవ్యవహారస్య పరంపరావృద్ధవ్యవహారజ్ఞానసాపేక్షత్వాత్ నిరస్తసమస్తోపద్రవసర్వమంగ లాధారసిద్ధబ్రహ్మపరత్వే నిష్ప్రయోజనత్వసాపేక్షత్వయోః ప్రసంగా త్తదుభయదోషవారణాయ వేదాంతానాం విధ్యుపాసనపరత్వం విధీ యతే । అథవా కర్తృదేవతాప్రతిపాదనద్వారా కర్మపరత్వం సిద్ధమ్। ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః —

(రాద్ధాంతస్తు) వేదాంతానాం బ్రహ్మపరత్వం బ్రహ్మధ్యాన విధిపరత్వం చోపపద్యతే । అతో న వాక్యభేదదోషప్రసంగః. తదుభయవిధేర్దర్శనాత్ । తథా హి —ఉపక్రమాదిషడ్విధతాత్పర్యలింగేన బ్రహ్మపరత్వం । "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః" (బృహ. ౨-౪-౫) ఇత్యాదిషు తద్ధ్యానవిధిపరత్వం చ దృశ్యతే.

ఉపక్రమోపసంహారావభ్యాసోఽపూర్వతా ఫలం
అర్థవాదోపపత్తీ చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయే॥

ఇతి స్మృతావుపక్రమోపసంహారాదిభిర్వేదాంతతాత్పర్యనిర్ణయ శ్రవణమిత్యభిధీయతే.

అజ్ఞానప్రభవం దుఃఖం జ్ఞానం తస్యనివర్తకం ।
సర్వవేదాంతవాక్యానాం శ్రవణం తత్రప్రవర్తకం॥
శ్రవణం నామ వాక్యానాం వైదికానాం పరాత్పరే
ఉపక్రమాదిభిర్లింగైః కృతస్తాత్పర్యనిర్ణయః॥

ఇత్యుపక్రమోపసంహారావేకం లింగం । "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" (ఛాం. ౬-౨-౧) ఇత్యుపక్రమః । "సయ ఏషోఽణిమైతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో" (ఛాం. ౬-౯-౪) ఇత్యుపసంహారః । పునః "తత్త్వమసి" ఇత్యభ్యాసః । "తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి" (బృ. ౩-౯-౨౬) ఇతి మానాంతరాగమ్యత్వేనాపూర్వత్వం। "యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతి" (ఛాం. ౬-౧-౩) ఇత్యాదినా ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ఫలం। "సేయం దేవతైక్షత హంతాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి" (ఛాం ౬-౩-౨) ఇత్యాది సృష్టిస్థితిసంహారతిరోధానానుగ్రహాది పంచకృత్యాన్యర్థవాదాః । "యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృన్మయం విజ్ఞాతం స్యాత్" (ఛాం. ౬-౧-౪) ఇతి మృదాది దృష్టాంతా

ఉపపత్తయః। ఏవమన్యత్రాపి నారాయణీయే — "అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్" (మహానా. అను. ౧౦) ఇత్యుపక్రమః। "సర్వో హ్యేష రుద్రః" (మహానా. అను ౧౬) ఇత్యుపసంహారః। "యః పరస్స మహేశ్వరః" (మహానా. అను ౧౦) "అంబికాపతయ ఉమాపతయే పశుపతయే నమో నమః" (మహానా. అను ౧౭)ఇత్యాద్యభ్యాసః। "విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః" (మహానా. అను ౧౦) ఇత్యాదా విశ్వాధికత్వాదేర్మానాంతరాప్రాప్తత్వాదపూర్వతా। "పరామృతాత్పరిముచ్యంతి సర్వే" (మహానా. అను ౧౦) ఇతి ఫలం। "సహస్రశీర్షం" (మహానా. అను ౧౧) ఇత్యర్థవాదః। "యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిత్" (మహానా. అను ౧౦) ఇత్యుపపత్తిః। ఏవం సర్వవేదాంతేషు ద్రష్టవ్యం। తస్మాత్ స్వరూపవ్యావర్తకతటస్థలక్షణద్వయేన సర్వవేదాంతానాం బ్రహ్మప్రతిపాదకత్వం యుక్తం। రూపప్రత్యక్షకారణస్య నేత్రస్య ద్రవ్యసిద్ధివత్, విధిపరత్వేన వేదాంతానాం సర్వాధిష్ఠానపరశివబ్రహ్మసిద్ధిః। తస్మాన్నోభయపరత్వవిరోధః। "నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయా" (కఠ ౧-౨-౯) ఇతి శ్రుత్యాఽనుమానప్రమాణస్య నిరస్తత్వాత్, అనుమానేన కర్తృకత్వసిద్ధ్యభావాచ్చ బ్రహ్మప్రామాణ్యేనానుమానం విధీయతే.

"విశ్వం భూతం భువనం చిత్రం బహుధాజాతం జాయమానం చ యత్ । సర్వో హ్యేష రుద్రస్తస్మై రుద్రాయ నమో అస్తు"(మహానా. అను. ౧౬) ఇత్యాదినా సర్వజగదుపాదానకారణత్వాజ్జగన్మయత్వం। "ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం" ఇత్యారభ్య "సఏవవిష్ణు స్సప్రాణస్సకాలోఽగ్నిస్సచంద్రమాః స ఏవ సర్వం యద్భూతం యచ్చ భవ్యం సనాతనం। జ్ఞాత్వా తం మృత్యుమత్యేతి నాన్యః పంథా విముక్తయే॥" (కై. ౧-౯) ఇత్యం తేన పరశివస్యబ్రహ్మణః సర్వదేవతామయత్వముక్త్వా తదుపాసనస్యైవ మోక్షహేతుత్వోపదేశ

దర్శనాత్, "యో రుద్రో అగ్నౌ" (తై. సం. ౫-౫-౯) ఇత్యా దినా శివస్యైవ సర్వాంతర్యామిత్వోపదేశాచ్చ సర్వదేవతామయ త్వాదికం తస్యైవ సిద్ధం.

ఉత్తమమధ్యమాధమాధికారిభేదేన నానాదేవతోపాసనం న విరుద్ధం। "భేదాభేదాత్మికా శక్తిర్బ్రహ్మనిష్ఠా సనాతనీ" ఇతి స్మృతౌ। శక్తేర్వహ్నిశక్తేరివ బ్రహ్మాధిష్ఠానత్వోపదేశాత్, నిరధిష్ఠానశక్తే రభావాత్, శక్తిశక్తిమతోరభేదాచ్చ తత్కర్తృత్వం, తదాత్మకత్వం చ తస్యైవోపపన్నమితి న ప్రధానస్య సర్వకర్తృత్వం.

పుత్రాదికుశలవార్తాశ్రవణవత్ సిద్ధజ్ఞానస్యాపి ప్రవృత్తిహేతుత్వ దర్శనాత్ న వృద్ధవ్యాపారస్యైవ ప్రవృత్తిహేతుత్వం।బాలానాంమాతా పిత్రాదిభిః "అయం ఘటః, అయం పటః" ఇతి నిర్దేశేనసిద్ధార్థజ్ఞానోత్ప త్తేస్సంభవాత్, కావ్యాలంకారజ్ఞైస్తచ్ఛిష్యాణాం తదుపదేశేనసర్వార్థ జ్ఞానదర్శనాత్ । తస్మాద్వేదాంతవాక్యానాంబ్రహ్మణి ప్రామాణ్యమితి సిద్ధం.

నను — "సిద్ధబ్రహ్మవిషయే శాస్త్రాణాం ప్రయోజనాదర్శనా ద్వేదాంతానాం కర్మవిధిశేషత్వం యుక్తం, న చ పాశనివృత్తిః ఫలం। స చ పాశః తద్భిన్నో వా తదభిన్నో వా? పునస్స సత్యో వా మిథ్యా వా ? నాద్యః— శక్తివిశిష్టశివాద్వైతహానేః। న ద్వితీయః— మాయా పాశస్య సత్యత్వాత్సర్వదాసంసారాపత్త్యాముక్తేరసంభవాత్ ।మాయా నివృత్తౌ న కోఽపి యత్నం కుర్యాత్ । అత ఏవ న తృతీయశ్చ నాంత్యః, పరమేశ్వరస్య నిత్యసిద్ధత్వేన ముముక్షుప్రవృత్త్యసంభవాత్, బంధమోక్షదశాయాం వైషమ్యాభావాచ్చ। సర్వథా వేదాంతశాస్త్ర ప్రవృత్తిర్న సంభవతి ఇతి చేన్న.

గుణత్రయాత్మకపాశస్తు పరమేశ్వరాద్భిన్న ఏవ। తస్మాత్తన్ని

వృత్తౌ స్వాభావిక చిచ్ఛక్త్యవచ్ఛిన్నశివాద్వైతహానిర్న సంభవతి। మాయాపాశస్యసత్యత్వేఽపినానిర్మోక్షప్రసంగః. ద్వైతాద్వైత మతాంగీకారాత్। న చ తత్ర మానాభావః —"బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి" (ముండక. ౩-౨-౯) "బ్రహ్మభవనకామో బ్రహ్మవేదనం కుర్యాత్" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రమాణసద్భావాత్। అవిద్యాయా మోహకారత్వేనచిచ్ఛక్తేర్భిన్నత్వాత్తన్నివృత్తిశ్శివోపాసనేనైవ సంభవత్యేవ। నివృత్తిర్నామ తత్కారణీభూతచిచ్ఛక్తౌ లయః"నాశః కారణలయః"ఇతి న్యాయాత్ । చరాచరప్రపంచస్యోపాదానకారణత్వాదవిద్యాయాస్త న్నివృత్తిః కదాపి న సంభవతి, అతః బ్రహ్మవిదామపి సంసారప్రవృత్తి స్సంభవతి— ఇతి చేన్నైవం। "అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః" (శ్వే. ౪-౭) "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" (ముండక. ౩-౨-౯) "న చ పునరావర్తతే న చ పునరావర్తతే" (ఛాం. ౮-౧౫) ఇత్యాది శ్రుతిశతేషు బ్రహ్మవిదాం తదాత్మకత్వస్య పునరావృత్తిరహితత్వస్య చోపదేశాత్ । న చ బ్రహ్మవాచకపదేన తద్జ్ఞానసంభవాన్న విధేః ప్రయోజనమితి వాచ్యం । మంత్రాధ్యయనమాత్రేణ హోతవ్యద్రవ్య దేవతాజ్ఞానే సిద్ధేఽపి తద్ధోమావసరే "మంత్రై రనుస్మర్తవ్యం" ఇతి ప్రయోగవిధిదర్శనాత్ । తథాత్ర వేదాంతవాక్యవిధే ర్న విరోధః.

నన్వత్రఉత్పత్తివినియోగాధికారవిధీనా మదర్శనాత్కథం ప్రయోగవిధిస్సంభవతి ? ఇతిచేన్న । "అమృతస్య దేవధారణో భూయాసం" (తై. శిక్షా. ౪) ఇత్యాదౌ ప్రకరణాదపరిహారేణోత్పత్తి విధేస్సిద్ధత్వాత్పరశివలింగధారణదీక్షాం లబ్ధ్వా పరమాత్మానం పశ్యే దితివినియోగవిధిరుపపద్యతే। "తస్యాభిధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావా ద్భూయశ్చాంతే విశ్వమాయానివృత్తిః" (శ్వే. ౧-౧౦) "జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః" (శ్వే. ౧-౮) ఇత్యాదౌ పరశివధ్యాన ధారణయుక్తో మోక్షాధికారీ విధీయతే। తస్మాన్మోక్షకామో భస్మ

రుద్రాక్షశివలింగధారణాత్మక శాంభవదీక్షాం లబ్ధ్వా షట్స్థలపరశివ బ్రహ్మజ్ఞానం సంపాదయేదితి రాత్రిసత్రిన్యాయేన ప్రయోగవిధిరుపపద్యతే.

నను — "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః" (బృ. ౨-౪-౫) ఇత్యాదౌ బ్రహ్మజ్ఞానస్య విధిర్న సంభవతి । నిర్వికారస్య బ్రహ్మణః కర్మకారకత్వప్రసంగాత్ । విధిసంభవేఽపి ఉత్పత్తిప్రాప్తి వికృతి సంస్కారభావో న యుజ్యతే । కించ సక్తున్యాయేన స్వాతంత్ర్యపలాయ "సక్తుభిర్జుహోతి" ఇతివత్ — "ఆత్మనా పశ్యేత్" ఇతి కరణత్వ విపరిణామేన వక్తుమయుక్తం । నిర్వికారస్య బ్రహ్మణోఽవైషమ్యాన్న బ్రహ్మజ్ఞానవిధిరుపపన్నః — ఇతి చేన్న । సర్వాధిష్ఠానస్య పరమాత్మనః ఉత్పత్తివినియోగాధికారవిధిత్రయాసంభవేఽపి ముముక్షోర్మోక్షఫలాయ విధిర్న విరుధ్యతే। అత్ర కో విధిరాశ్రీయత ఇతిచేత్ —విధిత్రయమప్యూహనీయం.

నను—చక్షుషా ఘటసిద్ధివత్ వేదాంతానాం న తథా బ్రహ్మసిద్ధిః నిరపేక్షతయా చక్షుస్సంయోగేన "అయం ఘటః" ఇతి వస్తుజ్ఞానముపపద్యతే । శబ్దానాం తాత్పర్యపర్యవసానేన ప్రామాణ్యం । అతో వేదాంత వాక్యానాం బ్రహ్మజ్ఞానవిధాయకత్వం, బ్రహ్మప్రమాపకత్వం చాయుక్తమితి చేన్నైవం। "సమిధోయజతి" ఇత్యాది వాక్యానాం పంచప్రయాజవిధాయకత్వతదనుష్ఠానవిధాయకత్వయోరుభయోరపివిధి బలాత్సిద్ధివద్వేదాంతానామపి బ్రహ్మప్రమాపకత్వం మోక్షోపకారక బ్రహ్మజ్ఞానం ప్రతి విధాయకత్వం చ సంభవత్యేవ.

నను—వేదాంతవాక్యాదేవ బ్రహ్మజ్ఞానసిద్ధిదర్శనాత్తద్విధినా న కించిత్ప్రయోజనం తద్జ్ఞానాదేవ విధిప్రయోజనసంభవాత్ ఇతిచేన్న-వేదాంతవాక్యైః పరోక్షత్వేన తద్జ్ఞానే సిద్ధేఽపి తదపరోక్షజ్ఞానాయ తద్విధ్యుపపత్తేః । వేదాంతశబ్దజన్యజ్ఞానాదేవ న బ్రహ్మసాక్షాత్కారో

విధీయతే । సద్గురుకరుణాకటాక్షలబ్ధతదుపాసనాత్మకజ్ఞానాదేవ తత్సాక్షాత్కారసిద్ధిః । అయమేవ శ్రౌతమార్గః। "ధ్యాత్వా మునిర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాత్" (కై.౧-౭)"తస్యాభిధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావాద్భూయశ్చాంతే విశ్వమాయానివృత్తిః" (శ్వే.౧-౧౦) "శ్రద్ధాభక్తిధ్యానయోగాదవేహి"(కై.౧-౨)"బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి" (ముం. ౩-౨-౯) "జ్ఞాననిర్మథనాభ్యాసాత్పాశం దహతి పండితః" (కైవ. ౧-౧౧) "జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః" (శ్వే. ౧-౮) "ఈశం తం జ్ఞాత్వా అమృతా భవంతి" (శ్వే. ౩-౭) "ఆత్మన్యేవాత్మానం పశ్యేత్" "శంభురాకాశమధ్యే ధ్యేయః" (అథర్వశిఖా ౩) "తజ్జలానితి శాంత ఉపాసీత" (ఛాం. ౩-౧౪-౧) "ఇతి ప్రాచీనయోగ్యోపాస్స్వ" (తై. శిక్షా. ౬) ఇత్యాదిషు మోక్షఫలాయ పరమేశ్వరోపాసనాత్మకజ్ఞానం ముఖ్యకారణత్వేన విధీయతే। తథా చ స్మృతిః—

శ్రోతవ్యశ్శ్రుతివాక్యేభ్యో మంతవ్యశ్చోపపత్తిభిః।
ధ్యాత్వా చ సతతం ధ్యేయ మేతద్దర్శనహేతుతః॥
జ్ఞానం వస్తుపరిచ్ఛిత్తిర్ధ్యానం తద్భావకారణం।
తస్మాజ్జీవో భవేచ్ఛంభుః క్రిమివ కీటచింతనాత్॥

ఇత్యాదినా శ్రవణమననవిశిష్టధ్యానానుగతనిదిధ్యాసనం షట్స్థల పరశివసాక్షాత్కారే తత్తాదాత్మ్యే చ పరమకారణమితి నిర్దిశతి.

తస్మాత్సర్వ కామ్యకర్మనిషేధపూర్వక శివముఖోద్గతనిగమాగమోభయ వేదాంతచోదిత వర్ణాశ్రమోచితశివార్పితసకలకర్మానుష్ఠాన సంపన్నచిత్తశుద్ధిలబ్ధావ్యభిచారపరమశివభక్తిపరవశశాంభవదీక్షితముముక్షూణాం సర్వోపనిషత్ప్రతిపాద్యసకలజగదుభయకారణషట్స్థల పరశివోపాసనస్య విధేయత్వాత్. "తదుపాస్స్వ" ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్జ్ఞానోపాసనాద్విధిస్తేషామేవోపపద్యతే. "శివ ఏకో ధ్యేయశ్శివంకరస్సర్వమన్యత్

రిత్యాజ్య"(అథర్వశిఖా.)ఇత్యథర్వశిఖాయాం ముముక్షూణాం శివాతిరిక్తో పాసనం నిరస్తం। తస్మాన్నాన్యథా సంసారమాయాపాశనివృత్తి స్సంభవతి. "క్షరంప్రధానమమృతాక్షరం హరః క్షరాత్మనావీశతే దేవ ఏకః, తస్యాభిధ్యానాద్యోజనా త్తత్త్వభావాద్భూయశ్చాంతే విశ్వమాయానివృత్తిః" (శ్వే.౧-౧౦) యదా చర్మవదాకాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాః।తదా శివమవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాంతో భవిష్యతి॥(శ్వే.౬—౨౦) ఇత్యాదిశ్రుతిషు శివధ్యానధారణజ్ఞానాదేవ మోక్షరూపఫలం విధీయతే। తస్మాచ్ఛివ ఏవ పరబ్రహ్మ మోక్షకామై ర్ధారణీయో జ్ఞాతవ్యో ధ్యాతవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యోర్చనీయ ఇతి షడ్విధలింగతాత్పర్యేణ బ్రహ్మపరా వేదాంతా స్తదుపాసనపరాశ్చేతి నిర్ణయః।

నను —"బ్రహ్మ సత్యం జగన్మిథ్యా" ఇతి న్యాయేన సర్వవేదాంత విచారలబ్ధజగన్మిథ్యాత్వ జ్ఞానపూర్వకస్వస్వరూపజ్ఞానమేవ ముక్తిరితి చేన్న—సర్వవేదవేదాంతబాహ్యత్వప్రసంగాత్ । కిం నామ జగన్మిథ్యాత్వం ? బ్రహ్మజ్ఞానబాధ్యత్వం ? త్రైకాలికనిషేధో వా? నాద్యః—బాధ్యబాధకభావస్యైవ తయోరసంభవాత్, న బ్రహ్మజ్ఞానేన ప్రపంచనిషేధో విధీయతే। "సర్వో వై రుద్రః"(మహానా. అను.౧౬) "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇత్యాదినా సర్వప్రపంచస్య శివాత్మకత్వోపదేశాత్.

కించ — "యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి" (ఛాం ౭—౨౪—౧) ఇత్యాది శ్రుత్యా ముక్తాత్మనాం ఇదంతారూపఘటపటాత్మక ప్రపంచత్వేన వ్యవహృతమాయాపాశ ఏవ సర్వశివాత్మకతాజ్ఞానేన తిరోధీయతే."శివో దాతా శివో భోక్తా శివస్సర్వమిదం జగత్" ఇత్యాదిశాస్త్రోక్తసర్వశివాత్మకతా సంపూర్ణజ్ఞానేన ఘటపటాద్యాఘటత్వాదిబుద్ధిర్నివృత్తైనతు ఘటాదిః. తస్య శివాత్మకత్వాత్ ।తస్మాన్న బ్రహ్మజ్ఞాననివర్త్యత్వం ప్రపంచస్య। అతో మిథ్యాత్వమయుక్తం।

తత్స్వీకారే ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాశ్రుతే ర్దత్తజలాంజలిత్వ ప్రసంగః । బ్రహ్మోపాదానకారణకత్వాత్ప్రపంచస్యైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞా శ్రూయతే। అతఏవ-"సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" "ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వం(ఛాం.౬-౮-౭) "సర్వో వై రుద్రః" ఇత్యాదిశ్రుతిః సర్వస్య శివాత్మకత్వముపదిశతి. తస్మాన్న బ్రహ్మజ్ఞానేన ప్రపంచబాధః। జనకాదిబ్రహ్మవిదామపి పూర్వవదేవ వ్యవహారో దృశ్యతే. తేషాం న ప్రపంచబాధః। జీవన్ముక్తానాం శరీరధారణాదివ్యవహారానుపపత్తిశ్చ। కించ దూర్వాసీయే—

అఖండాద్వైతభావే తు సర్వం బ్రహ్మైవ నాన్యథా।
జ్ఞానాద్వికల్పబుద్ధిస్తు లీయతే న స్వరూపతః॥
భిన్నత్వం నైవ యుంజీత బ్రహ్మోపాదానతః క్వచిత్ ।
వాచారంభణమాత్రత్వాద్భేదః కేనోపజాయతే॥
తస్మాదవిద్యామాత్రత్వకథనం మోహనాయ హి॥

ఇతి జగన్మిథ్యాత్వవాదినాం నిందా శ్రూయతే। "అసత్యమ ప్రతిష్ఠంతే జగదాహురనీశ్వరం।" (గీతా.౧౬-౮) ఇతి గీతాయాం చ శ్రూయతే।

న ద్వితీయః— "అమూలమనాధారమిమాః ప్రజాః ప్రజా యంతే" "నకదాచిదనీదృశం జగత్" ఇత్యాదినా జగతో నిత్యత్వ ప్రతిపాదనాత్।

నను – "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్, తతో వై సదజాయత" (తై.ఆనం.౭) "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం" (ఛాం. (౬-౨-౧) ఇత్యాదిశ్రుతిశతేన సృష్టేః పూర్వం ప్రపంచస్యాసత్త్వోప దేశాత్ కథం తస్య త్రైకాలికసత్యత్వం ? ఇతిచేన్న–

"అసద్వా ఇదమగ్రఆసీత్" ఇత్యత్ర సృష్టేః పూర్వం ప్రపంచస్య నామరూపవిభాగానర్హత్వేన బ్రహ్మణి సూక్ష్మరూపేణస్థితత్వాదసత్త్వం,

"తతో వై సదజాయత" ఇత్యనేన నామరూపవిభాగార్హత్వేన ప్రపంచస్య జన్యత్వం చోపదిశ్యతే.

కించ —అసత్పదేన గగనారవిందవదభావత్వాంగీకారే వంధ్యాపుత్రాదీనామపి జగత్కారణత్వం కిం న స్యాత్? సదేవేత్యవధారణేన। న సవిశేషత్వనిషేధః। కింతు అసతో భ్రాంతిప్రసక్తత్వాత్తత్కారణత్వనిషేధః.

కించ— "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" ఇతి శ్రుతౌ కథం సవిశేషత్వనిషేధః? 'అగ్రే' ఇతి కాలవిశేషః, 'ఆసీత్' ఇతి క్రియావిశేషశ్చ దృశ్యతే। ఏకమేవేత్యవధారణేనాధిష్ఠాత్రంతరనిషేధః।అద్వితీయపదేన బ్రహ్మణో జగదుభయకారణత్వం విధీయతే। "ఏకో హి రుద్రో నద్వితీయాయతస్థుః॥ (శ్వే.3—౨)ఇత్యాదావప్యేవంబోద్ధవ్యం। అత ఏవ "విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః" (మహానా. అను.౧౦)ఇతి శ్రూయతే. తస్మాన్న త్రైకాలికనిషేధ ఇతి రహస్యం।

॥ జగద్వ్యావహారికత్వఖండనం ॥

నను— ప్రపంచస్య వ్యావహారికమాత్రసత్యత్వం న తు పారమార్థికత్వమితి చేన్న। కిమిదం వ్యవహారసత్యత్వం? వ్యవహారమాత్రగమ్యత్వం? బాధితవ్యవహారగమ్యత్వం? త్రిచతురకక్ష్యాస్వబాధ్యత్వం వా? తత్త్వావేదకప్రమాణవిరుద్ధత్వం? అర్థక్రియాశూన్యప్రతీతిగోచరత్వం? కరణదోషోపహితజ్ఞానవిషయత్వం వా? నాద్యః— బ్రహ్మణోపి వ్యవహారగమ్యత్వేనాతివ్యాప్తేః। అన్యథా గురుశిష్యయోర్మౌనమాధ్యాపత్తేః। "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా" "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" "సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ" (తై. ఆనంద. ౧) ఇత్యాదిరూపేణ ప్రవృత్తాయాః శ్రుతిసూత్రఫక్కికాయా అభిత్తిచిత్రకర్మతాపాతాచ్చ। "సర్వాపీయం ఫక్కికా సవిశేషవిషయా; నిర్వి

శేషం న కస్యాపి వ్యవహారస్య గోచరం" ఇతి చేత్ వ్యాహతమేతత్ । "న గోచరః" ఇతి వ్యవహారం ప్రత్యేవ గోచరత్వాత్ । వేదాంతానాం నిర్విశేషవిషయత్వాభావసమర్థనేన అస్మదనుకూలం చ తేషామపి వ్యవహారరూపత్వాత్ .

నాపి బాధితవ్యవహారగమ్యత్వమితి ద్వితీయః బ్రహ్మణ్యవ్యాప్తేర్దుర్వారత్వాత్ సర్వోఽపి వ్యవహారో బాధిత ఏవ ప్రపంచాంతర్గతత్వాత్ । న చ బాధితత్వం వ్యవహారగమ్యత్వస్య విశేషణమితి శంక్యం। తర్హి బాధితత్వస్యైవ లక్షణత్వే శేషవైయర్థ్యాత్ సచేష్టాపత్తిః. ప్రాతిభాసికేఽతివ్యాప్తేః న చ బ్రహ్మాతిరిక్తవిషయక జ్ఞానాబాధ్యత్వే సతి బాధితత్వమితి పరిష్కారస్సాధుః జ్ఞానాబాధితత్వస్య జ్ఞానజన్యధ్వంసాప్రతియోగిత్వరూపత్వే ఉత్తరజ్ఞానజన్యధ్వంసప్రతియోగిషు పూర్వజ్ఞానేషు లక్షణావ్యాప్తేః జ్ఞానానపహృతధీవిషయత్వరూపత్వే తు "ఘటో నాస్తి పటో నాస్తి" ఇతిజ్ఞానాపహృతధీవిషయేషు ఘటపటాదిష్వవ్యాప్తిః తేషాం జ్ఞానానాం బ్రహ్మాతిరిక్తవిషయకత్వాత్ విస్తరేణ చోపరిష్టాన్నిరాకరిష్యామః ।

కించ నీలపృష్ఠత్వాది సత్తాయా అపి బ్రహ్మరూపతయా తద్విషయకజ్ఞానబాధ్యేషు రజతాదిష్వతివ్యాప్తిర్దుర్వారైవ । తేషామపి జ్ఞానానాం బ్రహ్మాతిరిక్త విషయత్వాభావాత్ । న చ నీలపృష్ఠత్వాదీనామబ్రహ్మరూపాణాం తద్జ్ఞాన విషయత్వాన్నాతిప్రసంగ ఇతివాచ్యం । తర్హి నిర్విశేషత్వప్రపంచమిథ్యాత్వాది బ్రహ్మాతిరిక్త విషయకజ్ఞానస్యైవ ప్రపంచనివర్తకతయా వ్యావహారికమాత్రే లక్షణాసంభవప్రసంగాత్ । నిర్విశేషత్వాదీనాం సప్రతియోగికానాం నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మస్వరూపమాత్రత్వం దుస్సాధ్యం। స్వరూపమాత్రజ్ఞానస్యాధ్యాసనివర్తకస్వప్రకాశానతిరిక్తవిషయతయా నివర్తకత్వాసంభవేనాసంభవాపాతాచ్చ అనతిరిక్త విషయకవిజ్ఞానే వృత్తిత్వం నివర్తకతావచ్ఛే

దకమిత్యభ్యుపగమే జడాయా వృత్తేర్నివర్త్యత్వే జ్ఞానబాధ్యత్వసిద్ధాంత
వ్యాహతిః। కథంచిత్ జ్ఞానత్వాంగీకారేఽపి స్వస్వరూపజ్ఞానసాధారణస్య
జ్ఞాననివర్తకతానవచ్ఛేదకత్వాదపసిద్ధాంతశ్చేత్యాస్తాం విస్తరః.

నాపి త్రిచతురకక్ష్యాస్వబాధ్యత్వమితి తృతీయః. బ్రహ్మణ్యే
వాతివ్యాప్తేః। అబాధ్యం హి బ్రహ్మ త్రిచతురకక్ష్యాఽబాధ్యమేవ।
న చ త్రిచతురకక్ష్యాస్వబాధ్యత్వం, తథా సతి ప్రాతిభాసికవిశేషేఽ
తివ్యాప్తేః । సంభవంతి హి దీర్ఘకాలానువృత్తభ్రమవిషయాణి ప్రాతి
భాసికాని వస్తూన్యలాతచక్రగంధర్వనగరాదీని.

కించ—కక్ష్యాశబ్దోఽయం యుక్తిపరః? కాలపరః? విపరీతప్రమాపరో
వా? నాద్యః- “ప్రపంచో మిథ్యా దృశ్యత్వాత్” ఇత్యేకయైవ కక్ష్యయా
ప్రపంచస్య బాధేనాసంభవాత్ । “తత్పరత్వాత్పరత్వాచ్చ నిర్దోషత్వా
చ్చ వైదికం। పూర్వస్య బాధకం” ఇత్యేకయుక్త్యనుసంధానేనాపి బాధేన
తదాపత్తేశ్చ। న ద్వితీయః- దీర్ఘకాలభ్రమవిషయే ప్రాతిభాసికేఽతివ్యా
ప్తేః। న తృతీయః—విపరీతప్రమావిషయశ్చ భవత్యబాధితశ్చేతి వ్యాఘా
తాత్ । న చ బాధః పదార్థనివృత్తిరితి యుక్తం। ముద్గరాదినివర్త్యేషు ఘటా
దిషు త్రిచతురవిపరీతజ్ఞానానివర్త్యత్వే సతి విపరీతజ్ఞాననివర్త్యత్వ
స్వభావేనావ్యాప్తేః । అపి చ—త్రిచర యుక్త్యబాధ్యత్వే సతి బాధ్యత్వ
మితి ప్రథమకల్పే బ్రహ్మణ్యతివ్యాప్తిః। తస్యాపి యుక్తిబాధితత్వాత్।
జ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిషయత్వేన యద్విషయకమజ్ఞానం తద్విషయక
మేవ జ్ఞానం తాదృశాజ్ఞాననివర్తకం। ప్రకృతే బ్రహ్మవిషయకాజ్ఞానస్య
బ్రహ్మవిషయకజ్ఞానేనైవ నివృత్తిః । తథాహి—బ్రహ్మ దృశ్యమదృ
శ్యం వా? దృశ్యత్వే మిథ్యాత్వమవర్జనీయం। అదృశ్యత్వే బ్రహ్మవ్యవ
హారమాత్రోచ్ఛేదః, తస్య దృగేకసాధ్యత్వాత్ । అవిద్యానివృత్తిశ్చ
న స్యాత్, సమానవిషయకదృగభావాత్ । న చ వృత్తిజ్ఞానేన వ్యవహారాది
సర్వసమర్థనం సంభవతి. వృత్తేరజ్ఞానపరిణామభూతాయా అజ్ఞానత్వాత్।
న చ జ్ఞానత్వారోపమాత్రేణ వృత్తిః జ్ఞానకార్యాణి కర్తుమర్హతి.
గుంజాధిష్ఠానవహ్నేరపి దాహకత్వప్రసంగాత్ । న చ జ్ఞానావచ్ఛేదకతయా
ముఖ్యమేవ జ్ఞానత్వమితి శంక్యం. అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావేన జ్ఞానభేద

స్యైవ సమర్థనేన వ్యాఘాతాత్, ఘటేఽప్యవచ్ఛేదకతాపత్తేశ్చ। “ఘటవద్జ్ఞానం” ఇత్యత్ర ఘటోఽప్యవచ్ఛేదకః.

కించ — వృత్తేర్జ్ఞానపదముఖ్యార్థత్వే బ్రహ్మణో జ్ఞానభిన్నతైవ స్యాత్. న చ బ్రహ్మవృత్త్యోరనుగతం కించిత్ప్రవృత్తినిమిత్తమస్తి యేనోభయత్ర ముఖ్యం స్యాత్. న చ జ్ఞానత్వం అసిద్ధేరిత్యుక్తేః। న హి జ్ఞానాజ్ఞానపరిణామానుగతం జ్ఞానత్వం ప్రామాణికం. స్వవ్యాపకస్వప్రకాశత్వనివృత్త్యా జ్ఞానత్వనివృత్తేశ్చ। నిర్విశేషే చిన్మాత్రే తదభావే అజ్ఞానత్వప్రసంగాచ్చ। నాప్యవిద్యానివర్తకత్వం. జ్ఞానత్వస్య స్వవ్యాపకస్య నివృత్త్యా స్వస్యాపి నివృత్తేః। అధ్యాససహే చిన్మాత్రే తదభావేనావ్యాప్తేశ్చ। నాపి ప్రవృత్తినివృత్తిద్వయోభయముఖ్యత్వం, అనేకార్థత్వకల్పనాప్రసంగాత్ । వృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యస్య జగదాభాసకల్పనావైయర్థ్యాత్ । బ్రహ్మణో దృశ్యత్వేన మిథ్యాత్వాపాదనస్య వజ్రలేపత్వాపాతాచ్చ। జ్ఞానాజ్ఞానయోర్జ్ఞానపదముఖ్యార్థత్వసమర్థనాయ ప్రవత్తి నివృత్తి ద్వయకల్పనే ఘటపటయోర్ఘటపదముఖ్యార్థత్వాపత్తేశ్చ। ఏవంచ వృత్తేర్జ్ఞానత్వాభావేన బ్రహ్మణో నిర్విషయత్వస్వరూపప్రకాశస్యాపి స్వావిషయత్వాద్బ్రహ్మణస్తుచ్ఛత్వం సర్వేషాం చైతన్యానాం స్వావిషయబ్రహ్మభిన్నతయా మిథో వ్యవహారానుపపత్తేశ్చ । వృత్తేర్ముఖ్యజ్ఞానత్వే స్వప్రకాశస్వవిషయత్వే వా బ్రహ్మణో మిథ్యాత్వమవర్జనీయం.

న చ — “మిథ్యాభూతభేదవచ్చైతన్యవిషయత్వం న మిథ్యాత్వప్రయోజకం, ప్రపంచేఽపి తదసిద్ధేః। జీవస్య విశిష్టరూపేణ మిథ్యాత్వమిష్టం- నిష్కృష్టరూపం తు న చిద్విషయం” ఇతి వాచ్యం। తర్హి వృత్తివిశిష్టమపి జ్ఞానం మిథ్యాత్వాన్న ముఖ్యాదృగితి న ప్రపంచేపి దృశ్యత్వమితి జితమస్మాభిః। విశిష్టాన్యత్వే తస్యాపి వృత్తివిషయత్వాన్మిథ్యాత్వం, అనన్యత్వే విశిష్టస్యమిథ్యాత్వాత్తస్య శుద్ధాభిన్నత్వాత్ప్రపంచస్య సత్యత్వం బ్రహ్మణో మిథ్యాత్వమితి విపరీతవృత్తిః। తస్మాద్విశిష్టానన్యత్వాన్యత్వాభ్యాం ప్రపంచబ్రహ్మణోః సత్యత్వమిథ్యాత్వవిపరీతవృత్తిర్దుర్వారైవ।

కించ నిర్విశేషం బ్రహ్మ కిమస్తి? ఉత నాస్తి? ద్వితీయే మాధ్యమికమతప్రవేశః। ప్రథమే బ్రహ్మాస్తీతి ప్రతిజ్ఞాయాం ప్రవృత్తినిమిత్తభేదే నిర్విశేషత్వవ్యాహతిః। న చ ప్రతిజ్ఞాప్రవృత్తినిమిత్తయోః కల్పితత్వేన పరిహారః, నిర్విశేషం బ్రహ్మాస్తీతి ప్రతిజ్ఞాయా స్సవిశేషవిషయకత్వాకథనస్య ఉన్మత్తప్రలాపత్వాత్. అస్తిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతాయా స్సత్తాయా స్త్వన్మతే మిథ్యాత్వాయోగాచ్చ। బ్రహ్మత్వస్య కల్పితత్వే నిర్విశేషస్యా బ్రహ్మతాపాతాచ్చ। యతో బ్రహ్మత్వం ప్రకల్పితం తదేవ బ్రహ్మేత్యుక్తేర్వ్యాహతత్వాచ్చ. నిర్విశేషస్య కల్పితసంబంధాయోగాచ్చ। ప్రవృత్తినిమిత్తాభేదే తు సామానాధికరణ్యాయోగః। "భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానామేకస్మిన్నర్థే వృత్తిస్సామానాధికరణ్యం" ఇతి వృద్ధాః। అభావరూపధర్మప్రవృత్తినిమిత్తకతాయామప్యయమేవ దోషః। అభావానాం స్వరూపానతిరేకే సామానాధికరణ్యహానేః, అతిరేకే సిద్ధాంతహానేః। ఏతేన నిర్విశేషః ప్రతిజ్ఞాదీనామవిషయోఽపి స్వతస్సిద్ధ్యతీతి నిరస్తం। దుస్సాధ్యేషు సర్వేష్వర్థేషు స్వతస్సిద్ధేర్దుర్వారత్వాపాతాత్. ఏతేన శ్రుత్యా నిర్విశేషసిద్ధిరపాస్తా। ప్రకృతిప్రత్యయభేదభిన్నాయాః శ్రుతేస్తత్ర ప్రామాణ్యాసంభవాత్. పూర్వోక్తదృశ్యత్వానుమానగ్రాసాచ్చ।

అపిచ—మిథ్యార్థబ్రహ్మణోర్భేదః పరమార్థః? ఉతాపరమార్థః? ప్రథమవికల్పే భేదసత్యత్వాంగీకారాత్సిద్ధాంతహానిః। ద్వితీయే సత్యస్య బ్రహ్మణోఽపి మిథ్యాత్వం దుర్వారం। యయోర్భేదో మిథ్యా తయోరైక్యమితి వ్యాప్తేః। ఘటస్య స్వస్మాద్భేదే మిథ్యాభూతే హ్యభేదః పరమార్థః। న చ భేదాభేదయోర్మిథ్యాత్వాన్న దోష ఇత్యపి సాధు, పరస్పరవిరోధే ప్రకారాంతరానవస్థితేః। యద్యేవం స్యాత్తర్హి భేదాభేదయోరపక్షపాతినా భవతా జీవబ్రహ్మణోస్తదుభయమిథ్యాత్వం కిం న స్వీక్రియేత? నచాభేదశ్రుతిప్రాబల్యాత్తదసంభవః "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇత్యాదీనామేవ ప్రపంచబ్రహ్మభేదశ్రుతీనామత్రాపి సత్త్వాత్.

కించ—నిర్విశేషం బ్రహ్మ జ్ఞానమజ్ఞానం వా? ద్వితీయే అప

సిద్ధాంతః। ప్రథమే తు సవిషయం నిర్విషయం వా? నిర్విషయత్వే త్వదభిమతజ్ఞానత్వవ్యాఘాతః. సవిషయత్వే విషయనిత్యతాప్రసంగః। నిత్యజ్ఞానస్య నిత్యవిషయాపశ్యంభావాత్। తథా చ ముక్తావపి న ప్రపంచతాప్రసంగః। తదా విషయాణాం నివృత్తత్వాన్నిర్విషయమితి చేత్ తర్హి జ్ఞానత్వమేవ స స్యాత్. నిరాలంబనత్వజ్ఞానత్వయోర్వ్యాఘాతాత్। న చ— అతీతాదివిషయజ్ఞానవద్విషయనిత్యత్వపరిహారః। తద్వదతీతత్వాది కించిత్ప్రకారకత్వేన కించిదాలంబనత్వేనవా? నిర్విశేషత్వవ్యాఘాతాత్. విషయసంబంధనిత్యతాయాఏవాపాద్యత్వేన దోషాపాతాచ్చ। నిర్విషయా నిరాశ్రయా చ సంవిదనుభవసిద్ధేతి తుచ్ఛం। "ఘటమహం జానామి" "అయం ఘటః" ఇతి సానుబంధత్వేనైవోపలంభాత్. అన్యా తు సంవిత్ త్వదభిమతా గగనకుసుమాదిసిద్ధిక్షాలం వినా న సిద్ధ్యతీతి దిక్.

అపిచ— ద్రవ్యమద్రవ్యం వా? ద్రవ్యం చేద్గుణాశ్రయత్వప్రసంగః। ఉత్పత్తికాలావచ్ఛిన్నఘటవదుపపత్తిరితి చేన్న। ఆద్యక్షణసంయోగస్య తత్రాపి సత్త్వాత్। తద్వత్కదాచిద్గుణాశ్రయత్వేఽపి అగుణాశ్రయత్వవ్యాహతేః। గుణానాం కల్పితత్వేఽపి నిర్విశేషత్వవ్యాహతిః। అవిద్యోపాదానం వినా బుద్ధేస్తదసిద్ధేః। అద్రవ్యం చేద్ద్రవ్యాశ్రితత్వప్రసంగః। తథా చ —"స్వే మహిమ్ని" (ఛాం. ౭-౨౪-౧) ఇత్యాది శ్రుతివిరోధః। ఆశ్రయసంబంధాన్నిర్విశేషత్వభంగాచ్చ। తస్మాదేవంవిధాభిః ఖండనయుక్తిభిః ప్రథమద్వితీయకక్ష్యాంతరాళ ఏవాబాధితస్య బ్రహ్మణోఽపి తదుపరితనకక్ష్యాసు బాధ్యత్వసంభవాత్తదతివ్యాప్తిర్దుర్వారైవేతి దిక్.

నాపి తత్త్వావేదకప్రమాణ విరుద్ధత్వమితి తురీయః— తాల్వాదిషు శ్రోత్రాదిషు చ తత్త్వావేదకప్రమాణవ్యంజితేషు తత్స్వరూపవిరోధాదర్శనాత్। అథ తత్ప్రమేయవిరుద్ధత్వమిత్యపి న— వేదత్వేనైవ తత్త్వావేదకత్వే "నేహ నానాస్తి" (బృ. ౪-౪-౧౯) ఇత్యాదీనామపి "యస్మిన్ ద్యౌః" (ముం. ౨-౨-౫) ఇత్యాదితత్త్వావేదకప్రమాణవిరుద్ధార్థకతయా తదర్థప్రపంచాభావేఽపి వ్యావహారికత్వప్రసంగాత్.

ప్రపంచాభావస్యాతిరిక్తస్య సత్యత్వే ద్వైతప్రసంగేన, మిథ్యాత్వే తద్బోధకప్రమాణస్య తత్త్వావేదకత్వవ్యాఘాతేన చ బ్రహ్మభేదస్యాంగీకార్యతయా బ్రహ్మణ్యతివ్యాప్తేశ్చ.

కించ — అత్ర తత్త్వావేదకతదన్యయోర్భేదస్సిద్ధో వాఽసిద్ధో వా? అసిద్ధౌ స్వోక్తివ్యాఘాతః, సిద్ధౌ తు అప్రమాణేన విషయాసిద్ధౌ ప్రమాణగోచరస్య భేదస్య సత్యత్వప్రసంగేన ప్రపంచవ్యావహారికత్వభంగః। తదసత్త్వే తు స ఏవ తత్త్వావేదకాభేదాదుక్తివ్యాఘాతః। యద్భేదస్య మిథ్యాత్వం తదభేదస్సత్య ఇతి హ్యుక్తం ప్రాక్.

నాప్యర్థక్రియాశూన్యప్రతీతివిషయత్వమితి. పంచమః — తథా సతి త్వదీయాయాః ప్రవృత్తేర్లోకవేదగోచరాయాః సర్వస్యా అపి గగనకుసుమాయమానత్వప్రసంగేన స్వక్రియాస్వవచనవ్యాఘాతదండ ఏవ దుష్టఫణినమివ త్వాం సర్తనాన్నివర్తయిష్యతి.

అథాయమభిప్రాయః — నఞః ప్రశ్లేషేణ అర్థక్రియా శూన్యత్వం అర్థక్రియాశూన్యత్వాభావః ఇతి। తథా సతి సర్వార్థమూలకందే బ్రహ్మణ్యతివ్యాప్తిః। న చ అవిద్యావచ్ఛిన్నస్య బ్రహ్మణోఽర్థక్రియాకారిత్వం న శుద్ధస్యేతి అవచ్ఛిన్నస్య చ వ్యావహారికత్వమిష్టమితి వాచ్యం। విశిష్టస్య జ్ఞానేన నివర్త్యత్వం త్వార్హి ప్రసజ్యేతేతి విశేషస్యాపి నివృత్తౌ శూన్యవాదసామ్రాజ్యప్రసంగః। న హి విశిష్టం విశేషణవిశేష్యసంబంధేభ్యోఽతిరిచ్యతే। అపి చావిద్యావివృత్తిరూపార్థక్రియాహేతౌ చరమాంతఃకరణ వృత్తివిషయశుద్ధబ్రహ్మణ్యతివ్యాప్తేః। ప్రకాశత్వేనావిద్యానివృత్తిత్వేన కార్యకారణభావః। అనాత్మవిషయప్రకాశత్వేనఅనాత్మవిషయావిద్యానివృత్తిత్వేన చాపరః।తథాచ సతి స్వ విషయతాం వినాపి బ్రహ్మణః స్వరూపప్రకాశః అవిద్యాం నివర్తయతీతి త్వత్సిద్ధాంతః.

కించ — ప్రాతిభాసికే రజ్జ్వధిష్ఠానసర్పాదౌ భయకంపాద్యర్థక్రియాకారిణ్యతివ్యాప్తిః। ఉత్పన్నప్రధ్వస్తేషు ఘటాదిషు చావ్యాప్తిః। ప్రచయావ్యవహిత పూర్వక్షణోత్పన్నేషు తేషు చ క్షణేష్వవ్యాప్తిః।

అర్థక్రియాయా స్తేష్వదర్శనాత్ । స్వప్నేషు చ శుభాశుభసూచకేషు తత్కాలీనార్థక్రియాహేతుష్వతివ్యాప్తిః । వ్యావహారికార్థక్రియావివక్షాయాం త్వాత్మాశ్రయదోష ఏవ । న చ కటకముకుటాదిపరిణామోఽర్థక్రియాదిపదార్థ ఇత్యుక్తావపి దోషపరిహారః । స్వాప్నేష్వతివ్యాప్తేరుత్పన్నధ్వస్తేషు చావ్యాప్తేర్దుష్పరిహారత్వాత్.

అథ— కారణతావచ్ఛేదకజాతీయత్వే నాతివ్యాప్తిపరిహారః? తథా సతి ప్రాతిభాసికేఽతివ్యాప్తేః। నచ తత్ర తాదృశజాత్యభావః। తథా సతి తత్ర త్వదీయరజతాదివ్యవహారస్యాకస్మికత్వప్రసంగాత్ । స్వప్నేష్వర్థక్రియాయా అభావప్రసంగాచ్చేత్యన్యత్ర విస్తరః.

నాపి కరణదోషోపహితజ్ఞానవిషయత్వమితి వక్తుం —శుక్తిరజతాదిష్వతివ్యాప్తేః । అబాధితసర్వజనప్రతీతి విషయేష్వనుష్టేంద్రియగోచరేషు ఘటాదిష్వసంభవాత్ । "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే" "ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః" "యస్మిన్ ద్యౌః పృథివీ" ఇత్యాద్యదుష్టశ్రుతిజన్యజ్ఞానవిషయత్వాచ్చ ప్రపంచే లక్షణాసంభవః.

అథ—అవిద్యాదోషమూలా శ్రుతిరపి, తస్మాన్నాసంభవః ఇతి మనుషే? తర్హి బ్రహ్మణ్యతివ్యాప్తిః, తాదృశశ్రుతిజన్యజ్ఞానవిషయత్వాత్తస్య। న చ బ్రహ్మణః ప్రమాణాంతరైరబాధాన్న తద్విషయశ్రుతిజన్యజ్ఞానం కరణదోషోపహితమితి వాచ్యం । "అథాత ఆదేశో నేతి నేతి" (బృ. ౪-౩-౬) "నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీం" (యజుః- ౨-౮-౯) "నసన్నాసన్న సదసత్" ఇత్యాదిశ్రుతిభిః పూర్వప్రపంచితకర్తృనుగృహీతాభిర్బ్రహ్మణోఽపి బాధాత్ । శ్రుతీనాం బ్రహ్మనిషేధం వినాఽర్థాంతరవర్ణనంప్రపంచనిషేధంవినాఽర్థాంతరస్య తత్రాపి వర్ణనాదకించిత్కరం.

కించ—అధిష్ఠానసత్తారూపే సర్వప్రత్యయవేద్యే బ్రహ్మణ్యతివ్యాప్తిః। న చ జ్ఞానప్రకారత్వమితి వివక్షితుం శక్యం ఘటాదిష్వవ్యాప్తేః। తేషాం జ్ఞానవిశేష్యత్వాత్ । సద్రూపస్యాపి బ్రహ్మణ "ఘటస్సన్" ఇత్యాది ప్రతీతౌ ప్రకారత్వాత్ । "బ్రహ్మణి ప్రపంచః" ఇతిజ్ఞానే ప్రకారత్వాచ్చ। న చాధ్యస్తత్వం విషయవిశేషణమి

ముక్తం। తావన్మాత్రస్యైవ సమ్యక్త్వే శేషవైయర్థ్యాత్। ప్రాతిభాసికే అతివ్యాప్త్యవారణాచ్చ। తస్మాద్వ్యావహారికమేవ విశ్వస్య సత్యత్వమితి యత్ — తస్య శ్రుతియుక్త్యనుభవవిరుద్ధత్వాత్ ప్రచ్ఛన్నబౌద్ధవాద ఏవాయం మాయావాద ఇతి శ్రౌతశైవఘంటాఘోషః.

కించ— తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యేషు చ న నిర్విశేషబ్రహ్మైక్యముపదిశ్యతే। త్వంతత్పదయోస్సవిశేషజీవబ్రహ్మపరత్వవ్యపదేశాత్। "తదైక్షత బహుస్యాం" (ఛాం. ౬-౨-౩) ఇత్యాదిషు తచ్ఛబ్దవాచ్యస్య జగత్కారణస్య పరమేశ్వరస్య బ్రహ్మణః సవిశేషత్వోపదేశాచ్చ.

నను— మాయాఽవిద్యావచ్ఛిన్నసర్వజ్ఞత్వకించిద్జ్ఞత్వధర్మానుగతేశ్వరజీవయోర్గోశునోరివ నైకత్వాసంభవాజ్జహదజహల్లక్షణోక్తత్యాగాత్యాగవిధాయకసోఽయం దేవదత్తవన్మాయాఽవిద్యోపాధినిరాకరణపూర్వకాధిష్ఠానైక్యే బాధకాభావాల్లక్షణాఽంగీక్రియతే ఇతి చేన్న.

"బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" (ముం. ౩-౨-౯) "బ్రహ్మకామో బ్రహ్మవేదనం కుర్యాత్" "పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే" (ఛాం. ౮-౧౨-౨) "శివ ఏకో ధ్యేయః శివంకర స్సర్వమన్యత్పరిత్యజ్య" (అథర్వశిఖా ౩) "ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాత్" (కై. ౧-౭) "శ్రద్ధాభక్తిధ్యానయోగాదవేహి" (కైవల్య. ౧-౨) ఇత్యాదౌ భ్రమరకీటవత్పరమేశ్వరోపాసనాత్మకధ్యానజ్ఞానవశాత్ జీవస్య శివత్వప్రాప్త్యుపదేశాత్। "ఏష ఏవ సాధు కర్మ కారయతి" (కౌషీ. ౩-౯) ఇత్యాది శ్రుతిషు సర్వకర్మకారయితృత్వసాలోక్యాది చతుర్విధముక్తిప్రదాయకత్వయోః పరమేశ్వరస్యైవాభిధానాత్। "తదైక్షత బహుస్యాం" (ఛాం. ౬-౨-౩) ఇత్యుపక్రమవాక్యవిరోధాత్, ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాభంగప్రసంగాచ్చ.

నను— ఉపాసనావిధినా పరమేశ్వరసాక్షాత్కారో నోపపద్యతే। "యద్దృశ్యం తన్నశ్యం" ఇతి న్యాయేన ఘటవన్నాశప్రసంగాత్. తదభావే ధ్యానస్య నిష్ప్రయోజనత్వాత్। కించ— సర్వజ్ఞ

త్వాదిషడ్విధధర్మావచ్ఛిన్నస్య పరశివస్య బ్రహ్మణః శివశర్వశంకరా
నందజ్ఞానానంతాదిశబ్దానాం హస్తకరపాణ్యాదిశబ్దవత్పర్యాయత్వాత్
అఖండజ్ఞానస్వరూపపరమశివావలోకీ శుద్ధజీవస్తు తద్భిన్న స్తదభిన్నో
వా? నాద్యః -ప్రభాకరప్రభాభాసమానస్య ఘటపటాదిప్రపంచస్య
స్వభాసకప్రభాకరప్రకాశకత్వాసంభవవత్ పరమశివప్రేరితస్య తద్వే
త్తృత్వాసంభవాత్ । న ద్వితీయః— చక్షురింద్రియవత్ స్వసాక్షా
త్కారాసంభవాత్ । జీవస్య తద్భిన్నజ్ఞానస్వరూపత్వేన తత్సాక్షా
త్కారసిద్ధిరితి చేన్న । జీవస్య తత్సాక్షాత్కారకర్తృత్వం తదుత్కృష్ట
జ్ఞానాత్మకత్వేన తత్సమానజ్ఞానాత్మకత్వేన తదపకృష్టజ్ఞానాత్మకత్వేన
వా? నాద్యః— శ్రుతియుక్త్యనుభవవిరోధాత్ । న ద్వితీయః— తదుపాసనా
సంభవాత్. పూర్వోక్తదోషాపత్తేశ్చ । న తృతీయః— "జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావ
జావీశనీశౌ" (శ్వే. ౧-౯) "ప్రధానక్షేత్రజ్ఞ పతిర్గుణేశః" (శ్వే.౬-౧౬)
"ఈశాన స్సర్వవిద్యానా మీశ్వర స్సర్వభూతానాం" (మహానా. అను.
౪౭) ఇత్యాదిశ్రుతియుక్త్యనుభవసిద్ధత్వేన తదపకృష్టత్వం సంభవతి ।
తథాపి ప్రభాకరప్రభామధ్యస్థదీపవత్ తత్సాక్షాత్కారాసంభవాత్ ।
తస్మాదుపాసనాజ్ఞానేన న బ్రహ్మసాక్షాత్కారసిద్ధిరితి చేన్న.

ప్రభాకరాంశచక్షుర్మాత్రేణైవ ప్రభాకరసాక్షాత్కారసిద్ధివత్
గురుదీక్షాశుద్ధస్య జీవస్యైవ పరమేశ్వరానుగ్రహశక్త్యా సాక్షాత్కార
సిద్ధేరవిరోధాత్ । నో చేత్— "జ్ఞాత్వా శివం శాంతి మత్యంతమేతి"
(శ్వే. ౪-౧౪) "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" "ఏషోఽణురాత్మా
చేతసా వేదితవ్యః" (ముం. ౩-౧-౯) ఇత్యాది శ్రుతిశతభంగప్రసంగః।
లోకే గురుశిష్యబోధప్రచారోఽపి న స్యాత్ । తస్మాత్పూర్వోక్తార్థ
ఏవ సర్వవేదాంతతాత్పర్యమితి సిద్ధాంతః.

ఇతి సమన్వయాధికరణం చతుర్థం.

చతుస్సూత్రీ సమాప్తా.

బెజవాడ— ఆంధ్రగ్రంథాలయ ముద్రాక్షరశాలాంకితమ్, 1940.

శ్రీకరభాష్యచతుస్సూత్రీ-

పరిశోధనపత్రమ్

(పరిశోధనానంతరమేవ పఠితవ్యమితి బుధా విజ్ఞాప్యంతే)

పృ,	పంక్తి,	అసాధు,	సాధు.
౧	౧౭	ధీరో	ధీర్యో
౧	౨౨	మేకదా	మేకేదా
[illegible]	౭	పరిచ్ఛేదోపి	పరిచ్ఛేదో హి
[illegible]	౧౨	ఇది	ఇతి
౨	౧౭	ఇత్యాభి	ఇత్యాదిభి
[illegible]	౪	లింగోఽపి	లిఙ్గోఽపి
	౨౦	విపాపం	విపాప్మం
౫	౨౦	తస్యాభిదా	తస్యాభిధ్యా
౨	౧౮	“నియమవిధిశ్చ”– ఇత్యనంతరం “తాంత్రికస్తు లింగకాలశమను శంఖచక్రాంకననిషేధపూర్వక శ్రౌతభస్మరుద్రాక్షలింగధారణాదివిధానశ్రవణాత్”– ఇత్యేషా పంక్తిరపరైవ సమావేశితవ్యా.	
౭	౮	అర్థ...త్వర్థం	అర్థ...త్వర్థం
౧	౬	అర్థమంత	అర్థమంత
	౨౪	ప్వ్యాపారః	వ్యాపారః
౨	౪	ప్రైవోపత్తా	ప్రైవోపపత్తా
	౨౧	అర్థమంత	అర్థమంతే
౭	౫	సహర్తా	సంహర్తా
౩	౫	మిధ్యా	మిథ్యా
	౧౭	ధాయక	విధాయక
౨	౨	ప్రకారణం	ప్రతారణం
	౧౧	తదన్యత్రైవ	తదన్యత్రైవ
౩	౭	సిద్ధాంత	సిద్ధాంతః
౪	౪	స్థితిర్న్న	స్థితేర్న్న
	౧౨	ఇత్యేన	ఇత్యేవ
౮	౫	బ్రహ్మ	బహ్మ

పృష్ఠే,	పంక్తౌ,	అసాధు,	సాధు.
౭౫	౧౩	ప్రపంచస్య	ప్రపంచస్య
,,	౨౩	స్థితిత్వో	స్థిత్వో
౭౭	౧౧	హైక్యాక	హైక్యాక్య
౭౯	౩	ఆథ	అథ
౮౨	౧౭	సాత్వీక	సాత్త్వీక
౮౪	౭	"మామేవ పితరః"—ఇత్యనంతరం—"ఇతి శ్రుతేః. అత ఏవ నిగమాగమానాం ప్రామాణ్యం. అతో జగజ్జన్మాది హేతుశ్శివ ఏవ. అత్ర శ్రౌతప్రతిజ్ఞాసంగతిః। 'శివో మామేవ పితరః" —ఇత్యంశః సమావేశితవ్యః.	
౮౬	౨౨	త్వం త్వా	తం త్వా
౮౮	౮	ప్రతిదర్శ	శ్రుతిదర్శ
౯౦	౨౪	త్రియం	త్ర్యం
౯౧	౧౨	తస్య తే	తస్సై తే
౯౭	౧౧	కార్యైశ్చ	కారైశ్చ
౯౮	౨౧	శత్ర	శత్రు
౧౦౭	౭	పలాయ	ఫలాయ
౧౦౯	౨	న్యథా	న్యథా
౧౧౩	౧౭	త్రిచర	త్రిచతుర
౧౧౪	౧	ఘటేఽవ్య	ఘటేఽప్య
,,	౩	వృత్తేర్జ్ఞా	వృత్తేర్ జ్ఞా
౧౧౪	౧౯	"మవగ్జనీయం"- ఇత్యనంతరం —"కల్పితభేదమాదాయ దేవదత్తాదీనాం మిథో వ్యవహారే చైతన్యవిషయతయా మిథ్యాత్వమవర్జనీయం" ఇత్యంశః సమావేశితవ్యః.	
౧౧౬	౩	న ప్ర	సప్రి
౧౧౭	౧౮	వి శేష	వి శేష్య
,,	౨౦	విద్యావివృత్తి	విద్యానివృత్తి

(అన్యేఽపి స్థూలాస్సూక్ష్మాస్సంధిదోషా ముద్రణాదోషాశ్చ యథోచితం పరిశోధనీయాః)